

Ersän illatiivin ja latiivin merkitykset

Riku Erkkilä

Pro gradu -tutkielma

Suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Humanistinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

kesäkuu 2019

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta/Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto		
Tekijä – Författare – Author Riku Erkkilä		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Ersän illatiivin ja latiivin merkitykset		
Oppiaine – Läroämne – Subject Suomalais-ugrilainen kielentutkimus		
Työn laji – Arbetets art – Level pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year kesäkuu 2019	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 102
Tiivistelmä – Referat – Abstract		
<p>Tutkielmani käsittelee kahta ersän kielen paikallissijaa: illatiivia ja latiivia. Aiemman tutkimus esittää, että nämä sijat ovat merkitykseltään identtisiä tai lähes identtisiä. Tutkimuksessani selvitän, onko sijojen merkityksessä tai käytössä eroja ja jos on, niin minkälaisia nämä erot ovat. Tutkimuksen pohjana on korpusaineisto, josta olen kerännyt 200 esiintymää sekä illatiivista että latiivista.</p> <p>Käytän tutkimuksessani kognitiivisen kielentutkimuksen metodeja ja käsitteitä, erityisesti prototyyppisyyden käsitettä. Sen mukaan minkä tahansa kielen elementin, tämän tutkimuksen tapauksessa sijan, voi esittää joukkona esiintymiä, jotka ovat enemmän tai vähemmän läheisessä suhteessa toisiinsa. Tällaisen joukon kaikista tyypillisintä edustajaa kutsutaan prototyyppiksi. Prototyypin määrittelyyn on kehitetty erilaisia keinoja, joita tutkimuksessani hyödynnän.</p> <p>Toinen tärkeä kognitiivisen kielentutkimuksen käsite, jota käytän, on skemaattisuus. Skemaattisuus tarkoittaa sitä, että yhdellä kielen tasolla yhtenäinen kategoria voi olla alemmalla skemaattisella tasolla jaettavissa osiin. Osoitan, että sekä illatiiville että latiiville voidaan sijan tasoa alemmalla skemaattisella tasolla määrittää eri merkityksiä. Nämä merkitykset selittävät sen, minkä takia eri konteksteissa illatiivi- tai latiivimuotoinen sana tulkitaan eri tavoin.</p> <p>Tutkimukseni perusteella määritän illatiiville kuusi ja latiiville viisi merkitystä. Nämä merkitykset ovat yhtä illatiivilla esiintyvää lukuun ottamatta samat molemmilla sijoilla, ja sijojen merkitysten ero onkin pääasiassa esiintymisfrekvenssissä.</p> <p>Tutkimukseni mukaan merkityksiä tärkeämpi ero illatiivin ja latiivin välillä vaikutaakin olevan kuvattavan tilanteen käsitteistys ei se, miten kielenkäyttähahmottaa tilanteen ja puhuu siitä. Kun kielenkäyttäjä käyttää illatiivia, hahmottaa hän toiminnan tapahtuvan loppuun asti tai johonkin tiettyyn paikkaan, kun taas latiivia käytettäessä toiminnan loppukohta ja loppuun saattaminen taka-alastetaan, eli ne eivät ole yhtä kielenkäyttäjän mielestä yhtä tärkeitä kuin illatiivia käytettäessä. Sen sijaan latiivia käytettäessä korostuu se, että tapahtuvalla toiminnalla on jokin tietty suunta, jota kohti se etenee.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords ersä, illatiivi, latiivi, kognitiivinen kielentutkimus, paikallissijat, suomalais-ugrilaiset kielet		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampuksen kirjasto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällysluettelo

1 Aluksi	1
1.1 Aineisto	3
1.2 Tutkimusmenetelmä	4
1.3 Paikallisuuden ilmaisemisen tutkimus kognitiivisen kieliopin perinteessä.....	6
2 Ersän nominien sijainti ja paikallissijat.....	8
2.1 Ersän sijasysteemi	8
2.2 Ersän paikallissijasysteemi.....	10
2.3 Illatiivin ja latiivin rakenne ja kehitys	15
3 Aiempi tutkimus	16
3.1 Vanhimmat mordvalaiskielten kieliopit	18
3.2 Neuvostoliitossa kirjoitetut mordvalaiskielten kieliopit.....	19
3.3 Uudemmat suomalaiset ja ersäläiset illatiivia ja latiivia käsittelevät teokset	23
3.4 Aiemman tutkimuksen kokoavaa tarkastelua	25
4 Teoria	26
4.1 Kognitiivisen kielentutkimuksen kielinäkemykset	27
4.2 Kielen elementit ja niiden kuvaus kognitiivisessa kielentutkimuksessa	28
4.3 Merkityksen kuvaaminen kognitiivisessa kielentutkimuksessa	29
4.4 Paikallissijojen ja postpositioiden suhde kognitiivisessa kielentutkimuksessa	33
5 Illatiivin merkitykset	34
5.1 KOHDEVÄYLÄ	36
5.2 TEMPORAALI	47
5.3 SIJAINTI ja PYSYMINEN.....	49
5.4 SUUNTA	54
5.5 TILA	55
5.6 Eräitä kieliopillistuneita tapauksia	57
5.7 Illatiivin merkitysten kokoavaa tarkastelua.....	60
6 Latiivin merkitykset	63
6.1 KOHDEVÄYLÄ	65
6.2 SUUNTA	74
6.3 TEMPORAALI	78
6.4 SIJAINTI ja PYSYMINEN.....	81
6.5 Eräitä kieliopillistuneita tapauksia	83
6.6 Latiivin merkitysten kokoavaa tarkastelua.....	86
7 Lopuksi.....	90
7.1 Tutkimuksen tulokset	91
7.2 Keskustelua	93

8 Lähteet.....	95
Liite 1: Glossauksessa käytetyt lyhenteet.....	101

1 Aluksi

Olen valinnut pro gradu -tutkielmani aiheeksi ersän illatiivin ja latiivin käytön. Tutkimus on eräänlaista jatkoa kandidaatintutkielmalleni, jossa käsittelen ersän prolatiivia. Prolatiivi sekä illatiivi ja latiivi ovat semanttisesti melko samanlaisia, sillä molemmat ilmaisevat tyypillisesti liiketapahtuman reittiä. Monesti prolatiivin ja illatiivin ja latiivin ero on se, että prolatiivin ilmaisema VÄYLÄ on rajaamaton, kun taas illatiivin ja latiivin ilmaisema VÄYLÄ on loppupäästään rajattu. On kuitenkin tapauksia, joissa myös prolatiivin ilmaisema VÄYLÄ on loppupäästään rajattu, joten tutkittavat sijat ovat keskenään hyvin läheisiä. Myös prolatiivin sekä illatiivin ja latiivin muut merkitykset ovat usein hyvin samankaltaisia. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää ersän illatiivin ja latiivin merkitykset sekä näiden merkitysten mahdolliset erot.

Tutkimukseni kuuluu kognitiivisen kielentutkimuksen piiriin. Kognitiivinen kielentutkimus on funktionaalisen kielentutkimuksen suuntaus, jossa kielellisen merkityksen muodostumisen lähtökohtana ovat ihmisen kognitiiviset ominaisuudet sekä ajatus, jonka mukaan ihmisten kokemukset kielenulkoisesta maailmasta vaikuttavat siihen, miten maailmasta puhutaan. Kognitiivinen kielentutkimus ei ole yksi teoria, vaan joukko yhteneviin perusoletuksiin pohjautuvia teorioita ja tutkimustraditioita. Palaan kognitiivisen kielentutkimuksen teoriaan tarkemmin luvussa 4. (ks. esim. Geeraerts & Cyuckens 2007.)

Tutkimus on ensisijaisesti deskriptiivinen kuvaus kahdesta ersän paikallissijasta. Käsittelen tutkimuksessani vain morfologisesti merkittyjä illatiiveja ja latiiveja (Bartens 1999: 74, 83, 87) eli nomineja, infinittiisiä verbimuotoja ja postpositioita, joissa on näkyvissä jonkin edellä mainitun sijan pääte. Semanttisesti samansisältöiset eli toiminnan suuntaan viittaavat sanat (lähinnä postpositiot ja adverbis), joista ei ole erotettavissa tulosijan päätettä, jäävät tarkastelun ulkopuolelle (vrt. sm. *sisä-än* [sisä-ILL] ~ *ulos*). Tämä rajausta jättää tutkimuksen ulkopuolelle myös ersän niin kutsutun määräisen taivutuksen allatiivi-illatiivin (Bartens 1999: 93). Tämä sija toimii tulosijana sekä määräisen taivutuksen yksikössä että pääosin monikossakin. Tämä tulosija on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle, sillä ensi sijainen tutkimuskysymykseni on selvittää ersän illatiivin ja latiivin käytön ero, joka ei yhteenlankeamisen takia esiinny määräisessä taivutuksessa. Sen sijaan aineistostani löytyvät neljä määräisen taivutuksen monikon illatiivia on analysoitu muiden illatiivien tapaan.

Esittelen myös aiempaa tutkimusta ersän tulosijoista. Jotta ersän illatiivista ja latiivista syntyisi kattava kuva, käyn lisäksi lyhyesti läpi nykyisin vallalla olevan näkemyksen

niiden historiasta sekä esittelen ersän paikallissijasysteemin ja liikkeen ilmaisemisen typologiaa. Pääasialliset tutkimuskysymykseni käsittelevät illatiivin ja latiivin synkronista kuvausta ja ovat seuraavat:

1. Mitkä ovat ersän illatiivin ja latiivin merkitykset ja mitkä ovat näiden merkitysten suhteet toisiinsa?
2. Onko sijojen välillä havaittavissa merkityseroja ja jos on, minkälaisia ne ovat?
3. Onko eri merkitysten avulla mahdollista selittää se, mitkä seikat vaikuttavat illatiivin ja latiivin keskinäiseen vaihteluun?

Tutkimuksessani merkitys tarkoittaa illatiivi- tai latiivimuotoisen sanan tai lausekkeen lauseeseen tuomaa lisämerkitystä ja näiden merkitysten perusteella tehtyä yleistystä (skeemaa; ks. luku 4). Termi merkitys (eng. meaning) vastaa pääpiirteiltään termiä funktio (eng. function). Käytän termiä merkitys, sillä pääasiallinen metodilähteeni (Tyler & Evans 2004) käyttää sitä. Näin käytettynä merkityksen käsite on varsin lähellä semanttisen roolin käsitettä, mutta eroaa siitä kuitenkin siten, että merkitysten ei oleteta olevan universaaleja (osa merkityksistä voi olla universaaleja, mutta tämä ei ole oletus).

Uralilaiset kielet suomea, viroa, unkaria ja marginaalisesti pohjoissaamea lukuun ottamatta ovat tähän asti jääneet kognitiivisen kielentutkimuksen ulkopuolelle. Tämän tutkimuksen yksi tarkoitus on soveltaa kognitiivisen kielentutkimuksen metodeja muihin uralilaisiin kieliin ja yrittää siten osoittaa, että kognitiivinen kielentutkimus tuo hyödyllisen lisän nykyiseen uralilaisten kielten tutkimuskenttään ja sen avulla saadut tulokset täydentävät onnistuneesti kuvaa, jonka aiempi tutkimus on uralilaisten kielten rakenteesta ja käytöstä luonut. Aiempi tutkimus on keskittynyt selvittämään ersän kehitystä historiallis-vertailevan kielentutkimuksen keinoin (esim. Paasonen 1893). Kaiken kaikkiaan fennougristinen tutkimus keskittyi 1800-luvulta pitkälle 1900-luvulle asti vertailemaan suomalais-ugrilaisia kieliä ja selvittämään näiden yhteistä historiaa (Alhoniemi 1997: 10–11, 13, Karlsson & Enkvist 2000: 244). Suurimman osan 1900-luvusta suomalainen mordvalaiskielten tutkimus keskittyi pääasiassa Paasonen keräämien sana- ja tarina-aineistojen julkaisemiseen, minkä tuloksena syntyivät *Mordwinisches Wörterbuch* (MWB) sekä *Mordwinische Volksdichtung* (MVD). Mordvalaiskielistä kirjoitettuihin kielioppeihin palaan luvussa 3. Viime aikoina uralilaisten kielten parissa on tehty myös sosiolingvististä (esim. Rueter 2016) ja typologista tutkimusta (esim. Ajanki 2014). Kognitiivinen kielentutkimus eroaa näistä siinä, että se tutkii kielen rakennetta synkronisesti vertailematta sitä muihin kieliin.

Olen valinnut käsillä olevan tutkimuskohteen, koska olen kiinnostunut siitä, miten ihmiset hahmottavat asioiden suhteita tilassa sekä siitä, mitä kaikkia pohjimmiltaan ei-spatiaalisia suhteita (esim. aikaa tai omistusta) ilmaistaan alun perin spatiaalisia suhteita kuvaavilla keinoilla. Teoriataustan taas olen valinnut siksi, että mielestäni se selittää tällaiset suhteiden hahmotukseen liittyvät vaihtelut ja niiden syyt tyydyttävästi. Kuten edellä olen todennut, kognitiivista kielentutkimusta ei ole aiemmin juurikaan sovellettu uralilaisiin kieliin. Uskon kuitenkin, että sillä olisi paljon annettavaa uralilaisten kielten tutkimukselle.

Seuraavissa alaluvuissa esittelen aineistoni ja sen valintaperusteet sekä pohdin hieman sen mahdollisia heikkouksia, kuvailen tutkimusmetodini pääpiirteet ja luon katsauksen aiempaan tutkimukseen, jossa on käsitelty paikallisuuden ilmauksia kognitiivisen kielentutkimuksen kehityksessä.

1.1 Aineisto

Tämän tutkimuksen aineistona on pääasiassa Turun yliopistossa koostettu MokshEr-korpus (MokshEr 2010). Korpus koostuu aikakauslehtitekstistä, joka on pääosaltaan kuvailevaa asiatekstiä (esimerkiksi henkilökuvia) ja proosaa (esimerkiksi novelleja). Lisäksi korpuksessa esiintyy jonkin verran runoja, haastatteluja, pääkirjoituksia jne. Korpuksessa on ersänkielinen ja mokšankielinen osa erikseen. Ersänkielinen aineisto on koostettu Šatko-aikakauslehden numeroista. Aineiston tähän tutkimukseen olen koostanut korpuksesta löytyvästä Šatkon numerosta 5/2003 siten, että olen kerännyt 200 ensimmäistä lehdestä löytyvää esiintymää sekä illatiivista että latiivista. Tämän lisäksi käytän yksittäisiä esimerkkejä myös kahdesta muusta lähteestä: muista MokshEr-korpukseseen kuuluvista Šatko-lehden numeroista ja Turun yliopistossa koostetusta Mormula-korpuksesta. Näistä lähteistä otettuja esimerkkejä ei ole laskettu mukaan eri merkitysten esiintymisfrekvensseihin.

Šatko on aikakauslehti, joten sen kieli edustaa huoliteltua yleiskieltä tai kirjakieltä, mutta kirjoittajien käsitys kielestä sekä haastateltavien idiolektit tuovat aineistoon kielellistä variaatiota. Lehti sisältää monenlaisia tekstejä, mutta useimmiten ne edustavat faktapohjaista tai fiktiivistä proosaa, haastatteluja ja runoja. Tällaisesta aineistosta on mahdollista tutkia jonkin verran kielellistä variaatiota, mutta tulosten yleistämisen kanssa tulee olla varovainen. Todennäköisesti ammatikseen kirjoittavat henkilöt käyttävät kieltä luovasti ja mahdollisesti monipuolisemmin kuin muut kielenkäyttäjät, erityisesti tarinoissa ja runoudessa, mutta mordvalaisen älymystön ja median piirissä on vallalla kielipuristinen ajattelu, joka

korostaa puhtaan ersän (ja mokšan) kirjakielen käyttöä (Janurik 2016: 91–92). Näin ollen murteellinen vaihtelu ei ilmene lehtitekstissä. Ylipäättään puhuttu ja kirjoitettu kieli eroavat toisistaan jonkin verran, joten todennäköisesti kirjoitetussa ja puhutussa kielessä on eroja myös sijojen käytössä. Käsillä olevassa tutkimuksessa selvitetäänkin nimenomaan kirjakielen illatiivin ja latiivin käyttöä, sillä aineisto edustaa ainoastaan kirjoitettua kieltä.

Aineistoista MokshEr-korpuksen esimerkit on kirjoitettu ersän oikeinkirjoituksen mukaisesti kyrillisellä aakkostolla ja Mormula-korpuksen aineistot on translitteroitu yksinkertaisella SU-transkriptiolla. Esimerkit on glossattu soveltaen Leipzigin glossausohjeita¹. Ersässä on kuitenkin paljon elementtejä, joille ei löydy lyhennettä ohjeista, joten olen kehittänyt osan lyhenteistä itse. Lista käytetyistä lyhenteistä löytyy tutkimuksen lopusta liitteestä 1. Viimeisenä jokaisessa esimerkissä on suomenkielinen käännös. Lisäksi jokaisessa esimerkissä on viite siihen lähteeseen, josta se on otettu. MokshEr-korpuksen kohdalla viite on muotoa MokshEr/Syatko/10-2003/12:503, jossa esitetään järjestyksessä korpuksen nimi, lehden nimi, korpuksessa esiintyvä alakansion nimi, jossa tiedosto sijaitsee; tiedoston numero sekä lopuksi rivin tai rivien numero(t), jo(i)lla esimerkki esiintyy. Mormula-korpuksesta otetuissa esimerkeissä viite on muotoa KK31 081 008, jossa ensimmäiset numerot kertovat korpukseen kuuluvan teoksen, josta esimerkki on², seuraavat kolme numeroa esimerkin koodin korpuksessa ja viimeiset kolme numeroa esimerkin sivun alkuperäisessä teoksessa. Luvussa 3 esitellään vanhoista mordvalaiskielten kieliopeista löytyviä illatiivin ja latiivin merkityksiä. Nämä esimerkkilauseet on jätetty alkuperäislähteestä löytyvään muotoon, eli niitä ei ole glossattu.

1.2 Tutkimusmenetelmä

Tässä alaluvussa esittelen lyhyesti tutkimusmenetelmäni. Haen aineistostani aluksi kaikki sanat, joissa on illatiivin tai latiivin pääte. Tämän jälkeen tarkastelen löytämieni sanojen tarkoitteiden ja lauseiden predikaattien semanttisia ominaisuuksia. Selvitettyäni nämä ominaisuudet jaan aineistostani löytyvät esimerkit ryhmiin (merkityksiin) yhteisten ominaisuuksien perusteella. Tässä hyödynnän Tylerin ja Evansin (2003) kehittämää metodologiaa (ks. luku 4) Eri lauseenjäsenten semanttisten ominaisuuksien merkityksestä sijamuodon

---

¹ Ohjeet saatavilla osoitteesta <https://www.eva.mpg.de/lingua/pdf/Glossing-Rules.pdf> (4.6.2019).

² KK31 = UTMN 1967

merkitykselle ovat kirjoittaneet muun muassa Janda (1993: 151) ja Onikki-Rantajääskö (2001: 13).

Illatiivisten ja latiivisten sanojen tarkoitteiden ominaisuudet tarkoittavat tarkoitteen muotoa, korosteisia ulottuvuuksia, tyypillistä käyttöä tai muuta tarkoitteeseen ensyklopedisen tiedon perusteella liitettävää ominaisuutta. Lisäksi tällaisia ominaisuuksia ovat elollisuus, tunnettuus, konkreettisuus ja muut vastaavat ominaisuudet, jotka määrittävät ainakin osin kieliopillisista lähtökohdista³. Nämä ominaisuudet vaikuttavat merkityksen muodostumiseen siten, että erilaiset tarkoitteet esiintyvät ainakin osin erilaisissa konteksteissa ja osina erilaisia tapahtumia. Myös predikaatin ominaisuudet vaikuttavat merkityksen muodostumiseen. Tällaisia ominaisuuksia ovat esimerkiksi liike, mentaalinen toiminta ja aistihavainto. Myös toiminnan staattisuus ja dynaamisuus voivat vaikuttaa merkityksen muodostumiseen.

Tutkimukseni nojaa kognitiivisen kieliopin perinteeseen, vaikka en sitoudukaan tiukasti mihinkään tiettyyn sen piirissä kehitettyyn teoriaan. Tämä tarkoittaa sitä, että en yritä tulkita aineistoani jonkin kognitiivisen kielioppiteorian mukaisesti. Kognitiivista kielentutkimusta, kuten muutakin kognitiivista tutkimusta, on kritisoitu tavasta yhdistää luonnollisen kielen rakenteet ja ihmisen asioiden hahmottamiskyky ihmisen kognitioon varsin kriittittävästi. Toisin sanoen joillain tutkijoilla on tapana olettaa, että kielen ja hahmotuksen rakenteilla on jonkinlainen fyysinen vastine ihmisen mielessä. Tätä ei ole kuitenkaan pystytty todistamaan (Pachalska & MacQueen 2009: 298–299) eikä teorian olettamien entiteettien suora siirtämien tosimaailmaan ole yleensä kovin hedelmällistä (Rosenberg 2009: 273).

Sen sijaan terminologia ja aineiston analyysimenetelmä, jotka kognitiivinen kielentutkimus on luonut, soveltuvat nähdäkseni paikallissijojen merkitysvaihtelun kuvaamiseen hyvin. Kognitiivisen kielentutkimuksen näkemys siitä, miten ihmiset hahmottavat yhteyksiä erilaisten asioiden välillä ja miten näitä yhteyksiä kielennetään (Onikki-Rantajääskö 2001: 34–38) selittää varsin hyvin sen, miksi paikallissijoja voidaan käyttää niin monipuolisesti eri merkitysten ilmaisemiseen. Kognitiivista kielentutkimusta on sovellettu jo pitkään suomen ja viron paikallisuuden ilmausten kuvaukseen, joiden tutkimisessa sillä on saavutettu hyviä tuloksia (ks. luku 1.3). Oma tutkimukseni asettuu osaksi tätä jatkumoa. En esitä tässä tutkimuksessa, että löytämilläni merkityksillä olisi kognitiivisia vastineita siinä mielessä, että

---

³ Tämä ei tarkoita sitä, että kaikki luetellut ominaisuudet saisivat kieliopillisen merkinnän kaikissa kielissä. Esimerkiksi ersässä tunnettuutta merkitään ainakin osin niin sanotulla määräisellä taivutuksella, kun taas elollisuus on tiettyihin sanoihin ensyklopedisen tiedon perusteella liitettävä ominaisuus (tieto esimerkiksi siitä, että ihmiset ovat elollisia), joka ei saa omaa merkintää lauseissa.

kielessä esiintyvät merkitykset sijaitsisivat ihmisten aivojen rakenteissa jossain tietyssä paikassa. Sen sijaan väitän, että ihminen hahmottaa erilaisia ilmiöitä vertaamalla ja rinnastamalla niitä toisiinsa ja tämän prosessin tuloksien kuvaamiseen kognitiivisen kielitieteen termit ja metodologia soveltuvat hyvin. Tutkimuksessa käyttämäni kognitiivisen kielentutkimuksen termit tulee käsittää hermeneuttisina käsitteinä (kuvauskäsitteinä) Hans-Georg Gadamerin tarkoittamalla tavalla (esim. Dostal 2002: 1–3). Toisin sanoen käyttämäni termit eivät ole universaaleja, vaan kuvaavat ilmiötä sen omista lähtökohdista käsin.

Kognitiivisen kielitieteen metodologian käytöstä seuraa eräitä merkintään liittyviä konventioita. Ensinnäkin osa termeistä kirjoitetaan kapiteeleilla. Näitä termejä on kahdenlaisia, joista ensimmäiset ovat niin sanottuja suhdekäsitteitä. Näihin käsitteisiin kuuluvat muun muassa SÄILIÖ, INKLUUSIO ja VÄYLÄ (ks. tarkemmin luku 4). Nämä käsitteet on kognitiivisessa kielentutkimuksessa tapana merkitä kapiteeleilla. Toinen tässä tutkimuksessa kapiteeleilla kirjoitettava joukko termejä ovat aineistosta löytyneiden merkitysten nimet. Lisäksi kognitiiviselle kielentutkimukselle tyypillinen merkintäkonventio ovat protoskeemojen kuvaajat, jotka on esitetty luvuissa 5 ja 6. Nämä kuviot kuvaavat visuaalisesti merkitysten protoskeemojen rakenteen ja niissä esiintyvät seuraavat elementit: tausta, jossa toiminta tapahtuu (suorakaide kuvion ympärillä), muuttujan liikkeen reitti (nuoli) ja kiintopiste (ympyrä). Tausta voi olla joko spatiaalinen, jolloin sitä ei ole erikseen merkitty, temporalinen, jolloin suorakaiteen vasemmassa alanurkassa lukee *Aika*, tai ihmisen mieli, jolloin vasemmassa alanurkassa lukee *Mentaalinen prosessi*. Muuttujan reittiä ja kiintopistettä kuvaavat nuoli ja ympyrä voivat olla piirretty kolmella tavalla, mikä kuvaa elementtien salienssia (kielenkäyttäjän fokusta) kussakin merkityksessä. Paksu viiva kuvaa suurinta ja katkoviiva pienintä salienssia. Jos muuttujan reitin ja kiintopisten salienssien välillä ei ole merkittävää eroa, on ne molemmat merkitty tavallisella viivalla.

1.3 Paikallisuuden ilmaisemisen tutkimus kognitiivisen kieliopin perinteessä

Luon seuraavaksi katsauksen tutkimuksiin, joissa on tutkittu paikallisuuden ilmauksia ja joiden teoriakehyksenä on kognitiivinen kielentutkimus. Esiteltävät tutkimukset hyödyntävät eri kognitiivisen kielitieteen suuntauksia ja käsittelevät eri kielikuntiin kuuluvia kieliä. Tarkoitukseni on esitellä paikallisuuden ilmausten tutkimuksen monipuolisuutta kognitiivisen kielitieteen kentässä, joten esiteltävät tutkimukset on valittu melko sattumanvaraisesti lähinnä painottaen tutkittujen kielten monipuolisuutta.

Koska kognitiivinen kielentutkimus (ks. luku 4) on syntynyt 1970–80-luvuilla angloamerikkalaisessa lingvistisessä yhteisössä, ymmärettävästi englantia dominoi alan tutkimuskohteena. Myös muita indoeurooppalaisia kieliä on tutkittu varsin runsaasti. Tähän tutkimukseen mahtuu luonnollisesti myös paljon paikallisuutta käsittelevää tutkimusta, joka erityisesti aiemmin keskittyi englannin (ja muiden Euroopan indoeurooppalaisten kielten) prepositioiden merkitysverkkojen kuvaamiseen. Erityisen paljon huomiota on saanut englannin prepositio *over* 'yli', josta ovat kirjoittaneet muun muassa Lakoff (1987), Brugman ja Lakoff (2006 [1988]), Kreitzer (1997) sekä Tyler ja Evans (2003: 64–106). Tämä tutkimus on johtanut myös ainakin saksan preposition *über* 'yllä, yli' (Bellavia 1996) ja hollannin preposition *over* 'yli' Geeraerts (1992) tutkimukseen. Muita prepositoita ja spatiaalisten suhteiden kuvaamista ylipäätään englannissa ovat käsitelleet esimerkiksi Tyler ja Evans (2003: 107–228), ja esimerkiksi Gréa (2017) on yhdistänyt tilastollisia menetelmiä ja kognitiivisen kielitieteen metodeja tutkiessaan eräitä ranskan spatiaalisia oloilmauksia.

Indoeurooppalaisen kielikunnan ulkopuolisia kieliä on myös tutkittu melko paljon. Esimerkkejä löytyy ainakin seuraavilta maantieteellisiltä alueilta: Etelä- ja Keski-Amerikka, Afrikka, Kaakkois-Aasia ja Oseania⁴. Meksikossa puhutun coran sisällä- ja ulkonaolon ilmaisemista on tutkinut Langacker (1991: 33–57) ja spatiaalisia verbiprefiksejä Casad (2003). Samoin Meksikossa puhutun tzeltalin staattisia spatiaalisia suhteita on käsitellyt Brown (1994). Etelä-Amerikassa puhutuista kielistä on tutkittu esimerkiksi ketšuan *wanca-*murteen spatiaalisia verbisuffikseja (Floyd 2003). Afrikan kielistä on tutkittu ainakin ewen spatiaalisia ilmauksia (Ameka 1995) ja zulun lokativisoituja nomineja (Taylor 1996). Aasian ja Polynesian alueen kielistä thain paikallisuuden ilmauksia on tutkinut Zlatev (2003) ja havaijin suuntaisuuspartikkelien temporaalista käyttöä Cook (1996), joitakin tutkimuksia mainitakseni.

Uralilaisista kielistä suomen paikallisuuden ilmausten kuvaukseen on jo varhain sovellettu kognitiivisen kielentutkimuksen metodeja. Varhaisimpia tutkimuksia ovat Leinon (1989, 1993: 207–308) sekä Leinon ja Onikin toimittamassa kokoelmassa Suomen kielen kognitiivista kielioppia 2: Näkökulmia polysemiaan (1994) ilmestyneet kirjoitukset. Uudempaa tutkimusta suomen spatiaalisista ilmauksista edustavat esimerkiksi Huumo ja Ojutkangas (2006), Ojutkangas (2008), Huumo (2013) ja Lehismets (2013a, 2013b), jotka käsittelevät sekä paikallissijoja että adpositioita. Suomen illatiivista kognitiivisen kielentutkimuksen kehityksessä on viimeksi kirjoittanut Hebedová (2017). Myös viron paikallisuuden ilmauksia on tutkittu.

---

⁴ Muusta kuin paikallisuuteen liittyvästä, ei-indoeurooppalaisia kieliä koskevasta tutkimuksesta ks. esim. Casad & Palmer (2003: 1–4).

Varhaisin tutkimus on Vainik (1993) ja myöhemmin erityisesti Ann Veismann (esim. 2005, 2008). Myös saamelaiskielistä on tehty ainakin yksi kognitiivisen kielentutkimuksen piiriin kuuluva tutkimus: Janda, Antonsen ja Baal (2014) ovat tutkineet pohjissaamen adpositioita.

Kuten edellä olevasta katsauksesta voidaan huomata, kognitiivisen kielentutkimuksen piirissä on tehty paljon ja suhteellisen pitkään tutkimusta paikallisuuden ilmauksista. Nämä tutkimukset kattavat varsin laajan valikoiman kieliä, jotka ovat eri kielikunnista ja typologisesti erilaisia sekä ilmaisevat paikallisuutta monin eri tavoin. Myös aineistoltaan ja lähestymistavoiltaan tutkimukset ovat monipuolisia. Joukossa on introspektioon, korpusaineistoihin ja elisitoituun materiaalin perustuvia tutkimuksia sekä tutkimuksia, jotka keskittyvät yhteen paikallisuutta ilmaisevaan morfeemiin, kokonaiseen paikallisuuden ilmaisemisen järjestelmään tai spatiaalisuuden ilmaisemisen eri mahdollisuuksiin jossain kielessä. Toistaiseksi uralilaiset kielet ovat suomea ja viroa lukuun ottamatta kuitenkin hyvin aliedustettuja, jos eivät jopa olemattomia, kognitiivisen kielentutkimuksen alalla, vaikka ei ole mitään syytä uskoa, että sen metodein ei pystyisi tutkimaan myös niitä.

2 Ersän nominien sijataivutus ja paikallissijat

Tässä luvussa kuvailen ersän sijataivutuksen sekä erityisesti paikallissijasysteemin pääpiirteet. Ensimmäisessä alaluvussa luon katsauksen sijataivutuksen ominaisuuksiin, kuten sijojen määrään ja taivutuskategorioihin, eri kielioppeihin nojautuen. Toisessa alaluvussa kuvaan ersän paikallissijasysteemin pääpiirteet ja tarkastelen erityisesti illatiivin ja latiivin asemaa osana systeemiä. Kolmannessa alaluvussa luon lyhyen katsauksen illatiivin ja latiivin historialliseen kehitykseen.

2.1 Ersän sijasysteemi

Ersän nominien taivutus ilmaisee seuraavat kategoriat: luku, sija ja omistaja. Sijan kategoria ilmaisee samalla myös määräisyyttä. Tästä johtuen ersän nomineilla on myös kolme eri deklinaatiota: perustaivutus, määräinen (determinatiivinen) taivutus ja possessiivinen taivutus. Perustaivutusta käytetään epämääräisten tarkoitteiden ja määräistä taivutusta taas määräisten

tarkoitteiden kanssa. Possessiivinen taivutus ilmaisee sijan lisäksi omistajan ja omistettavan persoonan ja luvun. (Bartens 1999: 73–74.)

Deklinaatiot eroavat toisistaan siinä, kuinka paljon sijoja niissä on. Perustaivutukseen kuuluu lähteestä riippuen 10–12 sijaa (ks. esim. Bartens 1999: 74, 79–80; EK: 76–77; GMJa 1980: 152, 176; Paasonen 1953: 01–02). Eräiden kielioppien mukaan kuitenkin kaikki sijat eivät voi esiintyä kaikenlaisten nominien kanssa⁵. Esimerkiksi EK asettaa rajoituksia latiiville (ms. 78–79) ja GMJa 1980 latiiville ja translatiiville (ms. 153–154). Nämä rajoitteet liittyvät nominin tarkoitteen ominaisuuksiin, joista latiivin osalta tulee puhe luvussa 6. Perustaivutuksessa ei myöskään nominatiivia lukuun ottamatta esiinny lukuoppositiota, vaan muissa sijoissa käytetään samaa muotoa sekä yksiköllisten että monikollisten tarkoitteiden kanssa (Bartens 1999: 73).

Possessiivisessä taivutuksessa sijoja on 8–11 (ks. esim. Bartens 1999: 100–102; EK: 95–96; GMJa 1962: 94–95; GMJa 1980: 198–200; Paasonen 1953: 04–05), jotka taipuvat useissa persoonissa. Eräitä sijoja, kuten genetiiviä ja allatiivia, ei voi käyttää kuin tietynlaisia tarkoitteita ilmaisevista sanoista (Bartens 1999: 101). Määräisessä taivutuksessa eri lähteet kertovat sijoja olevan yksikössä 7–9 (Bartens 1999: 83; EK: 106; GMJa 1980: 220–221; Paasonen 1953: 02) ja monikossa 7–11 (Bartens 1999: 87; EK: 106; GMJa 1980: 220–221; Paasonen 1953: 03). Määräisestä taivutuksesta puuttuu tässä tutkimuksessa käsiteltävistä sijoista latiivi ja yksikön illatiivi, joiden funktioita hoitaa datiivi/allatiivi(-illatiivi)⁶. Bartensin mukaan ersässä ei ole myöskään määräisen taivutuksen monikon illatiivia (Bartens 1999: 87), mutta muut yllä esitetyt lähteet mainitsevat sen osana paradigmaa. Yhteenvedon sijasysteemin rakenteesta voi nähdä taulukosta 1, jossa on esitelty ersän sijat perustaivutuksessa ja määräisessä taivutuksessa Bartensin (1999) ja GMJa 1980:n mukaan.

---

⁵ Kieliopit eivät selitä näitä rajoitteita juuri mitenkään, vaan ne näkyvät tyhjinä kohtina esimerkkiparadigmoissa.

⁶ EK ja GMJa 1980 käyttävät sijasta nimitystä datiivi ja Paasonen (1953) nimitystä allatiivi. Bartensissa (1999) puolestaan on käytössä termi allatiivi-illatiivi, jonka on tarkoitus toisaalta kuvata sitä, että tällä yhdellä sijalla on kaikki tulosijojen funktiot, ja toisaalta havainnollistaa eroa perustaivutuksen ja määräisen taivutuksen välillä (ms. 85–86).

	GMJa 1980 (151–152, 220–221)			Bartens (1999: 74, 83, 87) ⁷		
	Epämääräinen	Määräinen		Epämääräinen	Määräinen	
		SG	PL		SG	PL
NOM	-Ø	-ś	-tñe, -tne	-Ø	-ś	-tñe
GEN	-ń	-ńt'	-tñe, -tñ	-ń	-ńt'	-tñeń
ALL	-ńeń, -neń	-ńt'eń	-tñeńeń	-ńeń	-ńt'eń	-tñeńeń
ABL	-to, -t'e, -te, -do, -d'e, -de	-tońt', -t'eńt', -teńt', -dońt', -d'eńt', -deńt'	-tñeđe	-do, -d'e	-dońt', -d'eńt'	-tñeđe
TRA	-ks	—	—	-ks	—	—
ILL	-s	-ńt'eń	-tñes	-s	-ńt'eń	-tñeńeń
INE	-so, -se	-sońt', -seńt'	-tñese	-so, -se	-sońt', -seńt'	-tñese
ELA	-sto, -ste	-stońt', -steńt'	-tñeste	-sto, -ste	-stońt', -steńt'	-tñeste
PROL	-ka, -ga, -va	-kańt', -gańt', -vańt'	-tñeva	-ka, -ga, -va	-kańt', -gańt', -vańt'	-tñeva
LAT	-v	—	—	-v, -j	—	—
ABE	-vtomo, -vťeme, -tomo, -ťeme, -teme	-vtomońt', -vťemeńt', -tomońt', -ťemeńt', -temeńt'	-tñevťeme	—	—	—
COMP	-ška	-škańt'	-tñeška	—	—	—

Taulukko 1. Ersän sijaparadigma GMJa 1980:n ja Bartensin (1999) mukaan⁸.

Sijapäätteiden lukumäärän vaihtelu eri kielioppien välillä johtunee siitä, että eri kirjoittajat ovat hahmottaneet nomineihin liittyviä päätteitä eri tavoin. Osa on katsonut taivutuspäätteiksi sellaisia päätteitä, jotka toinen on tulkinnut johtimiksi. Varmuutta tälle päätelmälle on kuitenkin vaikea saada, sillä kieliopit eivät ota kantaa siihen, millä perusteella niissä jokin elementti on määritelty sijaksi.

2.2 Ersän paikallissijasysteemi

⁷ Bartens esittää vähemmän allomorfeja, sillä tietyt äännevaihtelut ovat automaattisia. Bartens esittää myös abessiivin osana paradigmaa, mutta ei paradigmataulukoissaan.

⁸ GMJa 1980:n paradigma on kirjakielen mukainen, Bartensin (1999) sekoitus kirjakielen ja Paasosen (1953) paradigmoja.

Paikallissijoiksi katsotaan sijat, jotka kuvaavat paikallisia suhteita (Haspelmath 2009: 515). Todellisuudessa paikallisten suhteiden ilmaiseminen on kuitenkin harvoin ainoa paikallissijojen funktio (ks. Korhonen ja Vilkuna 2005 s.v. *paikallissija*; ISK §1235), mutta sitä voidaan pitää paikallissijojen ensisijaisena funktiona. Paikallissijojen funktiona on harvoin koodata lauseen ydinfunktioita eli subjektia tai objektia. Erityistapauksesta on yleensä kyse niissä tapauksissa, joissa paikallissija koodaa tällaista. Paikallisia ja muita semanttisia suhteita kuvaavia kielenaineiksia kutsutaan fennougristisessa kielioppitraditiossa sijoiksi, mutta ne voidaan käsittää myös toisin. Esimerkiksi japanissa näiden (ja muidenkin sijarelaatioiden) merkitsimiä kutsutaan sijapartikkeleiksi (Iwasaki 2013: 66).

Sija voidaan käsittää myös syntaktisen aseman ilmaisimena tai morfologisena tunnuksena (Spencer 2009: 185–187). Ensimmäinen vaihtoehto tarkoittaa sitä, että sija ilmaisee jonkin sanan kieliopillista sijaa eli mitä lauseenjäsentä sana edustaa. Toinen vaihtoehto tarkoittaa sitä, että sija on morfeemi, jolla on jokin merkitys. Ensimmäisen vaihtoehdon mukaan ersän paikallissijoja ei voida pitää sijoina (Spencer 2009: 194–195), sillä ne eivät ilmaise kieliopillisia suhteita lukuun ottamatta eräitä melko marginaalisia rektiotapauksia. Kysymys sijan asemasta kieliopissa ja ersän paikallissijojen asema sijoina on kuitenkin tämän tutkimuksen kannalta sikäli toissijainen, että tämän tutkimuksen pääpaino on sen selvittämisessä, mitä merkityksiä illatiiviksi ja latiiviksi nimetyillä suffikseilla ersässä ilmaistaan. Se, mikä näiden suffiksien morfosyntaktinen asema on, ei vaikuta niiden merkityksiin.

Ersässä voidaan katsoa olevan neljä paikallissijaa, jotka muodostavat systeemin, jota voidaan kuvata piirteiden [$\pm$ from] ja [$\pm$ to] avulla, kuten taulukossa 2 (ks. Ylikoski 2015: 103). Piirteistä [from] kuvaa sitä, että sija ilmaisee toiminnan alkamissuunnan ja [to] taas sitä, että sija ilmaisee toiminnan loppumissuunnan. Ersän paikallissijat eivät kuitenkaan possessiivista deklinaatiota lukuun ottamatta muodosta aivan puhdasta nelijakoista systeemiä, sillä toisaalta perustaivutuksessa sekä illatiivi että latiivi ja toisaalta määräisen taivutuksen monikossa allatiivi ja illatiivi saavat piirrejaottelussa arvon [-from][+to], eli ne ovat tulosijoja. Määräisen taivutuksen yksikössä taas ei esiinny illatiivia, vaan allatiivilla on sen funktio. Ersän paikallisuuden ilmausten symmetriasta ks. myös Dumitrescu (2018, erit. s. 65).

	[+to]	[-to]
[+from]	PROL <i>kudo-va, kudo-vañt',</i> <i>kudo-t'ñeva</i> 'taloa pitkin'	ELA <i>kudo-sto, kudo-stoñt',</i> <i>kudo-t'ñeste</i> 'talosta' (ABL <i>kudo-do, kudo-doñt',</i> <i>kudo-t'ñed'e</i> 'talosta')
[-from]	ILL <i>kudo-s, -, kudo-t'ñes</i> 'taloon' LAT <i>kudo-v, -, -</i> 'taloon' ALL <i>(kudo-ñeñ),</i> <i>kudo-ñt'eñ,</i> <i>kudo-t'ñeñeñ</i> 'taloon'	INE <i>kudo-so, kudo-soñt',</i> <i>kudo-tñese</i> 'talossa'

Taulukko 2. Ersän paikallissijat. Muodot ovat järjestyksessä epämääräinen taivutus, määräisen taivutuksen yksikkö, määräisen taivutuksen monikko. Suluissa olevilla muodoilla ei ole produktiivista spatiaalista käyttöä.

Ersän ablatiivi ja epämääräisen taivutuksen allatiivi eivät nykykielessä toimi varsinaisesti paikallissijoina. Ablatiiville on kehittynyt partiaalisen objektin ilmaisemisen funktio tiettyjen nauttimista ilmaisevien verbien kanssa (Bernhardt 2016: 21–23) ja spatiaalisesti sitä käytetään ainoastaan kiteytyneissä fraaseissa (Bartens 1999: 94). Epämääräisen taivutuksen allatiivi taas ilmaisee toiminnan loppupistettä silloin, kun kiintopiste on elollinen, useimmiten henkilö (Bartens 1999: 93).

Tulosijassa esiintyvää vaihtelua on yritetty selittää sillä, että tulosija on paikallissijasysteemissä tunnusmerkitön jäsen. Korhosen (1996: 146–148) mukaan tunnusmerkittömän jäsenen ominaisuuksia ovat:

1. Tunnusmerkkisiä jäseniä suurempi epäsäännöllisyys, ts. tunnusmerkittömässä kategoriassa esiintyy enemmän allomorfiaa.
2. Tunnusmerkittömällä jäsenellä on enemmän alakategorioita kuin tunnusmerkkisellä.
3. Tunnusmerkitön kategoria on frekventimpi kuin tunnusmerkkinen.

Korhosen käyttämä tunnusmerkkisyyden käsite on peräisin Joseph Greenbergiltä (2005: 9–12), joka on pohjannut ideansa kreivi Trubetzkoy'n ja Roman Jakobsonin ajatuksiin (ms. 11). Tunnusmerkkisyyden käsitteen käyttö on nykyisessä typologisessa tutkimuksessa melko rajoittunutta (ks. kuitenkin Greenberg 2005: vii–xi). Tämän takia Korhosen teoriaan on syytä suhtautua varauksella. Muutenkin Korhosen esittämää selitystä on kritisoitu. Grünthal sanoo, että ei ole mitään yleisesti pätevää kriteeriä, jonka mukaan voitaisiin päättää, mikä paikallissija on tunnusmerkitön (2003: 154). Ylikoski taas kritisoi Korhosen näkemystä ensisijaisesti siksi, että se perustuu olettamiin, joilla ei ole tieteellistä pohjaa (ks. luku 2.3). Hänen mukaansa Korhonen on valinnut illatiivin tunnusmerkittömäksi jäseneksi, koska se toimisi pohjana muille sisäpaikallissijoille (Ylikoski 2016: 33, 38–39). Toisin sanoen Ylikosken kritiikki kohdistuu nimenomaan Korhosen teorian kielihistoriallisiin implikaatioihin, ja toisaalla hän huomauttaakin, että eräät tulosijojen ominaisuudet voivat johtua niiden frekvenssistä, kuten Korhonenkin epäilee (Ylikoski 2016: 48). Vaikka Korhosen tutkimus esittää tuloksia, jotka vaikuttavat osoittavan tulosijat paikallissijasysteemin tunnusmerkittömäksi jäseneksi, hänen näkemystään tulosijojen tunnusmerkkisyydestä ei ole syytä pitää käsillä olevan tutkimuksen kannalta relevanttina vaan lähinnä tutkimushistoriallisena kuriositeettina.

Jos ersän paikallissijasysteemiä tarkastellaan typologisesti, on se toisaalta varsin tyypillinen, toisaalta erikoinen. Erikoista maailman kielten joukossa on se, että ersässä on ensisijaisesti VÄYLÄÄ ilmaiseva sija eli prolatiivi. Yleensä VÄYLÄÄ ilmaistaan jollain muulla keinoin kuin itsenäisellä sijalla (Creissels 2009: 618). Muuten ersän paikallissijasysteemi on varsin tyypillinen yksiulotteinen paikallissijasysteemi (vrt. esimerkiksi suomen paikallissijasysteemi, joka tekee eron INKLUSION ja ASSOSIAATION välillä ja on näin ollen kaksiulotteinen), jossa on oma sijansa LOKAATIOLE, LÄHTEELLE ja KOHTEELLE (Creissels 2006: 19, 2009: 614–615).

Toinen, erityisesti tulosijojen kannalta olennainen typologia on Leonard Talmy'n (esim. 2000) kehittänyt liiketapahtumien (eng. motion events) typologia. Hänen mukaansa kielet voidaan jakaa kahteen tyyppiin: V-kieliin (eng. verb-framed languages) ja S-kieliin (eng. satellite-framed languages). Nämä tyypit eroavat toisistaan siinä, mihin liiketapahtuman reitti ja liikkeen tapa koodataan. V-kielissä reitti koodataan verbiin ja tapa ilmaistaan muilla keinoin, kun taas S-kielissä liikkeen tapa koodataan verbiin ja reitti ilmaistaan niin sanotulla satelliitilla (Talmy 2000: 60–67). Typologia on saanut paljon kritiikkiä (esim. Slobin 2004, Zlatev & Yangklang 2004, Schultze-Berndt 2007).

Talmyn typologia ei päde monen muun kielen tapaan ersässäkään, sillä ersässä on sekä liikkeen tapaa, esimerkiksi *ujams* 'uida', että reittiä, esim. *sovams* 'astua t. mennä sisään' ilmaisevia verbejä (Beavers ym. 2010: 1–2, Schultze-Berndt 2007: 223–224). Typologia jättää myös huomiotta paljon muuta informaatiota, kuten liikkeen kiintopisteen, joka voi olla kielestä riippuen pakollista ilmaista (Peyraube 2006: 121–123). Kuitenkin suurin osa ersän liikeverbeistä ilmaisee ennemminkin liikkeen tapaa kuin reittiä, joten tässä suhteessa ersän voisi luokitella varauksella S-kieleksi. Talmyn typologiassa on kuitenkin ersän kannalta verbiin koodattua informaatiota suurempi ongelma: S-kielten satelliittien luokka ei voi olla avoin (Schultze-Berndt 2007: 224). Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että sekä postpositiot että paikallissijaiset nominit, joilla ersässä ilmaistaan liikkeen reittiä, eivät ole satelliitteja (Beavers ym. 2010: 7–8). Näin ollen ersä ei kuuluisi typologisesti kumpaankaan tyyppiin.

Beavers ym. (2010) ovat ehdottaneet typologiaan parannuksia, joista tärkein on satelliitin käsitteen laajentaminen koskemaan myös (muun muassa) postpositioita ja paikallissijaisia nomineja (ms. 10–11). Lisäksi he ehdottavat, että kieliä ei jaettaisi tiukkoihin luokkiin, vaan kielet käyttävät liikkeen tavan ja reitin osoittamiseen kaikkia niissä esiintyviä resursseja mutta suosivat joko liikkeen tavan tai reitin koodaamista verbiin (ms. 30–32). Tämä tarkoittaa, että esimerkiksi ersässä, jossa on reittiä ilmaisevia liikeverbejä ja reittiä ilmaisevia sijamuotoja, voidaan käyttää molempia reitin ilmaisemiseen sopivissa tilanteissa, kuten esimerkeissä 1 ja 2:

(1) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:528–529

мон стинь

minä nousta.ylös.PST1.1SG

'Nousin ylös'

(2) КК31 709

uj-št'

uida-PST1.3PL

ved'-gañt'

vesi-DET.PROL

omboće

toinen

be'ok-s

ranta-ILL

'Uivat vettä pitkin toiselle rannalle'

(3) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:302

Сельме-м

silmä-PX.1SG>SG

икеле-в

edus-LAT

стя-сь

nousta.ylös-PST1.3SG

ава-м

äiti-PX.1SG>SG

'Äitini nousi silmieni eteen'

Esimerkissä 1 on yksinkertainen lause, jossa verbi *št'ams* 'nousta ylös' määrittää liikkeen reitin. Esimerkissä 2 taas verbi *ujams* 'uida' määrittää liikkeen tavan ja satelliittina toimiva nominilauseke *omboće be'oks* 'toiselle rannalle' sen reitin. Esimerkissä 3 tilanne on hieman toinen: siinä verbi *št'ams* 'nousta ylös' määrittää liikkeen reitin, mutta sen lisäksi esiintyy reittiä ilmaiseva satelliitti *šel'mem ikel'ev* 'silmiäni eteen'. Tästä voidaan päätellä, että ersässä voidaan käyttää sekä S- että V-kielille tyypillisiä tapoja ilmaista liikkeen reittiä ja tapaa, mutta ersä on kuitenkin enemmän S-kieli, sillä se selkeästi preferoi reitin ilmaisemista satelliitissa, jopa silloin, kun se periaatteessa käy ilmi jo verbistä.

2.3 Illatiivin ja latiivin rakenne ja kehitys

Ersän sijaparadigma sisältää paljon eri-ikäisiä muotoja (Bartens 1999: 75), mikä pätee myös tulosijoihin. Aiemman tutkimuksen perusteella ersän illatiivin ja latiivin päätteet ovat eri-ikäisiä. Seuraava katsaus on melko pinnallinen, enkä ota siinä varsinaisesti kantaa sijojen alkuperästä esitettyihin teorioihin. Viime aikoina niin sanottu *s*-latiiviteoria (esim. Korhonen 1996: 174–175), on saanut kovaa kritiikkiä, joten perehdyn illatiivin historiaan hieman syvällisemmin.

Vanhempi ersän tulosijojen päätteistä on latiivi. Bartens (1999) sanoo ersän latiivin tunnuksen *v, j* (murteissa *η*) palautuvan kantamordvan latiivipäätteeseen *η, jonka vastineet mokšassa ovat *v* ja sulaumavokaali *u* tai *i*. Samaa mieltä on Bubrih (1953), joka pitää latiivin tunnusta ensisijaisena sijana, eli sijana, josta ei voida nähdä muiden sijojen merkkejä (ms. 50, 58–59). Bartens myös vertaa päätettä *η Juha Janhusen tutkimuksiin nojaten kantasamojediin palautuvaan adverbien latiivin päätteeseen *η ja tämän perusteella toteaa päätteen olevan kantauralilainen. Muut uralilaiset kielet eivät tunne kyseistä latiivin päätettä (ms. 76). Janhunen esittää *η-latiivin (datiivin) osana kantaauralin rekonstruktiotaan esimerkiksi artikkelissa Janhunen (1982: 30).

nuorempi tulosijojen päätteistä on illatiivi. Ersän illatiivin *s*-päätteen vastineita esiintyy kaikissa läntisissä uralilaisen kantakielen jatkajissa, mordvalaiskielten lisäksi marilaiskielissä (Ylikoski 2011: 262, alav. 23), saamelaiskielissä (Sammallahti 2009: 9) ja itämerensuomalaisissa kielissä (Lehtinen 2007: 124). Permiläisissä kielissä esiintyy *ś*-aineksinen elatiivi, jota on ehdotettu mordvalaiskielten illatiivin *s*-aineksen kanssa yhteenkuuluvaksi. Tämä teoria on kuitenkin kumottu (Itkonen 1966), ja Bartenskin esittää, että

s-aines, joka esiintyy myös mordvalaiskielten (samoin kuin itämerensuomalaistenkin kielten) inessiivissä ja elatiivissa, olisi suomalais-volgalaisen kauden innovaatio (1999: 78). Myös Lehtinen (2007: 78–80) on samoilla linjoilla *s*-aineksen synnyn ajankohdasta.

Jussi Ylikoski selvittää artikkelissaan (2011) edellä mainituissa kielissä esiintyvän *s*-aineksen historiaa. Hän tarkastelee koaffiksiksi nimittämänsä *s*-aineksen historiasta tehtyä tutkimusta ja päätyy tyrmäämään sen historiaksi aiemmin esitetyn latiiviteorian. Tämän teorian mukaan *s*-aines olisi merkityksensä menettänyt latiivisijan tunnus (paitsi mordvalaiskielissä, jossa merkitys olisi säilynyt) ja siitä olisi muodostettu nykyisten länsiuralilaisten kielten (sisä)paikallissijasysteemit liittämällä sen perään muita latiivisia ja lokatiivisia elementtejä. Ylikoski toteaa, että tämä selitys on heikko sen nojalla, mitä nykyään tiedetään sijojen kasautumisesta (eng. case-stacking). Myöskään muut esitetyt teoriat eivät vakuuta häntä (Ylikoski 2011: 262–264). Lopulta hän päätyy pitämään todennäköisimpänä *s*-aineksen alkuperänä tuntematonta postpositiota, mutta toteaa, että aineksen lopullinen historia jää vielä epäselväksi (Ylikoski 2011: 264–265). Sen sijaan hänen mukaansa varmaa on, että paikallissijojen *s*-aines on länsiuralilainen innovaatio, jopa yksi harvoista niin selkeistä innovaatioista, että sitä voidaan pitää vahvana argumenttina suomalais-volgalaisen kantakielen postuloimisen puolesta (Ylikoski 2011: 261, 265).

Uudemmassa artikkelissaan Ylikoski palaa tutkimaan *s*-latiiviteoriaa, ja toistaa sitä kohtaan esittämänsä kritiikin. Erityisen outona hän pitää sitä, että monet tutkijat (esim. Korhonen 1996: 174–175, Bubrih 1953: 66–67) ovat toistaneet samaa selitystä ilman kritiikkiä varsin pitkään (Ylikoski 2016: 31–44). Hän päätyykin esittämään *s*-ainekselle paralleelin samojedikielten *ntə*-aineksesta, joka on länsiuralin *s*-aineksen tavoin ylimääräiseltä vaikuttava elementti paikallissijassa (ms. 52–57). Lopuksi hän päätyy toteamaan, että ottaen huomioon kaiken, mitä uralilaisten kielten fonologiasta, morfologiasta ja syntaksista sekä yleisistä typologisista tendensseistä tiedetään, on *s*-aineksen todennäköisin alkuperä postpositiossa, jonka vartalo mahdollisesti on *sekä-, *seki-, tai *sex(i)- ja joka palautuu vähintään länsiuralilaisiin murteisiin, mutta mahdollisesti jopa kantauraliin (ms. 64–65).

3 Aiempi tutkimus

Tässä luvussa käsittelen ersän tulosijojen kuvausta aiemmissä tutkimuksissa. Tarkoitukseni on kartoittaa vanhempien kielioppien avulla, mitä merkityksiä ersän illatiivilla ja latiivilla on hahmotettu olevan ja miten ne on sijoitettu sijasysteemiin. Teokset kattavat ajan ensimmäisistä

1800-luvun loppupuolella kirjoitetuista kieliopeista 2000-luvun alkuun, kuitenkin niin, että suurin osa teoksista on julkaistu 1950-luvulla tai myöhemmin. Uskon, että tarkastelemalla kieliopeja tällä tavoin on mahdollista havaita tutkimustiedon kumuloituminen sekä illatiivin ja latiivin kuvauksessa tapahtuneet muutokset, jos sellaisia on. Esitän ensin aiemmissa kieliopeissa esitellyt illatiivin ja latiivin merkitykset taulukoissa 3 ja 4. Taulukoissa esiintyvät nimitykset ovat tiivistelmiä kieliopeissa esitetyistä käytöistä, joten ne eivät vastaa täydellisesti kieliopeissa käytettyä termistöä. Tämä johtuu siitä, että eri kieliopeissa on nimitetty samaa käyttöä eri termeillä. Jos eri termit olisi vain listattu taulukoihin, olisi sijojen käytön kuvausten vertailu huomattavasti hankalampaa, jos ei jopa mahdotonta. Lisäksi joissakin kieliopeissa ei ole annettu sijan käytöille mitään nimiä, vaan vain kuvaukset. Esimerkkejä kieliooppien antamista käyttötavoista on annettu taulukoiden jälkeen.

Kielioppi →	Wiedemann (1865)	Budenz (1876)	Paasonen (1909) 1953)	Jevsejev (1929)	Koljadenkov (1954)	Koljadenkov (1959)	GMJa 1962	Cyganin & Devajev (1975)	GMJa 1980	Bartens (1999)	EK
Funktio ↓											
Määränpää	X			X			X		X	X	X
Suunta				X			X			X	
Paikka					X	X	X				X
Kohde				X					X		
Syy				X	X	X	X		X	X	
Tapahtuman/toiminnan kesto	X			X	X	X	X		X		X
Tapahtuman/toiminnan loppukohta	X			X							
Tapahtuman/toiminnan ajankohta							X				
Jääminen				X			X				
Oppiminen											X
Osa							X				
Lopputulos				X			X				
Kontakti				X					X		X
Raja				X			X				
Halu											X
Objekti					X	X	X				
Attribuutti					X	X					
Rektio-adverbi						X					

Taulukko 3. Kieliopeissa esitettyjä illatiivin merkityksiä.

Kielioppi →	Wiedemann (1865)	Budenz (1876)	Paasonen (1909] 1953)	Jevsevjev (1928)	Koljadenkov (1954)	Koljadenkov (1959)	GMLa 1962	Cyganin & Devajev (1975)	GMLa 1980	Bartens (1999)	EK
Funktio ↓											
Määränpää							X		X		
Suunta		X					X		X	X	
Paikka											X
Halu							X				X

Taulukko 4. Kieliopeissa esitettyjä latiivin merkityksiä.

3.1 Vanhimmat mordvalaiskielten kieliopit

Ensimmäinen tarkastelemani kielioppi on F. J. Wiedemannin kielioppi (1865). Wiedemann antaa illatiiville seuraavat merkitykset: Se ilmaisee kohteen määränpäätä, tapahtuman tai teon loppukohtaa ja ajan kestoa. Ensimmäisen ja toisen funktion erona on Wiedemannin esimerkeistä päätellen se, että ensimmäisessä fokus on kohteessa, kuten esimerkissä *sovažt venšs*⁹ 'sie stiegen in das Schiff = he nousevat laivaan', kun taas toisessa teon tai tapahtuman päättyminen on pääasia, kuten esimerkissä *tšuvto košks korehs* 'der Baum verdorrte bis auf die Wurzel = puu kuivui juuriin asti'. (ms. 38–39.)

Latiivia, jota hän nimittää approksimatiiviksi, Wiedemann ei laske sijaksi, vaan se on hänen mukaansa johdin, jota käytetään useissa suuntaa ilmaisevissa postpositioissa (esimerkiksi *alov* 'hinab, nach unten = alas' ja *ikelev* 'voraus = eteen'). Nomineihin liitettyinä latiivi tuottaa adverbeja, jotka ilmaisevat mihin suuntaan liike tapahtuu (esimerkiksi *virev* 'in den Wald = metsään', *paksav* 'auf's Feld = pellolle'). (Wiedemann 1865: 45–46).

Toinen tarkastelemani 1800-luvun kielioppi on Budenzin mordvalaiskielten kielioppi (1876). Budenz ei esittele sijojen käyttöä, vaan antaa vain esimerkkisanoja taivutuksineen. Kuitenkin siitä kuinka hän on päättänyt nimetä tulosijat, voidaan päätellä minkälaisen perusmerkityksen hän on niille hahmottanut. Todennäköisesti illatiivi on vastannut hänen mielestään suomalais-ugrilaisen kielioppiperinteen illatiiviksi nimettyjä sijoja, eli se ilmaisee joko liikettä sisään tai liikettä perille. Latiivin kohdalla Budenz on kuvaillut esiintymisehtoja hieman tarkemmin. Latiivi esitellään kohdassa vähemmän käytetyt lokatiiviset

⁹ Esimerkkien ortografia on alkuperäisteoksen mukainen.

sijat, joiden harvinaisuuden syyksi Budenz ilmoittaa, että niitä käytetään vain tietynlaista paikkaa, relatiivista tilannetta tai aikaa ilmaisevista nomineista. Lisäksi lativiin kohdalla mainitaan erityisesti, että se ilmaisee kohdetta lähestyvää suuntaa (ms. 33). (ks. myös Haspelmath 2009: 513–516.)

Paasosen alun perin 1909 julkaistu krestomatia (Paasonen 1953) ei myöskään esittele sijojen käyttöä ollenkaan, vaan keskittyy kuvamaan ersän sijajärjestelmän kokonaisuudessaan ja esittelemään päätteiden eri allomorfit (ms. 01–03). Kuitenkin samoin kuin Budenzin kohdalla tulosijojen nimeämisestä voidaan saada osviittaa siitä, minkälaisen perusmerkityksen Paasonen on niille hahmottanut. Todennäköisesti illatiivi on vastannut hänen mielestään suomalais-ugrilaisen kielioppiperinteen vastaavaa, eli se ilmaisee joko liikettä sisään tai liikettä perille. Latiivi taas on todennäköisesti yleistä, epämääräisempää suuntaa ilmaiseva sija.

3.2 Neuvostoliitossa kirjoitetut mordvalaiskielten kieliopit

Jevsevjevin (1928) kieliopissa illatiivin sanotaan ilmaisevan mihin jokin entiteetti menee tai tuodaan, eli se vastaa kysymyksiin *mežes?* 'Во что?; До чего?; Обо что? = Mihin?; Mille?; Mistä (asiasta)?' ja *kic?* 'До кого? = Kenelle?; Kenen luokse?', esimerkiksi lauseessa *Алтнэнь путынь шакиос* 'Яйца в горшок положил = Laitoin munat pataan'. Latiivia Jevsevjev ei mainitse ollenkaan, mutta illatiiville hän mainitsee illatiiville kolme käyttöä (ms. 63–65):

1. Illatiivin käyttö vastaa venäjän akkusatiivin ja prepositionaalien käyttöä, esimerkiksi *Кудос совинь* 'Я вошел в избу = Menin sisään taloon' ~ *Суманень кудос кадын* 'Кафтан свой я оставил в избе = Jätin viitan taloon'.
2. Illatiivin käyttö vastaa venäjän genetiivin ja *до*-preposition yhteiskäyttöä, esimerkiksi *Чокинэс аштесь* 'До вечера сидел = Iltaan asti oli (vieraana)'.
3. Illatiivin käyttö vastaa venäjän datiivin ja *к*-preposition käyttöä, esimerkiksi *Панаром киськс педясь* 'Рубашка моя к телу прилипла = Paitani tarttui ihoon'.

Koljadenkov (1959: 125–127) antaa illatiiville seuraavat käytöt:

1. paikan illatiivi, esimerkiksi *чувто пряс кузема* 'залезание на дерево = kiivetä puun latvaan'

2. illatiiviattribuutti, esimerkiksi *аудиторияс кенки* 'дверь в аудиторию = ovi auditorioon'
3. illatiiviobjekti, esimerkiksi *кевс томбавома* 'ушиб о камень = loukata itsensä kiveen'
4. syyn illatiivi, esimerkiksi *пангс молема* 'хождение за грибами = mennä sieneen'
5. ajan illatiivi, esimerkiksi *колмо иес тонавтнема* 'обучение в продолжении трех лет = opiskella kolme vuotta'

Lisäksi hän mainitsee, että illatiivi on tiettyjen verbien vaatima täydennys, millä hän ilmeisesti tarkoittaa rektiötäydennystä (ms. 135). Latiivia Koljadenkov ei mainitse osana sijaparadigmaa. Hän kuitenkin mainitsee latiivin päätteen yhdessä illatiivin kanssa käsitellessään paikallisia suhteita ilmaisevia postpositiorakenteita (Koljadenkov 1959: 138). Koljadenkov (1954) ja (1959) esittävät tulosijoille osittain samat merkitykset. Koljadenkovin (1954: 41) mukaan illatiivin merkityksiä ovat paikan illatiivi, illatiiviattribuutti, illatiiviobjekti, syyn illatiivi ja ajan illatiivi. Koljadenkovista (1959) poiketen Koljadenkov (1954) esittää lisäksi, että illatiivilla on epäsuoran objektin merkitys, esimerkiksi *кол роботас* 'горазд на работу = suuri (~ mestari) työssä' sekä määräisyyden merkitys, esimerkiksi *накяс ки* 'дорога в поле = tie pellolle' (ms. 41, 46). Latiivi esitetään jälleen paikallisuutta ilmaisevien postpositioiden yhteydessä, eikä sillä katsota olevan omia merkityksiä. (ms. 32–33, 36.)

GMJa 1962:ssa ersän sijat jaetaan kolmeen kategoriaan: subjekti-objektisijat, paikallissijat ja attribuutisijat. Illatiivin se laskee paikallissijoihin. Latiivia ei mainita sijojen joukossa, eikä sitä ole myöskään esitetty sijaparadigmassa (ms. 82, 84), mutta se esitetään illatiiviin kanssa samassa yhteydessä (ks. alla). GMJa 1962 (137–145) esittää illatiiville kymmenen merkitystä:

1. suunnan tai määränpään illatiivi, esimerkiksi *Рав берекс ветизе* 'На берег Волги привел он его = Taluttivat sen Volgan rannalle'
2. paikan illatiivi, esimerkiksi *Озась ваныцясь крандаз потмаксос* 'Сел сторож на дно телеги = Vartija istui rattaiden pohjalla'
3. jäämisen illatiivi, esimerkiksi *Лавсес кадовсь сон эсь ававтомо* 'В люльке он остался без своей родной матери = Hän jäi kehtoon äidittä'
4. syyn illatiivi, esimerkiksi *Адя-ка, Катя, вурев кстыйнес* 'Идем-ка, Катюша, в лес по ягоды = Lähdehän, Katja, metsään mansikkaan'
5. rajan illatiivi, esimerkiksi *Куманжас викинезь монь руця* 'До колен вышита моя рубашка = Polviin (asti) kirjottu (on) minun päällyspaitani'

6. osan illatiivi, esimerkiksi *Мон монсь сонзэ вишка сускомнес керсевля* 'Я сам бы на мелкие куски расрубил его = Minä itse sen pieniksi palasiksi hakkasin'
7. lopputuloksen illatiivi, esimerkiksi *Кода жаль марявь од тейтерентень однасумозо, сон чавозель верьс* 'Как жалко стало молодой девушке своего дружка, он был избит до крови = Mikä suru tuli nuorikolle rakastajaansa, (kun) hänet oli hakattu vereen'
8. ajan illatiivi, joka voi ilmaista joko ajankohtaa tai toiminnan kestoa, esimerkiksi *Азё ней чокинес оймсек* 'Иди теперь до вечера отдохни ты = Mene nyt iltaan lepää(mään)', *Кода тон колмо часос мекев-васов сакинуть монь масторозон?* 'Как ты за три часа взад-вперед дохаживал до моей земли? = Kuinka sinä kolme tuntia (kolmen tunnin ajan) sinne tänne tulit minun maalleni?'
9. illatiiviobjekti, esimerkiksi *Кода касат, молят школав, сёрмас тонадат, тетрадказот портретэнзэ, цёрам, сёрматсак* 'Когда вырастишь, пойдешь в школу, научишься грамоте, в свою тетрадку, мой сыночек, напишешь его портрет = Kun kasvat, menet kouluun, kirjoittamaan opit, vihkoosi muotokuvansa, poikani, kirjoitait'
10. illatiiviattribuutti, esimerkiksi *Паксяс чачиця пакшанть путсызь лемензэ «паксяль»* 'В поле родившемуся ребенку дают имя «поле» = Pellolle syntyvän lapsen nimeksi laitoivat (~ antoivat) pakśal''

Näiden merkitysten lisäksi GMJa 1962:esitetään, että latiivi on illatiivin variantti, jossa korostuu ulkoinen paikallisuus, kun taas varsinaisessa illatiivissa korostuu sisäinen paikallisuus. Teoksessa kuitenkin sanotaan, että myös latiivilla voi ilmaista sisäistä paikallisuutta. Teoksen mukaan verbin merkitys on määrittävä tekijä illatiivin ja latiivin valinnassa. Kuten yllä jo todettiin, GMJa 1962:saa latiivia ei lasketa ersän sijaparadigmaan kuuluvaksi, vaan se on eränlainen illatiivin allomorfi. Tätä tulkintaa vahvistaa myös se, että sijaparadigmassa (ms. 85) illatiivin kohdalla on esitetty latiivin päätte. (ms. 145–146.)

Edellä esitetystä voidaan huomata, että sekä Koljadenkovin kieliopissa (1954) että GMJa 1962:ssa käytetään tulosijojen merkityksiä eritellessään sekä syntaktisia että semanttisia perusteita. Erityisesti GMJa 1962:ssa esiintyvien suunnan tai määränpään illatiivin sekä latiivin määrittely nojaa vahvasti sekä tulosijaisen tarkoitteen että verbin semanttisiin ominaisuuksiin. Samassa teoksessa myös illatiivin muiden merkitysten suuri määrä selittyy lähinnä illatiivin merkitysten luokitteluun tarkkojen semanttisten kriteerien mukaan.

Cygankinin ja Devajevin kieliopissa (1975) ei käsitellä sijojen käyttöä ollenkaan, vaan siinä vain esitellään, mitä sijoja mordvalaiskielissä on. Kuten edellä Budenzin kielioppia ja Paasosen krestomatiaa käsitellessä huomautin, valituista termeistä voi kuitenkin päätellä

jotakin. Kieliopissa esitetään ersässä olevan illatiivi ja latiivi, joiden käytöt ovat todennäköisesti olleet Cygankinin ja Devajevin mielestä uralilaisten kielten vastaavien sijojen käyttöjen kaltaisia. Näiden sijojen käytön ero jää hämäräksi, mutta kirjoittajat esittävät esimerkkiparadigmoissaan (ms. 50–51), että vain sanat *накся* 'pelto' ja *латко* 'rotko' voivat taipua latiivissa, kun taas niiden lisäksi myös sanat *ной* 'haapa', *чи* 'aurinko, päivä', *кснав* 'herne' ja *вурь* 'metsä' voivat taipua illatiivissa, joten jonkinlainen ero heidän mielestään on olemassa. (ms. 48–51.)

GMJa 1980:ssa illatiiville esitetään seuraavat merkitykset (ms. 170–172):

1. määränpään illatiivi, joka osoittaa joko sisään tai pinnalle suuntautuvaa liikettä, esimerkiksi *Поки **накся**нес Иван атя ардокинось, дикой **стенкес** Иван атя лоткакинось* 'В большое поле старик Иван приехал, в дикой степи остановился = Isolle pellolle Ivan-ukko saapui, villille aroille Ivan-ukko pysähtyi'
2. syyn illatiivi, esimerkiksi *Мольсть тејтернетне вурев **умарьс*** 'Пришли девочки в лес за яблоками = Menivät tytöt metsään omena'an'
3. ajan illatiivi, joka ilmaisee mihin asti toiminta kestää, esimerkiksi *Чись а кекини вень чоподас. Азе ней **чокшнес** оймсек* 'Солнце не прячется до ночной темноты. Иди теперь, до вечера отдохни = Päivä ei piiloudu yön pimeään. Tule nyt iltaan (asti) lepäämään'
4. kohteen illatiivi, esimerkiksi *Чизэяк лиси – мазый **кальс** токи, ковсожк валги – каль **тарадс** токи* 'И солнце восходит – красивую иву озаряет, и луна заходит – ивовые веточки освещает = Aurinkokin tuli esiin – kauniiseen pajuun osuu, kuukin valkenee – pajun oksaan osuu'
5. kontaktin illatiivi, esimerkiksi *Ашо моцька, ох, авакай, монь черем ружиянь качамс, ох, авакай артови; раужо лёмзёрт, ох, авакай, монь сельмень пушкань **толнэс**, ох, авакай, киртавить* 'Словно белые пряди, ой, матушка, мои волосы от дыма ружей, ой, матушка, закоптыся словно; черная черемуха, ой, матушка, мои глаза от огня пушек, ой, матушка, опалятся = Valkoiseksi kuontaloksi, ah, äiti, minun tukkani ase'en savu, ah, äiti, värjää; mustiksi tuomenmarjoiksi, ah, äiti, minun silmäni tykin tuleen (tulessa), ah, äiti, kärventävät'

Toisin kuin useimmissa varhaisemmissa Neuvostoliitossa kirjoitetuissa mordvalaiskielten kieliopissa, GMJa 1980:ssa latiivia pidetään omana sijanaan ja sille annetaan seuraavat kaksi merkitystä (ms. 172):

1. määränpään latiivi (illatiivinen latiivi), esimerkiksi *Мон кудыкелев мадян* 'Я в сенях лягу = Minä asetun makuulle eteiseen'
2. suunnan latiivi, jonka teos sanoo olevan latiivin varsinainen merkitys, esimerkiksi *Михаил чамдызе улавонзо, перьгавтыксэлизе лишменть, но сонзэ эйсэ таго тусть вурев палманькс чувто мельга* 'Михаил освободил воз, хотел расседлать коня, но на нем опять уехали в лес за бревнами для столбов = Mihail tyhjensi kuormansa, halusi riisua hevosen valjaista, mutta he lähtivät taas metsään pylvääksi puun perään (~ hakemaan puuta pylvääksi)'.

Määränpään latiivin ja suunnan latiivin erona on se, että määränpään latiivissa toiminta saatetaan latiivin ilmaisemaan määränpäähän, kun taas suunnan latiivissa määränpään saavuttamiseen ei oteta kantaa. (ms. 172.)

3.3 Uudemmat suomalaiset ja ersäläiset illatiivia ja latiivia käsittelevät teokset

Bartensin (1999) mukaan illatiivilla on seuraavat kaksi funktiota: DIREKTIONAALIN funktio, esimerkiksi *mol'an eših kudos* 'menen omaan taloon (huoneeseen)' ja liikeverbien kanssa TARKOITUKSEN funktio, esimerkiksi *pangs molems* 'mennä sieneen' (ms. 95). Latiivilla hän sanoo olevan vain DIREKTIONAALIN funktio, esimerkiksi *molš ošov* 'lähti kaupunkiin'. Ero illatiivin ja latiivin DIREKTIONAALIN välillä on hänen mukaansa, että usein illatiivi ilmaisee liikkeen päätepistettä ja latiivi liikkeen suuntaa (ms. 98). Toistaiseksi uusimman kieliopin EK:n (85–86) mukaan illatiivi ilmaisee:

1. mihin saavutaan, mennään tai laitetaan jokin tai jotakin, esimerkiksi *Аволь васоло тикше потсто кепететсть кавто нармунть ды ливтясть тусто вирьс* 'Ei kaukana heinän sisältä nousi kaksi lintua ja (ne) lensivät tiheään metsään'
2. kuinka kauan tai mihin asti mennään tai tehdään jotakin, esimerkiksi *Шказо мольсь колмоце часос* '(Siihen) meni aikaa kolme tuntia'
3. asiaa, jota kohtaan on pyrkimys tai halu, esimerkiksi *Якинь пангос – паро, ней молян – инзейс* 'Kävin sienessä – hyvä, nyt menen – vadelmaan'; asiaa, joka täytyy oppia, esimerkiksi *Пургаз кармась тонавтнеме биляронь грамотас, сёрмас* 'Purgaz alkoi opettelemaan kirjoitustaitoon, kirjoittamaan'

4. asia, josta joku ottaa kiinni, minkä jokin ympäröi, esimerkiksi *Комолясь чувтос манардавсь* 'Humala kietoutui puuhun'
5. paikkaa, mihin jokin laitetaan, esimerkiksi *Весе канстесь, кона ваявтозель эрькес, таргамс, икелень таргазесь ускомс пенькозаводов* 'Kaiken hampun, jonka oli upottanut järveen, vetää, aiempaa alkoi vetää (~ vetäen) viedä hampputehtaaseen'.

Latiiville EK:ssa annetaan kaksi funktiota: paikka, esimerkiksi *Нейке сыргатано ошов* 'Lähdemme heti kaupunkiin', ja halu tai pyrkimys, esimerkiksi *Ансяк мелем ули понгомс эсенец велев* 'Mieleni on (tekee) vain päästä omaan kyläämme'. (EK: 86.)

Kahden uusimman kieliopin illatiivin ja latiivin kuvaukset ovat varsin semanttisia. Bartens ei käytä merkitysten kuvauksessa ollenkaan syntaktisia käsitteitä, vaan kuvaa ne semanttisten roolien avulla¹⁰. EK:ssa merkitysten kuvaukset ovat myös hyvin semanttisia. EK:n kuvaukset eivät kuitenkaan vastaa Bartensin kuvauksia, vaan ovat enemmän merkitysten kuvailuja.

Esiteltyjen kielioppien lisäksi voidaan mainita kaksi artikkelia, jotka esittelevät ersän illatiivin ja latiivin käyttöä. Ensimmäinen on Alho Alhoniemen artikkeli (1985), joka esittelee mordvalaiskielten tulosijojen käyttöä. Pääasiassa artikkeli esittelee mokšan illatiivia ja latiivia, mutta tulokset ovat sovellettavissa myös ersään. Alhoniemi esittää illatiivin ja latiivin käytölle kolme eroa. Ensimmäinen on lausekkeen attribuutti. Latiivi voi saada demonstratiiviattribuutin, kun taas illatiivi pääsääntöisesti ei. Sen sijaan possessiivi- ja genetiiviattribuutti esiintyy ainoastaan illatiivin kanssa (Alhoniemi 1985: 50). Toinen ero liittyy pääsanana merkitykseen. Latiivi esiintyy rakennuksia, instituutioita, tiloiksi käsitettyjä luonnonkohteita, kiinteitä tai irtonaisia esineitä sekä suuntia ilmaisevien nominien kanssa, illatiivi taas muiden nominien kanssa (ms. 50–51). Kolmas ero liittyy predikaattiverbin merkitykseen (ms. 51–52). Näiden erojen perusteella Alhoniemi esittää, että illatiivin ja latiivin käytön ero mordvalaiskielissä perustuu kiintopisteen muotoon (ms. 52).

Toinen artikkeli on Raija Bartensin 1996 ilmestynyt kuvaus mordvalaiskielten semanttisten roolien koodauksesta. Hän esittää illatiivia käytettävän seuraavien semanttisten roolien ilmaisemiseen (ms. 85–98):

---

¹⁰ Bartens kuvaa useat merkitykset puhumalla adverbiaaleista, esimerkiksi "Illatiivi on paikan adverbiaali, DIREKTIONAALIN, sija" (Bartens 1999: 95). Tällaisissa tapauksissa adverbiaali viittaa lausekkeen syntaktiseen asemaan eikä merkitykseen.

1. LOPPUTULOS, jonka Bartens sanoo olevan harvinainen merkitys (ms. 87), esimerkiksi *čuvtońt' pol'enas pil'sija* 'ich zersägte den Baum zu Brennholtz = sahasin puun polttopuuksi'
2. TARKOITUS, esimerkiksi *lamo a sajł'in kisesť – kšis, čajs-saxars satil'* 'viel (Bezahlung) habe ich nicht dafür genommen – für Brot, Tee und Zucker reichte es = en ottanut paljon (maksua) siitä – se riitti leipään, teehen ja sokeriin'
3. DIREKTIONAALI sekä TAPA, esimerkiksi *pulindza kodasiź lac* 'sein Zopf wird auf gewöhnliche Weise geflochten = hänen lettinsä on letitetty tavalliseen tapaan'

Latiivia Bartens sanoo käytettävän ainoastaan DIREKTIONAALIN ilmaisemiseen, ja tällöinkin illatiivin ja latiivin valinta perustuu kiintopisteen ominaisuuksiin siten, että latiivia käytetään vain konkreetista paikkaa ilmaisevien nominien kanssa. (Bartens 1996: 89.)

3.4 Aiemman tutkimuksen kokoavaa tarkastelua

Edellisissä alaluvuissa esitellystä aiemmasta tutkimuksesta voidaan nähdä, että aikojen saatossa ersän illatiivin ja latiivin käyttöä on kuvattu varsin eri tavoin. Toisen ääripään muodostavat Budenzin (1876), Paasosen (1953) sekä Cygankinin ja Devajevin (1975) esitykset, joissa sijojen käyttöä ei kuvata ollenkaan, vaan lukija joutuu itse päättämään sen. Toista ääripäätä taas edustavat GMJa 1962 ja GMJa 1980, joista ensimmäisessä esitetään illatiiville kymmenen ja jälkimmäinen viisi merkitystä. GMJa 1980:ssa esitetään myös latiiville kaksi merkitystä. Jos kieliopit asetetaan illatiivin ja latiivin kuvauksensa perusteella jatkumolle, jonka toisen pään muodostaa minimalistinen merkitysten kuvaus ja toisen atomistinen merkitysten listaus, asettuvat kaikki kieliopit GMJa 1962:ta ja GMJa 1980:ta lukuun ottamatta lähemmäs minimalistista päätä. Kummassakin kuvaustavassa on omat ongelmansa. Minimalistinen kuvaus jättää helposti kielen ilmiöitä piiloon, mikä ei ole ilmiön kuvauksen kannalta hyväksi, sillä tällainen kuvaus on väistämättä pinnallinen (Janda 1993: 25). Toisaalta hyvin tarkka ilmiön jaottelu voi johtaa atomistiseen listaan, jossa vain luetellaan ilmiön ominaisuuksia, jolloin kokonaiskuva ja ominaisuuksien suhteet toisiinsa hämärtyvät (Janda 1993 mp.). Kielioppiin, jossa kuvataan koko kielen systeemi, voi kumpi tahansa malli olla riittävä, mutta kuvattaessa jotain tiettyä kielen osaa tai ilmiötä ei kuvausta voida pitää riittävän tarkkana. Toisin sanoen ersän illatiivista ja latiivista ei ole tähän mennessä tehty kattavaa ja kokonaisvaltaista esitystä.

Olen edellä kommentoinut joidenkin kielioppien merkitysten kuvausten perustaa, eli sitä onko kieliopissa käytetty syntaktisia, semanttisia vai sekä syntaktisia että semanttisia perusteluja merkitysten jaottelussa. Suurin osa merkityksistä on määritelty semanttisin perustein, eikä yksikään kielioppi käytä pelkkää syntaktista kuvausta merkitysjaottelun perustana. Monissa kieliopissa on kuitenkin osa merkityksistä kuvattu syntaktisen aseman ja osa semanttisten ominaisuuksien perusteella. Tällaisia kielioppeja ovat Neuvostoliitossa ja Venäjällä 50-luvulta eteenpäin julkaistut kieliopit Koljadenkov (1954, 1959), GMJa 1962, GMJa 1980 ja EK. Vain Bartens (1999) käyttää puhtaan semanttisia perusteita jaotellessaan illatiivin ja latiivin merkityksiä. Esitellyt artikkelit (Alhoniemi 1985, Bartens 1996) käsittelevät illatiivin ja latiivin käyttöä sekä niiden käytön eroa semanttisista lähtökohdista. Erityisen onnistunut lähestymistapa on vertailla illatiivin ja latiivin kiintopisteiden eroja.

Kysymys merkitysten erittelyn perusteista on oleellinen, sillä se määrittää, mikä vaikutus sijan merkityksellä on koko lauseen merkitykselle. Puhtaan syntaktinen kuvaus pitää sijaa vain tyhjänä merkinä syntaktiselle asemalle, kun taas semanttinen kuvaus kuvaa sijan lauseeseen tuoman lisämerkityksen. Näin ollen sijojen merkitysten kuvauksen kannalta semanttinen lähestymistapa on parempi, sillä saa kuvattua merkitysten vaihtelun, joka jää piiloon syntaktisessa kuvauksessa. (Janda 1993: 29–30, 38.)

4 Teoria

Kuten edellä totean, hyödynnän tämän tutkimuksen analyysiosuudessa kognitiivisen kielentutkimuksen teoriakehystä. Kognitiivinen kielentutkimus ei ole yksi teoria, vaan joukko toisiinsa liittyviä ja suurimmaksi osaksi yhteen sopivia teorioita ja näkemyksiä kielen rakenteesta ja toiminnasta, joille yhteistä on näkemys kielen ja kielenkäytön olemuksesta (Geeraerts 2006: 2–3, Geeraerts & Cuyckens 2007: 4–7). Tässä luvussa esittelen kognitiivisen kielentutkimuksen näkemyksen kielestä, sen rakenteista ja merkitysten muodostumisesta sekä ne teoreettiset ja metodologiset lähestymistavat, jotka soveltuvat parhaiten paikallissijojen merkitysten kuvaamiseen ja joita aion seuraavassa luvussa soveltaa aineistooni. Lisäksi käsittelem paikallissijojen ja postpositioiden suhdetta kognitiivisen kielentutkimuksen näkökulmasta.

4.1 Kognitiivisen kielentutkimuksen kielinäkemys

Kognitiivisen kielentutkimuksen näkemys kielestä on merkityskeskeinen (Geeraerts 2006: 4–6, Langacker 2008: 14–26). Sen mukaan kaikilla kielen elementeillä on merkitys ja näitä merkityksiä yhdistelemällä ihmiset ilmaisevat kokemuksiaan eli käsitteistävät ympäröivää maailmaa. Näitä kielen elementtejä ovat sekä morfologiset että syntaktiset rakenteet samoin kuin sanojen, kiteytyneiden ilmausten jne. semanttiset merkitykset. Kognitiivisen kielentutkimuksen näkemyksen mukaan myös abstraktimmilla rakenteilla, kuten taivutuspäätteillä tai lausekkeen rakenteella, on oma semanttinen sisältönsä (Langacker 1991: 1–3, 2008: 161–167).

Edellä mainitut kielen elementit järjestäytyvät hierarkiseksi systeemiksi. Tässä hierarkiassa abstraktimmat eli skemaattisemmat rakenteet ovat korkeammalla ja konkreettisemmat matalammalla. Konkreettisempia rakenteita kutsutaan skeeman elaboraatioiksi. Skeema sisältää aina ekstensioonsa nähden vähemmän yksityiskohtia, eli sen intensio (merkityssisältö) on pienempi kuin sen elaboraation. Kääntäen taas skeeman ekstensio, eli se kuinka monenlaisia tilanteita se pystyy kuvaamaan, on suurempi kuin sen elaboraatioilla (Leino 1993: 52–53, Langacker 2008: 167–174). Koska skemaattisuus on hierarkkinen ilmiö, voi yhden skeeman elaboraationa olla toinen skeema, jolla on taas oma elaboraationsa jne.

Skeema voi elaboroitua täysin tai osittain. Täydellinen elaboraatio tarkoittaa sitä, että elaboroivan rakenteen kaikki osarakenteet vastaavat täysin skeeman osarakenteita, kun taas osittainen elaboraatio tarkoittaa sitä, että jokin elaboroivan rakenteen osarakenne vastaa vain osin skeeman osarakennetta tai jokin osarakenne jää kokonaan elaboroitumatta. Esimerkiksi skeemaan voi kuulua prototyyppisesti kiintopiste, joka käsitteistetään SÄILIÖNÄ, mutta sen elaboraationa voi olla kiintopiste, joka käsitteistetään PINTANA (ks. esimerkiksi luku 5.1). Tällaisessa tapauksessa skeema on osittain elaboroitu, mutta se voi siitä huolimatta olla skeeman sanktioitu elaboraatio (Leino 1993: 66–67). On esitetty, että osittaiset elaboraatiot synnyttäisivät uusia merkityksiä (Tyler & Evans 2003: 58–61). Tällöin pragmaattiseksi vahvistamiseksi (eng. pragmatic strengthening) kutsuttu prosessi vahvistaa toistuvassa käytössä käsitystä alkuperäisestä skeemasta erillisestä merkityksestä, jolla on oma skeema.

Kognitiivisen kielentutkimuksen näkemykseen kuuluu myös käsitys merkityksen ensyklopedisuudesta. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikkiin kielen aineksiin liittyy aina kaikki tieto, mitä kielenkäyttäjällä siitä on, esimerkiksi yleinen esiintymisympäristö, käyttötarkoitus, omat aikaisemmat kokemukset jne. Tämä koskee myös taivutusaineiksia, joiden aiemmat käyttöyhteydet ja -tilanteet vaikuttavat siihen, miten kielenkäyttäjä käyttää niitä jatkossa ja

miten hän ymmärtää eri käyttöyhteyksissä tapaamansa taivutusainekset (Langacker 1991: 3–4, Leino 1993: 44–48, Tyler & Evans 2003: 14–18).

4.2 Kielen elementit ja niiden kuvaus kognitiivisessa kielentutkimuksessa

Kognitiivinen kielioppi jakaa kielellisten ilmausten kielenulkoiset vastineet kahteen ryhmään: olioihin ja relaatioihin. Olio hahmottaa rajatun alan jollakin kognitiivisella alueella. Kognitiivisia alueita ovat esimerkiksi tila, aika ja tunteet, ja vastaavasti näillä alueilla esiintyviä olioita ovat esimerkiksi *vir* 'metsä', *čokšhe* 'ilta' ja *vačoči* 'nälkä' (Langacker 1991: 19–23, 2008: 44–50, 117–122, Leino 1993: 73). Relaatiot taas ilmaisevat kahden tai useamman olion suhdetta. Relaatiot jaetaan kahteen ryhmään sen mukaan minkälainen temporaalinen hahmo niillä on eli muuttuvatko ne ajassa vai eivät. Muuttumattomia relaatioita kutsutaan atemporaalisiksi. Tällaiset relaatiot ilmaisevat olioiden suhdetta ilman viittausta aikaan. Atemporaalisia relaatioita ovat esimerkiksi sijojen ja adpositioiden ilmaisemat suhteet. Ajassa muuttuvilla relaatioilla on positiivinen temporaalinen hahmo, ja niitä kutsutaan prosesseiksi. Yleisin tapa ilmaista prosesseja kielissä ovat (finiittiset) verbit (Langacker 1991: 20–23, 2008: 98–103, Leino 1993: 74). Langacker jakaa vielä atemporaaliset relaatiot kahdeksi ryhmäksi niiden rakenteellisen kompleksisuuden mukaan. Yksinkertaiset atemporaaliset relaatiot ilmaisevat kahden olion, muuttujan ja kiintopisteen, välistä sijaintisuhdetta ja kompleksiset atemporaaliset relaatiot taas prosessien osana esiintyviä atemporaaliset relaatioita (Langacker 1991: 22–23). Havainnollistan eroa esimerkeillä 4 ja 5.

(4) MOKSHER/ SYATKO-2008_1_34-42:183–184

<i>линия</i>	<i>Ростов</i>	<i>ош-с</i>	<i>Дон</i>	<i>лее-нть</i>	<i>трокс</i>
linja	rostov	kaupunki-ILL	don	joki-DET.ACC	poikki

'Linja Donin poikki Rostoviin'

(5a) MOKSHER/ SYATKO-2008_1_34-42:183–184

<i>минь</i>	<i>таг-unek</i>	<i>линия</i>	<i>Ростов</i>
me	vetää-PST1.1PL	linja	rostov
<i>ош-с</i>	<i>Дон</i>	<i>лее-нть</i>	<i>трокс</i>
kaupunki-ILL	don	joki-DET.ACC	poikki

'Vedimme linjan Donin poikki Rostoviin'

(5b) [Muokattu esimerkistä 5a]

<i>Ростов</i>	<i>ош-с</i>	<i>Дон</i>	<i>лее-нть</i>	<i>трокс</i>
rostov	kaupunki-ILL don		joki-DET.ACC poikki	
<i>марга-зь</i>	<i>линия</i>			
vetää-PTCP2	linja			
'Rostoviin Donin poikki vedetty linja'				

Esimerkin 4 lauseke kuvaa yksinkertaista atemporaalista relaatiota eli linjan suhdetta Doniin ja Rostoviin, kun taas esimerkissä 5a sama lauseke edustaa kompleksista atemporaalista relaatiota, johon kuuluu itse linjan suhteen lisäksi tieto siitä, että joku on kohta kohdalta vetänyt linjan. Itse lauseen temporaalinen hahmo on kuitenkin predikaatin ominaisuus. Tätä havainnollistaa esimerkki 5b, joka on kompleksinen atemporaalinen relaatio ilman predikaatin lisäämää temporaalista hahmoa. Yleistäen voidaan sanoa, että nominit kuvaavat olioita, verbit prosesseja ja sijat, adpositiot ja adverbis atemporaalisia relaatioita.

Keskeisiä hahmotuksia tilanteiden kuvaamiselle ovat kuvio–taustajako sekä muuttujan ja kiintopisteen käsitteet. Tilanteiden jako kuvioon ja taustaan tarkoittaa sitä, että käsitteistäjä nostaa jostain tapahtumasta huomionsa kohteeksi tietyn osarakenteen, jonka hän kielentää. Tätä osarakennetta kutsutaan kuvioksi. Tausta taas on kaikki muu, mikä on läsnä tilanteessa, mutta mitä ei eksplisiittisesti ilmaista. Muuttuja ja kiintopiste taas liittyvät kuvioon. Muuttuja on se tapahtuman osallistuja, joka on aktiivisin tai muuten keskeisin, toisin sanoen salientein, kuvattavassa tapahtumassa. Lauseissa muuttuja on yleensä agentti, omistusrakenteissa omistettu jne. (Langacker 1991: 9–10). Kiintopiste taas on se tapahtuman osallistuja, jonka suhteen muuttuja on aktiivinen. Tämä osallistuja voi olla esimerkiksi potientti tai tapahtumapaikka. Muuttujia lauseessa voi olla vain yksi, mutta kiintopisteitä voi olla useampia.

4.3 Merkityksen kuvaaminen kognitiivisessa kielentutkimuksessa

Kognitiivisen kielentutkimuksen näkemyksen mukaan polysemia on hyvin yleistä kielessä. Polysemia tarkoittaa sitä, että yhdellä kielen yksiköllä on useita merkityksiä, jotka ovat itsenäisiä mutta sidoksissa toisiinsa. Polysemian on joskus katsottu olevan ainoastaan sanastoon rajoittuva ilmiö, mutta todellisuudessa polysemiaa esiintyy kielen kaikilla tasoilla (Leino 1993:

121–135). Polyseemisyys lisääntyy ekstension kasvaessa, eli mitä skemaattisempi yksikkö on kyseessä, sitä polyseemisempi se on (Leino 1993: 104–110, 121–125, Tyler & Evans 2003: 37–38).

Polysemian runsauteen liittyy myös prototyypisyys. Prototyypisyys tarkoittaa pohjimmiltaan sitä, että kaikilla kielen elementeillä on tyypillisempää ja epätyypillisempää käyttöä. Näin muodostuu kategorioita, joissa on keskeinen (prototyypinen) edustaja ja sen lisäksi muita (epäprototyypisempiä) edustajia (Langacker 1991: 2–5, Leino 1993: 121–171). Prototyypisyyttä esiintyy kaikilla skemaattisuuden tasoilla, joten esimerkiksi tulosijoille, illatiiville tai illatiivin yksittäiselle merkitykselle voidaan määrittää prototyypisin ja epäprototyypisemmät käytöt. Prototyypisyyden käsite ei ole aivan ongelmaton (Geeraerts 2006 [1989]), mutta kategorian jäsenten prototyypisyys on mahdollista määritellä luotettavasti (Tyler & Evans 2003: 45–49).

Polysemian ja prototyypisyyden esiintymisen kielellisillä elementeillä pystyy kuvaamaan hyvin säteittäiskategorian käsitteen avulla. Säteittäiskategoria on kielessä esiintyvä kategoria, johon kuuluu prototyypinen (keskeinen) jäsen ja siihen liittyviä muita jäseniä. Yhdessä nämä jäsenet muodostavat polyseemisen merkitysverkon (Brugman & Lakoff 2006 [1988]: 109–110, Lewandowska-Tomaszczyk 2007: 148, Tuggy 2007: 88–91). Kategoria voi olla mikä tahansa kielen yksikkö, esimerkiksi foneemi (joka koostuu toisiinsa linkittyvistä allofoneista), sana (joka koostuu polyseemisistä merkityksistä), tai sija, kuten tässä pro gradu -työssä, jossa tulosijojen eri merkitykset muodostavat säteittäiskategorian (Lewandowska-Tomaszczyk 2007: 140). Säteittäiskategoriassa jäsenten välillä on erilaisia yhteyksiä, jotka ovat eri tavoin motivoituneita. Esimerkiksi metaforinen käyttö tai protoskeeman ekstensio voivat olla tällaisia yhteyksiä (Grünthal 2003: 128–129, Janda 1993: 17–22, Langacker 1991: 17–18). Se, että sijaa käytetään täysin uudessa kontekstissa vanhan mallin mukaan, vastaa osin analogiaa (Onikki-Rantajääskö 2001: 34–42, Tuggy 2007: 100–102). Kaikki kategorian jäsenet linkittyvät jotenkin kategorian keskeiseen jäseneen, mutta muidenkin jäsenten välillä voi olla yhteyksiä (Janda 1993: 5, Lakoff 1987: 84). Mitä enemmän yhteyksiä kategorian jäsenten välillä on, sitä yhtenäisempi kategoria on. Kategoriasta voidaan abstrahoida kategorian skeema. Tämä skeema sisältää ne kategorian jäsenten ominaisuudet, jotka ovat kaikille kategorian jäsenille yhteisiä (Lewandowski-Tomaszczyk 2007: 152–154, Tuggy 2007: 92–93). Usein on kuitenkin epäselvää, kuinka vahva asema tällaisella skeemalla on kielenkäyttäjien mielessä vai onko sillä mitään asemaa (Onikki-Rantajääskö 2001: 41–42).

Säteittäiskategoriassa on kahdenlaisia jäseniä: varsinaisia merkityksiä ja näiden kontekstuaalisia variantteja. Varsinaiset merkitykset erotetaan toisistaan funktionaalisen

elementin avulla, kun taas merkitysten eri kontekstuaalisilla varianteilla on sama funktionaalinen elementti, mutta niiden lausekontekstit toisistaan jotenkin (Tyler & Evans 2003: 50–61). Äärimmillään jokainen tulosijainen esiintymä voitaisiin lukea kontekstuaaliseksi variantiksi (ks. Tyler & Evans 2003: 6–7, Onikki-Rantajääskö 2010: 64–65), mutta tässä tutkimuksessa jako on karkeampi (ks. luvut 5 ja 6). Varsinaisten merkitysten erottelemiseen käytetään Tylerin ja Evansin (2003: 45–50) kehittämää metodia, jossa jokaiselle merkitykselle esitetään protoskeema ja funktionaalinen elementti. Protoskeema on eräänlainen luuranko, joka kuvaa ne vaatimukset ja rajoitteet, jotka lauseen on täytettävä ilmaistakseen tiettyä merkitystä (Tyler & Evans 2003: 50–54). Funktionaalinen elementti taas on jokin osa protoskeemaa, joka erottaa sen muiden merkitysten protoskeemoista (Tyler & Evans 2003: 51). Funktionaalinen elementti voi olla esimerkiksi kiintopisteen tarkoitteen muoto tai muuttujan reitti. Esimerkit 6–8 havainnollistavat merkityksen ja kontekstuaalisen variantin eroa.

(6) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:64

— <i>Моля-н</i>	<i>ава-нь</i>	<i>калмо</i>	<i>ланг-с</i>
mennä-PRS.1SG	äiti-PX.1SG	hauta	yläpuoli-ILL

’— Menen äitini haudalle’

(7) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:5277

<i>Маряв-сь,</i>	<i>сон</i>	<i>ван-сь</i>	<i>вальма-зо-н</i>
tuntua-PST1.3SG	hän	katsoa-PST1.3SG	ikkuna-ILL-PX.1SG

’Tuntui, [että] hän katsoi ikkunaani.’

(8) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:601

[- -] <i>кутьмере-нзэ</i>	<i>ланг-с</i>	<i>маде-зе-ль</i>	<i>од</i>
selkä-PX.3SG	yläpuoli-ILL	maata-PTCP2-PRD	nuori

мейтерь
tyttö
’[- -] oli selällään makaava nuori tyttö’

Esimerkeissä 6 ja 7 on sama funktionaalinen elementti, eli suuntainen toiminta joka päättyy muuttujan ja kiintopisteen inklusioon tai kontaktiin. Esimerkkien kuvaamassa tilanteessa on kuitenkin muuta merkittävää eroa, tässä tapauksessa verbin kuvaaman toiminnan laatu (esimerkissä 6 suuntainen liike, esimerkissä 7 suuntainen aistihavainto), minkä takia ne

edustavat eri kontekstuaalisia variantteja. Koska funktionaalinen elementti on kummassakin esimerkissä sama, ovat esimerkkien 6 ja 7 esiintymät toistensa kontekstuaalisia variantteja. Esimerkissä 8 funktionaalinen elementti taas on eri (muuttujan ja kiintopisteen sijainti predikaatin kuvaaman toiminnan loppupisteessä), joten esimerkin 8 esiintymä edustaa eri merkitystä kuin esimerkkien 6 ja 7 esiintymät.

Määritettäessä sijoille merkityksiä on ensiksi selvitettävä, mikä on sijan protoskeema (proto-scene, Tyler & Evans 2003: 50–54). Protoskeema kuvaa sijan kaikista tyypillisintä käyttöä. Tyler ja Evans esittävät protoskeeman selvittämiseksi joukon kriteerejä (ms. 45–50):

1. Vanhin tunnettu merkitys. On luontevaa, että vanhin tunnettu merkitys edustaisi protoskeeman merkitystä, sillä se on ollut pisimpään käytössä.
2. Jonkin suhteen hallitsevuus merkityksessä. Jos esimerkiksi suurimmassa osassa illatiivin funktioita esiintyy määränpää, on se todennäköisesti osa protoskeemaa.
3. Käyttö yhdysmuodosteissa, kuten yhdyssanoissa ja partikeliverbeissä.
4. Kontrasti muihin vastaavaan tason elementteihin. Jos esimerkiksi tulosijat ovat jonkin elementin suhteen oppositiossa muihin paikallissijoihin, on tämä elementti todennäköisesti osa niiden protoskeemaa.
5. Funktion johdettavuus. Jokainen funktio tulee voida johtaa protoskeemasta tai toisesta funktiosta ja on oltava mahdollistaa löytää konteksti, jossa funktio on muodostunut. Protoskeemasta on todennäköisintä saada johdetuksi kaikki tai ainakin useimmat funktiot.

Näistä kriteereistä ersän tulosijojen tutkimiseen soveltuvat parhaiten 2, 4 ja 5. Kriteeri 1 ei sovellu kovin hyvin tulosijojen tutkimukseen, sillä ersän kielenmuistomerkit eivät ole niin vanhoja, että niistä löytyisi vain yhtä perusmerkitystä sijoille (jos sijoilla ylipäätään on ollut ikinä yhtä perusmerkitystä). Sen sijaan kielenmuistomerkkien avulla voisi todennäköisesti selvittää, mitkä merkityksistä eivät voi edustaa protoskeemaa, katsomalla, mitä merkityksiä niissä ei esiinny. Koska kriteerit on muodostettu englannin prepositioita silmällä pitäen, myöskään kriteeri 3 ei sovellu tulosijojen tutkimukseen, sillä ne eivät käyttäydy syntaktisesti samoin kuin prepositiot.

4.4 Paikallissijojen ja postpositioiden suhde kognitiivisessa kielentutkimuksessa

Sijat ja postpositiot ilmaisevat kognitiivisessa kielitieteessä muuttujan ja kiintopisteen suhdetta. Kognitiivisen kielitieteen termein tämä suhde on atemporaalinen relaatio, eli se pysyy ajassa muuttumattomana. Paikallissijaisten nominien ja postpositiolausekkeiden ilmaisemien suhteiden välillä ei ole periaatteessa eroa, minkä takia niiden ilmaisemia funktioita voi tutkia yhdessä. Sen sijaan niiden ilmaiseman suhteen spesifisyydessä on ero, toisin sanoen niiden predikaation alat ovat erilaiset. Postpositio nostaa postpositiolausekkeen tarkoitteesta jonkin osan aktiiviseksi vyöhykkeeksi (Langacker 1991: 189–201, Ojutkangas 2008: 386–389). Toisin sanoen suhteen kannalta relevantti osa kiintopisteestä nostetaan fokukseen ja postposition taivutus kuvaa muuttujan relaatiota tähän fokuksessa olevaan osaan. esimerkit 9–13 havainnollistavat ilmiötä.

(9) MOKSHER/ SYATKO-2007_7_45-52:262–263

<i>Столе-нть</i>	<i>ланг-со</i>	<i>анокста-зе-ль</i>	<i>ярсамонель</i>
pöytä-DET.ACC	yläpuoli-INE	valmistaa-PTCP2-PST.3SG	ruoka

‘Pöydällä oli valmis ruoka.’

(10) MOKSHER/ SYATKO-2004_3_45-51:151

<i>Саузе</i>	<i>Ширка</i>	<i>столе-нть</i>	<i>ланг-сто</i>
ottaa.PST1.3SG>3SG	širka	pöytä-DET.ACC	yläpuoli-ELA

<i>денатурат</i>	<i>марто</i>	<i>стопка-нть</i>
sprii	kanssa	lasi-DET.ACC

‘Širka otti spriin ja lasin pöydältä.’

(11) MOKSHER/ SYATKO-2004_2_104-117:447

<i>Столе-нть</i>	<i>ланг-с</i>	<i>стя-сь</i>
pöytä-DET.ACC	yläpuoli-ILL	nousta.seisomaan-PST1.3SG

<i>Троша-нь</i>	<i>Вася</i>
Troša-GEN	Vaša

‘Trošan Vaša nousi seisomaan pöydälle’

(12) MOKSHER/ SYATKO-2004_10_110-116:22

<i>Сулика-сь</i>	<i>пра-сь,</i>	<i>чернила-сь</i>
Pullo-DET.NOM	kaatua-PST1.3SG	muste-DET.NOM
<i>валов-сь</i>	<i>столе-нтъ</i>	<i>лан-га</i>
valua-PST1.3SG	pöytä-DET.ACC	yläpuoli-PROL
'Pullo kaatui, muste valui pöytää pitkin'		

Esimerkeissä 9–12 postpositio *lango* 'päällys, yläpuoli' (MWB s. v. *lango*) fokusoi postpositiolausekkeen tarkoitteesta *stol'* 'pöytä' sen yläpinnan ja sijataivutus postpositiossa kuvaa pöydän yläpinnan ja muiden tarkoitteiden suhdetta. Esimerkissä 9 suhde on SIAINTI, esimerkissä 10 LÄHDEVÄYLÄ, esimerkissä 11 KOHDEVÄYLÄ ja esimerkissä 12 RAJAAMATON VÄYLÄ. Esimerkissä 13 puolestaan esiintyy nomini *stol'* 'pöytä' ilman postpositiota.

(13) MOKSHER/ SYATKO-2004_8_128-142:436

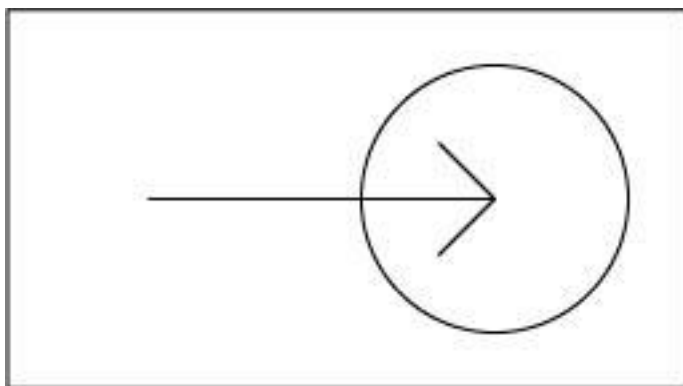
<i>Празднике-сь</i>	<i>поки,</i>	<i>чаво</i>	<i>столь-сэ</i>	<i>васто-мс</i>
juhla-DET.NOM	iso	tyhjä	pöytä-INE	kohdata-INF1
<i>нежить</i>				
synti				
'Juhla on iso, on synti kohdata pöydässä/pöydällä tyhjää'				

Sijataivutettu nomini ei ota kantaa siihen, mikä osa kiintopisteenä olevasta nominista on erityisesti suhteessa muuttujaan. Tällaisissa tilanteissa joko koko kiintopisteen tarkoite on fokuksessa tai kiintopisteen suhteelle oleellinen osa on pääteltävissä lausumasta ensyklopedisen tiedon perusteella, kuten esimerkissä 13, jossa voidaan olettaa, että pöydän tyhjyys viittaa siihen, että sen päällä ei ole jotakin eikä siihen, että sen sisältä puuttuu jotakin.

5 Illatiivin merkitykset

Tässä luvussa esittelen aineistossani esiintyvät ersän illatiivin merkitykset. Yhteensä aineistossani esiintyi 200 illatiivimuotoista ilmausta. Ersän illatiivin protoskeema kuvaa muuttujan toimintaa kohti jotain päätepistettä. Tämän toiminnan voidaan hahmottaa tapahtuvan jotain konkreettista tai abstraktia reittiä pitkin. Protoskeema kuvaa myös toiminnan päättymisen INKLUUSIOON päätepisteen kanssa. Illatiivin protoskeeman funktionaalinen elementti on

muuttujan toiminnan päätepiste. Kaikista prototyypisimmissä tapauksissa predikaatti on liikeverbi ja kiintopiste olio, jonka kanssa muuttujan on mahdollista päästä INKLUUSIOON. Toisin sanoen kiintopiste käsitteistetään SÄILIÖKSI (Ojutkangas 2008: 385). Protoskeema on esitetty kuviossa 1.

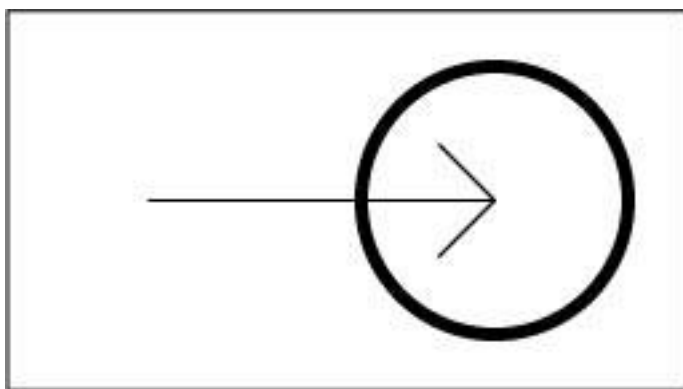
Kuvio 1. Illatiivin protoskeema.

Kuviossa nuoli kuvaa liikettä, nuolen suunta liikkeen suuntaa ja ympyrä kuvaa kiintopistettä. Kuviossa 1 esitetyn koko illatiivin kategorian protoskeeman lisäksi jokaiselle merkitykselle voidaan esittää oma protoskeema ja funktionaalinen elementti, joihin nähden kuvion 1 protoskeema on skemaattisempi (abstraktimpi). Nämä protoskeemat ja funktionaaliset elementit esitellään asianmukaisissa alaluvuissaan.

Ersän illatiivilla esiintyy kuitenkin kuviossa 1 esitetystä protoskeemasta eri tavoin poikkeavia merkityksiä, jotka edustavat protoskeeman osittaisia elaboraatioita eli ovat sen ekstensioita. Lisäksi eri merkityksillä esiintyy kontekstuaalisia variantteja, joilla on keskenään sama funktionaalinen elementti, mutta ne eroavat jollain muulla tavalla hieman toisistaan. Seuraavissa luvuissa (5.1–5.5) tulen esittelemään kunkin aineistostani löytyvän ersän illatiivin merkityksen sekä niiden kontekstuaaliset variantit. Luvussa 5.6 Käsittelen lyhyesti aineistostani löytyviä kieliopillistuneita illatiivimuotoja, sillä ne antavat osaltaan vahvistusta käsitykselleni siitä, että illatiivin protoskeeman funktionaalinen elementti on nimenomaan toiminnan korostainen loppupiste, ja että tämä erottaa illatiivin muista ersän tulosijoista. Esittelen merkitykset esiintymisfrekvenssin mukaisessa järjestyksessä yleisimmästä harvinaisimpaan.

5.1 KOHDEVÄYLÄ

Ensimmäinen ersän illatiivin merkityksistä on KOHDEVÄYLÄ. KOHDEVÄYLÄSTÄ esiintyy ainesitossani kolme kontekstuaalista varianttia, joita erottaa pääasiassa predikaatin merkitys. Nämä kontekstuaaliset variantit ovat MÄÄRÄNPÄÄ, KOHDE ja ILMESTYMINEN. Kaikkiaan aineistossani esiintyi 146 tapausta, jotka edustivat KOHDEVÄYLÄÄ. KOHDEVÄYLÄ on näin ollen ehdottomasti aineistoni illatiivien yleisin merkitys. KOHDEVÄYLÄN protoskeemaan kuuluu muuttujan toiminnan loppupäästään rajattu reitti ja sen funktionaalinen elementti on muuttujan ja kiintopisteen INKLUUSIO tai KONTAKTI toiminnan lopussa. KOHDEVÄYLÄN protoskeemassa esiintyy illatiivin protoskeemaan nähden korostainen kiintopiste, mitä kuviossa osoittaa paksumpi viiva. KOHDEVÄYLÄN protoskeema on esitetty kuviossa 2.

Kuvio 2. KOHDEVÄYLÄN protoskeema.

KOHDEVÄYLÄ-merkityksen kontekstuaalinen variantti, joka ilmaisee muuttujan liikkeen loppupistettä (MÄÄRÄNPÄÄ), on KOHDEVÄYLÄ-merkityksen yleisin kontekstuaalinen variantti. Tässä kontekstuaalisessa variantissa predikaatti ilmaisee implisiittisen reitin, jota pitkin muuttuja liikkuu. Illatiivimuotoinen kiintopiste ilmaisee sen paikan, johon muuttujan liike loppuu. Tämä paikka on prototyypillisesti SÄILIÖKSI käsitteistetty rajattu alue, ja liikkeen lopussa muuttuja on INKLUUSIOSSA kiintopisteen kanssa. Aineistossani esiintyy 81 tämän kontekstuaalisen variantin edustajaa. Esimerkissä 14 on esitetty prototyypinen MÄÄRÄNPÄÄ.

(14) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:1324–1325

Тона	од-с	пурда-сь	ды,	ниле
DMST	uusi-ILL	kääntää-PST1.3SG	ja	neljä
кудо-нь		юта-зь, сова-сь		кавто
talo-GEN		mennä-PTCP2mennä.sisään-PST1.3SG		kaksi

этаж-со

кудо-с.

kerros-INE

talo-ILL

’Tämä kääntyi uudestaan ja, neljän talon mentyä, astui sisään kaksikerroksiseen taloon.’

Esimerkissä 14 on kintopisteenä *kudo* ’talo’, joka ilmaisee predikaatin *sovams* ’mennä sisään’ kuvaaman liikkeen loppupaikan, jossa muuttuja sijaitsee. Esimerkin kiintopiste elaboroi protoskeeman kiintopisteen täydellisesti, sillä se on rajattu alue, joka voidaan helposti käsitteistää SÄILIÖKSI. Lisäksi esimerkissä muuttuja päättyy liikkeen lopuksi INKLUUSIOON kiintopisteen kanssa, joten protoskeeman funktionaalinen elementtikin elaboroituu täydellisesti. Esimerkki 15 taas kuvaa tapausta, joka elaboroi KOHDEVÄYLÄN protoskeeman osittain ja edustaa näin ollen epäprototyypisempää MÄÄRÄNPÄÄTÄ.

(15) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:101–103

Ава-тне

симд-изь

лишме-нтъ

ды

nainen-PL.DET.NOM

juottaa-PST1.3PL>3SG

lehmä-DET.ACC

ja

нолд-ызь

лугине-нтъ

ланг-с.

päästää-PST1.3PL>3SG

niitty-DET.ACC

yläpuoli-ILL

Сынсь

оза-сть

кальбуло-нтъ

ало

REFL.3PL

istua-PST1.3PL

pajukko-DET.ACC

alla

лисьмапря-нтъ

вакс-с.

lähde-DET.ACC

luo-ILL

’Naiset juottivat lehmän ja päästivät sen niitylle. Itse he istuivat pajukon alle lähteen luokse.’

Esimerkissä 15 predikaatti ei ole prototyypinen liikeverbi vaan verbi, joka ilmaisee toimintaa, johon ensyklopedisen tiedon perusteella kuuluu olennaisena osana liike. Esimerkissä 15 predikaatti on asennonmuutosverbi *ozams* ’istua, istuutua’, joka kuvaa liikettä asennosta toiseen. Tämän liikkeen loppupisteen ilmaisee lauseen kiintopiste *l'ismapra* ’lähde’. Postpositio *vakss* ’luokse’ ilmaisee sen alueen kiintopisteestä, joka toimii aktiivisena vyöhykkeenä. Kiintopiste on tämän takia epäprototyypinen KOHDEVÄYLÄN kiintopiste. Koska aktiivisena vyöhykkeenä on suhteellinen alue, jonka koko todennäköisesti vaihtelee kielenkäyttäjien välillä, se ei voi elaboroida täydellisesti KOHDEVÄYLÄN protoskeeman kiintopistettä, jonka vaatimukseen kuuluu konkreettinen rajattuus. Tämä suhteellinen alue voidaan kuitenkin käsitteistää SÄILIÖKSI. Tämä johtuu siitä, että kaikilla kielenkäyttäjillä on varmasti olemassa

jokin raja, jonka jälkeen muuttuja ei enää sijaitse kiintopisteen luona ja tämän rajan sisäpuolen voidaan katsoa olevan abstrakti SÄILIÖ. Kiintopisteen suhteellisuuden takia protoskeeman funktionaalinen elementti ei elaboroidu täydellisesti, vaan INKLUUSION sijaan liikkeen loppupisteessä muuttujan ja kiintopisteen välillä vallitsee ASSOSIAATIO. Muuttujan ja kiintopisteen sijaitseminen ASSOSIAATIOSSA keskenään liikkeen lopussa voidaan katsoa KOHDEVÄYLÄN protoskeeman osittaiseksi elaboraatioksi, sillä ASSOSIAATIO ilmaisee sitä, että muuttuja on kiintopisteen vaikutusalassa (Leino 1993: 200). Myös esimerkissä 16 on kyseessä tapaus, jossa KOHDEVÄYLÄN protoskeema elaboroituu osittain.

(16) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:441–442

<i>Зярдo</i>	<i>немеце-сь</i>	<i>начкод-сь</i>	<i>кудо</i>
kun	saksalainen-DET.NOM	saapua-PST1.3SG	talo
<i>уголо-нтень,</i>	<i>Токтохо,</i>	<i>прок</i>	<i>рысь,</i>
nurkka-DET.ALL	toktoho	kuin	ilves
			hypähtää-PST1.3SG

ланго-зо-нзо [- -]

yläpuoli-ILL-PX.3SG

'Kun saksalainen saapui talon nurkalle Toktoho, kuin ilves, hyppäsi tämän päälle [- -]'

Esimerkissä 16 predikaatti on melko prototyyppistä liikettä kuvaava verbi *kir'navoms* 'hypähtää'. Kiintopiste taas on adverbi *lango* 'yläpuoli t. -pinta', joka ei ilmaise prototyyppistä KOHDEVÄYLÄN kiintopistettä, sillä sitä ei voida käsitteistää SÄILIÖKSI. Myöskään KOHDEVÄYLÄN funktionaalinen elementti ei elaboroidu täydellisesti, sillä muuttujan ja kiintopisteen suhde liikkeen lopussa on KONTAKTI. Tämä johtuu siitä, että kiintopistettä ei voida käsitteistää SÄILIÖKSI eikä sillä voida katsoa olevan mainittavaa funktionaalisesti korosteista sisäpuolta tai vaikutusalaa. Leino (1993: 201) kuvaa kuitenkin KONTAKTIN INKLUUSION minimitalouksena, joten sitä voidaan pitää funktionaalisen elementin osittaisena elaboraationa ja näin ollen esimerkin 16 kaltaisia tapauksia voidaan myös pitää KOHDEVÄYLÄN osittaisina elaboraatioina.

Ersässä esiintyy myös KOHDEVÄYLÄ-merkityksisten illatiivien metaforista käyttöä. Tällaisissa tapauksissa konkreettisella ilmauksella kuvataan jotain abstraktimpaa asiaa (Lakoff 2006 [1993]: 188–196). Rakenteellisesti metaforinen käyttö ei eroa konkreettisesta käytöstä, kuten esimerkistä 17 voidaan nähdä.

(17) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:6490–6493

<i>Аволь тон</i>	<i>баксорд-ык</i>	<i>машина-сонть?</i>	– <i>A</i>
NEG sinä	sekoittaa-PST1.2SG>3SG	auto-DET.INE	NEG
<i>сода-н,</i>	<i>Рая-кай,</i>	<i>–кеңся-н</i>	<i>лаавтово-н,</i>
tietää-1SG	raja-VOC	nostaa-PRS.1SG	hartia-PX.1SG
<i>ливчакавта-н</i>	<i>эй-сэ-ст,</i>	<i>прок</i>	<i>маштыкс</i>
pehmentää-PRS.1SG	PP-INE-3PL	kuin	kuume
<i>сова-сь</i>	<i>номмо-зо-м.</i>		
astua.sisään-PST1.3SG	<i>sisus-ILL-PX.1SG>SG</i>		

’Et [kai] käynyt häneen käsiksi) autossa? – En tiedä, Rajaseni, nostan hartioitani, pehmenän niitä, kuin kuume meni sisään.’

Esimerkissä 17 predikaatti on prototyypistä liikettä ilmaiseva verbi *sovams* ’mennä sisään’ ja kiintopiste *potmo* ’sisus’, joka on hyvinkin luonnollista käsitteistää SÄILIÖKSI, ja muuttuja on liikkeen loputtua INKLUUSIOSSA kiintopisteen kanssa. Tämän takia voidaan todeta, että esimerkki 17 elaboroi KOHDEVÄYLÄN protoskeeman täydellisesti. Ainoa ero esimerkkien 14 ja 17 kuvaamien tilanteiden välillä on, että esimerkin 17 tapauksessa toiminta ei tapahdu spatiaalisella alueella, vaan spatiaalisia termejä käytetään puhuttaessa jollakin muulla alueella tapahtuvasta toiminnasta.

Epäprototyypisempiä KOHDEVÄYLIÄ edustavat sellaiset tapaukset, joissa kiintopiste on demonstratiivilla tai indefiniitillä ilmaistu tarkoite. Esimerkissä 18 esiintyy demonstratiivin illatiivimuoto.

(18) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:1020

<i>Ёга келемт-изе</i>	<i>кескав</i>	<i>курго-нтъ,</i>
joga leventää-PST1.3SG>3SG	säkki	kurkku-DET.ACC
<i>ёвкст-ызе</i>	<i>кеде-нзэ</i>	<i>то-зонь.</i>
työntää-PST1.3SG>3SG	käsi-PX.3SG	<i>DMST-ILL</i>

’Joga avasi säkin suuta [ja] työnsi kätensä sinne.’

Esimerkissä 18 kiintopisteen ilmaisee demonstratiivi *tozon* ’sinne, tuonne’, joka viittaa anaforisesti edellisen lauseen kiintopisteeseen *keskav* ’säkki’. Predikaatti on verbi *jovkstams* ’työntää’, joka ilmaisee hieman epäprototyypistä liikettä. Kuitenkin KOHDEVÄYLÄN funktionaalinen elementti elaboroituu täydellisesti, sillä liikkeen lopussa muuttuja on

INKLUUSIOSSA kiintopisteen kanssa. Esimerkin kiintopiste on äärimmäisen skemaattinen eikä sillä ole lauseessa varsinaista elaboraatiota, sillä demonstratiivi ilmaisee vain jotakin paikkaa suhteessa kielenkäyttäjään. KOHDEVÄYLÄN protoskeeman kiintopisteen elaboraatio siitä tulee vasta puhekontekstissa, josta voidaan havaita sen edellisessä lauseessa esiintyvä referentti. Koska tämä referentti elaboroi KOHDEVÄYLÄN protoskeeman kiintopisteen täydellisesti (se on rajattu ja käsitteistettävissä SÄILIÖKSI), voidaan sanoa, että myös esimerkin 18 pronomini elaboroi KOHDEVÄYLÄN protoskeeman kiintopisteen täydellisesti. Esimerkissä 19 taas esiintyy indefiniitin illatiivimuoto.

(19) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:1553–1554

<i>ламо эряв-и</i>		<i>важодe-мс,</i>	<i>штобы</i>
paljon täytyä-PRS.3SG		työskennellä-INF1	että
<i>уле-вель</i>	<i>ко-зо-нб</i>	<i>монеть</i>	<i>сова-мс [- -]</i>
olla-CNJ.3SG	INDF-ILL-PX.1SG	sinä.ALL	mennä.sisään-INF1
'[Sinun] täytyy työskennellä paljon, jotta sinulla olisi mihin mennä [- -]'			

Esimerkissä 19 taas kiintopisteen ilmaisee indefiniitti *kozoñ* 'mihin'. Lauseen predikaatti on erittäin prototyyppinen liikeverbi *sovams* 'mennä sisään'. Tähän predikaattiin liitetty ensyklopedinen tieto (sisään meneminen johtaa inkluusioon kiintopisteen kanssa) mahdollistaa esimerkin 19 illatiivin merkityksen tulkitsemisen KOHDEVÄYLÄKSI. Itse kiintopiste sen sijaan ei elaboroi KOHDEVÄYLÄN protoskeeman kiintopistettä erityisen hyvin, sillä indefiniitit ilmaisevat vain jonkin hyvin skemaattisen entiteetin olemassaolon, ja tämän entiteetin tarkempi identiteetti on selvittävä kontekstista tai maailmantiedon avulla. Toisin sanoen indefiniitin ilmaisema kiintopiste ei varsinaisesti voi olla SÄILIÖ eikä muuttuja voi päästä liikkeensä lopuksi sen kanssa INKLUUSIOON. Tämän takia esimerkin 19 kaltaiset KOHDEVÄYLÄT on katsottava hyvin epäprototyyppisiksi. Ylipäätään on erikoista, että illatiivia käytetään epämääräisen määränpään ilmaisemiseen, sillä yleensä ersässä siihen käytetään latiivia (ks. luku 6). On mahdollista, että esimerkissä 19 on kyse laajemmassa diskurssissa tutusta tarkoitteesta, johon esimerkin indefiniitti viittaa. Tällaiset informaatorakenteeseen liittyvät kysymykset on kuitenkin jätettävä tulevan tutkimuksen selvittäväksi.

Toinen KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalinen variantti, jota aineistossani esiintyy, on KOHDE josta esiintyy aineistossani 52 esimerkkiä. KOHDE on KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalinen variantti, koska niiden protoskeemassa esiintyy sama funktionaalinen elementti (Taylor & Evans 2003: 42–45) eli muuttujan INKLUUSIO kiintopisteen kanssa toiminnan lopussa.

Konteksti, jossa KOHDEVÄYLÄN MÄÄRÄNPÄÄN ja KOHTEEN kontekstuaaliset variantit eroavat toisistaan, on predikaatin ilmaisema toiminta. MÄÄRÄNPÄÄLLÄ tämä toiminta on enemmän tai vähemmän prototyyppistä liikettä, KOHTEELLA taas muuta toimintaa. Predikaatit, jotka esiintyvät KOHTEEN kontekstuaalisen variantin kanssa muodostavat jatkumon, jolla esiintyy epäprototyyppistä liikettä (tai liikkeeksi käsitteistettävää toimintaa), muuta muuttujan aktivista toimintaa ja havaitsemista ilmaisevia verbejä. Yhteistä KOHTEEN kontekstuaalista varianttia ilmaiseville lauseille on, että niissä kiintopiste voidaan käsitteistää rajatuksi alueeksi (joissain tapauksissa myös SÄILIÖKSI) ja toiminnan loppuessa muuttuja on kiintopisteen kanssa INKLUUSIOSSA (joissakin tapauksissa myös ASSOSIAATIOSSA tai KONTAKTISSA), kuten MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaalisessa variantissakin. Esimerkeissä 20–22 esiintyy predikaatteina epäprototyyppisiä liikeverbejä tai liikkeeksi tulkittavissa olevaa toimintaa ilmaisevia verbejä.

(20) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:911–912

<i>Ваксо-зо-м</i>	<i>косто-бути са-сь</i>	<i>сёрмав</i>
luo-ILL-PX1SG>SG	INDF.ELA tulla-PST1.3SG	kirjava
<i>каткине,</i>	<i>ком-инь,</i>	<i>саия</i>
kissa	kumartua-PST1.1SG	ottaa.PST1.1SG>3SG

кеде-зэ-нь.

käsi-ILL-PX.1SG>PL

’Jostain luokseni tuli kirjava kissa, kumarruin [ja] otin sen käsiini.’

(21) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:226–227

<i>урьвавт-авав-т</i>	<i>са-изь</i>	<i>пазава-тнень</i>	<i>ды</i>
miniä.ja.äiti-PL.NOM	ottaa-PST1.3PL>3SG	jumalanäiti-PL.DET.ACC	ja
<i>кеки-изь</i>	<i>каитланг-с</i>		
piilottaa-PST1.3PL>3SG	uunin.päällys-ILL		

’Miniä ja äiti ottivat jumalanäidin ja piilottivat sen uunin päälle’

(22) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:581–582

<i>невт-сь</i>	<i>цёрка-сь</i>	<i>ве</i>	<i>пеле,</i>	<i>вирь</i>
näyttää-PST1.3SG	poika-DET.NOM	yksi	puoli	metsä
<i>чире-сэ</i>	<i>ськамо-нзо</i>	<i>кас-ыця,</i>		
reuna-INE	yksin-PX.3SG	kasvaa-PTCP1		

чувто-нть   ***ланг-с***

'Poika näytti yhtä suuntaa, metsän reunassa yksinään kasvavaa puuta.'

Esimerkissä 20 predikaatti on verbi *sajems* 'saada, ottaa', esimerkissä 21 *kekšems* 'kätkeä, piilottaa' ja esimerkissä 22 *nevt'ems* 'näyttää'. Kuitenkin kaikissa näissä verbeissä jokin muu merkitys kuin varsinainen liike on salientein semanttinen komponentti (ottamisessa haltuun saaminen, piilottamisessa poissa näkyvistä oleminen ja näyttämisessä jonkin asian esille nostaminen). Yhteistä näille verbeille sen sijaan on, että niiden hahmossa on paikka toiminnan päätepisteen, toisin sanoen KOHTEEN, ilmaisemiselle. Tämän paikan täyttää kiintopiste, joka on esimerkissä 20 *ked'* 'käsi', esimerkissä 21 *tombalango* 'uunin päällys' ja esimerkissä 22 postpositioliausekkeen pääsanana tarkoite *čuvto* 'puu'.

Esimerkit 20 ja 21 elaboroivat KOHDEVÄYLÄN protoskeeman käytännössä täydellisesti, sillä niissä kiintopiste on rajatuksi alueeksi käsitteistettävä olio¹¹, jonka kanssa muuttuja on toiminnan lopussa INKLUSIOSSA. Kuitenkin predikaatin semantiikan takia ne on luontevampaa esittää osana KOHTEEN kuin MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaalista varianttia. Tämä toimii kuitenkin hyvänä esimerkkinä siitä, että alemmalla skemaattisella tasolla (jota voidaan tässä nimittää kontekstuaalisten varianttien tasoksi) eroavat käytöt voivat korkeammalla skemaattisella tasolla (merkitystasolla) kuulua samaan kategoriaan (Lewandowska-Tomaszczyk 2007: 154). Esimerkki 22 edustaa hieman epäprototyyppisempää KOHDEVÄYLÄÄ mutta toisaalta prototyyppisempää KOHDETTA, sillä siinä kiintopisteellä ei ole funktionaalista sisäpuolta, vaikka se onkin rajattu. Myöskään predikaatti ei ilmaise pääasiallisesti liikettä, eikä muuttuja ole kiintopisteen kanssa konkreettisesti INKLUSIOSSA toiminnan lopussa. Se, että tällainen tapaus voidaan ylipäätään katsoa KOHDEVÄYLÄN kontekstuaaliseksi variantiksi johtuu siitä, että näyttäminen muodostaa abstraktin linjan muuttujan ja kiintopisteen välille ja tilanteen käsitteistäjä voi mielessään kulkea tätä linjaa (subjektiivinen liike; esim. Langacker 1991: 149–163, 2008: 528–529) kunnes päättyy kiintopisteelle. Kuljettuaan tämän abstraktin reitin muuttuja eli käsitteistäjä on kiintopisteen kanssa suhteessa, joka voidaan katsoa ASSOSIAATIOKSI tai KONTAKTIKSI¹². Näin esimerkki 22 elaboroi KOHDEVÄYLÄN protoskeemasta toisesta päästä rajatun reitin (kiintopisteen) osarakenteen ja funktionaalisen elementin, joten se voidaan katsoa

¹¹ Kiintopisteet voidaan käsitteistää jopa SÄILIÖIKSI, jos oletetaan, että tyypillisesti käsi on kuppimaisessa asennossa pieniä eläimiä nostettaessa ja että uunin päällys viittaa alueeseen uunin ja katon välissä, jolloin se on implisiittisesti kolmiulotteinen.

¹² On epävarmaa, voiko konkreettisten spatiaalisten suhteiden ilmaisuun tarkoitettua terminologiaa suoraan soveltaa abstraktien suhteiden kuvaukseen, mutta käytän sitä tässä yhdenmukaisuuden säilyttämiseksi.

KOHDEVÄYLÄN protoskeeman osittaiseksi elaboraatioksi ja sen kontekstuaalisen variantin (KOHTEN) edustajaksi.

Kuten MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaalisessa variantissa (ks. esimerkki 17 edellä) myös KOHTEN kontekstuaalista varianttia voi käyttää metaforisesti. Tämä käyttö ei eroa rakenteellisesti konkreettisesta käytöstä, mutta sisällöllisesti se ei kuvaa spatiaalisen maailman tapahtumia. Esimerkki 23 on tällainen tapaus.

(23) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:4933–4934

[- -] <i>ней</i>	<i>a</i>	<i>кунды</i>	<i>кельме-сь</i>
nyt	NEG	tarttua.CNG	kylmyys-DET.NOM

эй-зэ-нб
 PP-ILL-PX.1SG
 '[- -] nyt kylmyys ei tartu minuun'

Esimerkissä 23 predikaatti on suuntaista toimintaa ilmaiseva verbi *kundams* 'tarttua, ottaa kiinni' ja kiintopiste postpositiovarialosta *e-* muodostettu adverbi, jolla ei ole varsinaista omaa merkitystä (Bartens 1999: 84–86). Suuntainen toiminta elaboroi reitin, jonka päätepiste on kiintopisteen tarkoite ja toiminnan lopussa muuttuja ja kiintopiste ovat INKLUUSIOSSA (tai olisivat INKLUUSIOSSA, jos lause ei olisi negatiivinen). Näin ollen esimerkki 23 elaboroi KOHDEVÄYLÄN protoskeeman yhtä täydellisesti kuin esimerkit 20 ja 21, joten sen voidaan katsoa edustavan KOHTEN kontekstuaalista varianttia. Ainoana erona esimerkkeihin 20 ja 21 on se, että lause ei kuvaa konkreettista vaan metaforista tarttumista. KOHTEN kontekstuaalinen variantti esiintyy myös tilanteissa, joissa predikaattivebi ei kuvaa minkäänlaista liikkeeksi käsitteistettävää toimintaa, kuten esimerkissä 24.

(24) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:2321–2322

– <i>Мазыйтэ</i>	<i>рисова-зэ</i>	<i>вице-сь=как,</i>	<i>лее-сь=как,</i>
kauniisti	piirtää-PTCP2	metsä-DET.NOM=CLT	joki-DET.NOM=CLT
<i>ансяк мезекс</i>	<i>рисов-ик</i>	<i>те-зэнь</i>	<i>Сталинэ-нь?</i>
vain INTG	piirtää-PST1.2SG>3SG	DMST-ILL	stalin-GEN

'– Kauniisti piirretty metsä ja joki, miksi vain piirsit tähän Stalinin?'

Esimerkissä 24 predikaatti on konkreettista toimintaa ilmaiseva verbi *risovams* 'piirtää' ja kiintopiste hyvin skemaattinen alue, johon pronomini *t'e* 'tämä' viittaa (pronominin tarkoite

täydentyä joko aiemmasta kontekstista tai kielenulkoisesta maailmasta). Jos oletetaan, että kaksiulotteiselle paperille piirretty kaksiulotteinen muuttuja on inklusiossa kiintopisteen kanssa, elaboroi esimerkki 24 KOHDEVÄYLÄN protoskeeman funktionaalisen elementin täydellisesti. Myös kiintopiste elaboroituu varsin hyvin, sillä ensyklopedisen tiedon avulla on mahdollista sanoa, että piirustukset ovat rajattuja ja että esimerkin kiintopiste on joko kokonainen piirustus tai jokin sen (rajattu) osa. Ainoastaan predikaatti on epäprototyyppinen KOHDEVÄYLÄLLE, sillä se ei ilmaise varsinaisesti suuntaista toimintaa. Voidaan kuitenkin ajatella, että toiminta muodostaa abstraktin reitin, jota käsitteistäjä voi seurata sen alusta loppuun. Tällöin esimerkin 24 tapauksessa muuttujan (Stalin) sijaitseminen kiintopisteen (demonstratiivipronominin ilmaisema abstrakti alue) rajojen sisällä täydentää protoskeeman ainakin osittain. Esimerkki 24 on KOHDEVÄYLÄ-merkityksen KOHTEEN kontekstuaaliseksi variantiksi varsin epäprototyyppinen ja lähestyy KOHDEVÄYLÄ-merkityksen ILMESTYMISEN kontekstuaalista varianttia (ks. esimerkit 26 ja 27). Tämä ei ole yllättävää, sillä prototyyppikuvauksen perusoletuksiin kuuluu, että millä tahansa skemaattisuuden tasolla esiintyy tämän tason kategorian (tässä tapauksessa kontekstuaalisten varianttien tason) prototyyppisempiä ja epäprototyyppisempiä edustajia (Lewandowska-Tomaszczyk 2007: 145, 154). Myöskään esimerkissä 25 predikaatti ei ilmaise liikkeeksi käsitettävää toimintaa.

(25) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:316

[- -]	<i>сон</i>	<i>ну́мучтэ</i>	<i>ван-сь</i>	<i>монь</i>
	hän	terävästi	katsoa-PST1.3SG	minä.GEN

сельме-с
silmä-ILL
 '[- -] hän katsoi terävästi silmiini.'

Esimerkissä 25 taas predikaatti on aistihavaintoverbi *vanoms* 'katsoa' ja kiintopiste selkeästi rajattu tarkoite *sel'me* 'silmä'. Tässäkään esimerkissä predikaatti ei ilmaise liikettä, mutta aistihavaintosignaalin voi käsitteistää reitiksi, joka johtaa havainnon tekijästä havainnon kohteeseen (Huomo 2006: 50–55). Tällä abstraktilla reitillä tapahtuu subjektiivista liikettä muuttujasta kiintopisteeseen. Koska subjektiivisessa liikkeessä mitään ei varsinaisesti siirry reittiä pitkin, ei KOHDEVÄYLÄN funktionaalinen elementti elaboroidu täydellisesti, sillä mikään ei voi päätyä INKLUUSIOON kiintopisteen kanssa. Kuitenkin voidaan katsoa, että funktionaalinen elementti elaboroituu osittain, sillä havaitsija (muuttuja) ja havainnon kohde (kiintopiste) voidaan käsitteistää KONTAKTIIN keskenään havaitsemisen tapahduttua. Samoin kuin

esimerkissä 24 myös esimerkissä 25 toiminnan lopputilanne on avainasemassa merkityksen ja kontekstuaalisen variantin määrittämisessä (vrt. lativin SUUNTA-merkitys luvussa 6.2)

Kolmas KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalinen variantti on ILMESTYMINEN, joka esiintyy aineistossani 13 kertaa. ILMESTYMINEN on KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalisista varianteista epäprototyyppisin, sillä se esiintyy vain predikaatin ollessa verbi, joka ilmaisee punktuaalista toimintaa tai tapahtumaa ja jossa muuttuja tulee tyhjästä kiintopisteen vaikutusalaan. Useimmiten kyseessä on mentaalista toimintaa tai tapahtumaa ilmaiseva verbi, mutta myös konkreettisempi toiminta on mahdollista. ILMESTYMISEN kontekstuaalisessa variantissa muuttujan liikkeen reitti on käytännössä kokonaan taka-alastettu ja ainoastaan reitin loppupiste (kiintopiste) on ilmipantu. Muuttujan ja kiintopisteen suhde toiminnan lopussa on tässä kontekstuaalisessa variantissa keskeisin määrittelykriteeri (ks. myös esimerkit 24 ja 25 edellä). ILMESTYMISEN kontekstuaalisessa variantissa muuttujan on toiminnan loppuhetkellä kiintopisteen kanssa INKLUUSIOSSA (joissain tapauksissa myös ASSOSIAATIOSSA tai KONTAKTISSA). Esimerkit 26 edustaa ILMESTYMISEN konkreettisempaa aluetta, joka joissain suhteissa lähestyy KOHDEVÄYLÄN MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaalista varianttia.

(26) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:1280

<i>Куроксто</i>	<i>ваксо-30-н30</i>	<i>kenemet-cb</i>
nopeasti	vieri-ILL-PX.3SG	nousta-PST1.3SG
<i>зуборь-кс...</i>		
kumpu-TRA		
'[Se] nousi hänen viereensä nopeasti kummuksi...'		

Esimerkissä 26 predikaatti on epäprototyyppistä liikettä ilmaiseva verbi *kepet'et'ems* 'nousta' ja kiintopiste adverbi *vakso* 'vieri'. Muuttuja (ilmipanematon 3. persoona) on toiminnan lopussa ASSOSIAATIOSSA kiintopisteen kansa, sillä kiintopisteenä toimiva adverbi ilmaisee ainoastaan implisiittisesti rajatun funktionaalisen alueen tarkoitteeseensa nähden. Tällöin INKLUUSIO ei ole mahdollinen sijaintisuhde (ks. esimerkki 15). Assosiaation voidaan kuitenkin katsoa elaboroivan KOHDEVÄYLÄN protoskeeman funktionaalisen elementin osittain. Esimerkin kuulumista ILMESTYMISEN kontekstuaaliseen varianttiin vahvistaa lauseessa esiintyvä adverbi *kuroksto* 'nopeasti', joka vahvistaa mielikuvaa yhtäkkisestä tapahtumasta. Jos lauseessa ei olisi tällaista toiminnan kestoon viittaavaa määritettä, voisi esimerkin 26 luokitella myös kuuluvaksi MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaaliseen varianttiin. Tämä on hyvä esimerkki siitä, että merkitysten ja kontekstuaalisten varianttien (ja ylipäätään prototyypeihin perustuvien kategorioiden)

luokittelussa on otettava huomioon koko konteksti. Myös esimerkissä 27 esiintyy konkreettista tapahtumista.

(27) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:1221

[- -]	<i>мокина-зо-нзо</i>	<i>пыворькс-т</i>	<i>меев-сть</i> [- -]
	nyrkki-ILL-PX.3SG	känsä-PL.NOM	muodostua-PST1.3PL

'[- -] nyrkkiinsä muodostui känsiä [- -]'

Esimerkissä 27 predikaatti on spatiaalista tapahtumaa ilmaiseva verbi *t'ejevems* 'muodostua'. Tämä verbi ei kuitenkaan kuvaa varsinaisesti suunatista toimintaa, joten se on epäprototyyppisempi kuin suuntaista toimintaa ilmaisevat predikaatit KOHDEVÄYLÄN merkityksen yhteydessä. Sen sijaan se täyttää semantiikaltaan ILMESTYMISEN kontekstuaalisen variantin esiintymisehdot erittäin hyvin. Esimerkissä 27 kiintopiste on *mokšna* 'nyrkki', jonka kanssa muuttuja on KONTAKTISSA tapahtuman lopussa. Tässä tilanteessa nyrkkiä ei voi käsitteistää SÄILIÖKSI, sillä sen aktiivisena vyöhykkeenä on pinta, johon muuttuja *puvorьks* 'känsä' muodostuu, ja tällöin sijaintisuhde ei voi olla INKLUUSIO. Tästä huolimatta esimerkki 27 edustaa ILMESTYMISEN kontekstuaalista varianttia. Tätä tulkintaa tukee verbin merkitys, joka ilmaisee äkillistä muodostumista, sekä se, että muuttujan reitti kiintopisteeseen on taka-alastettu lähes täysin olemattomiin. Esimerkeissä 28 ja 29 taas on kyseessä mentaalinen tapahtuma.

(28) MokshEr/Syatko/5-2003/1:304

<i>Меле-зэ-нь</i>	<i>лед-сть</i>	<i>война-нь</i>	<i>стака</i>
mieli-ILL-PX.1SG	ampua-PST1.3PL	sota-GEN	raskas

ие-тне [- -]
vuosi-PL.NOM
'Mieleeni ampuivat (~ tulivat) sodan raskaat vuodet [- -]'

(29) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:468–469

<i>Ёжо-зо-м</i>	<i>сынъ</i>	<i>колмоце</i>	<i>чи-стэнть</i>
taju-ILL-PX.1SG>SG	tulla.PST1.1SG	kolmas	päivä-DET.ELA

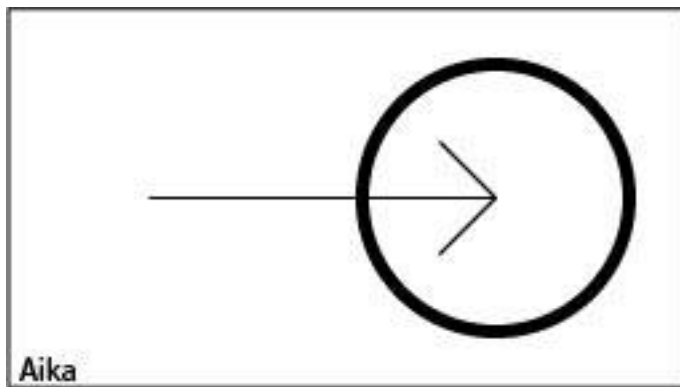
'Tulin tajuihini kolmantena päivänä'

Näissä tapauksissa kiintopiste (esimerkissä 28 *mel'* 'mieli' ja esimerkissä 29 *jožo* 'taju') käsitteistetään SÄILIÖNÄ (Huumo 2006: 43) ja suuntaista toimintaa ilmaiseva predikaatti (esimerkissä 28 *l'ed'hems* 'ampua' ja esimerkissä 29 *sams* 'tulla, saapua') kuvaa muuttujan subjektiivista liikettä kiintopisteeseen (Huumo 2006: 58–63). Tämän subjektiivisen liikkeen lopussa muuttuja ja kiintopiste ovat INKLUUSIOSSA keskenään, joten esimerkit elaboroivat KOHDEVÄYLÄN funktionaalisen elementin täydellisesti. Esimerkit 28 ja 29 elaboroivat KOHDEVÄYLÄN protoskeeman kokonaisuudessaan periaatteessa täysin, mutta koska predikaattien ilmaisema toiminta ei ole suuntaista liikettä spatiaalisessa maailmassa, ne eivät edusta KOHDEVÄYLÄ-merkityksen MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaalista varianttia. Sen sijaan tämäntyyppiset esiintymät ovat todennäköisesti kehittyneet MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaalisen variantin metaforisena laajentumana niin, että spatiaalinen liike on käsitetty yhteneväksi mentaalisen tilasta toiseen siirtymisen kanssa.

Edellä esitellyille KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalisille varianteille on siis yhteistä se, että prototyyppisesti kaikissa suuntainen toiminta päättyy muuttujan INKLUUSIOON kiintopisteen kanssa, mikä on KOHDEVÄYLÄN protoskeeman täydellinen elaboraatio. Kuten edeltävistä esimerkeistä on havaittu, usein protoskeeman elaboraatio ei kuitenkaan ole täydellinen, vaan esiintymät elaboroivat protoskeeman osittain. Tämän vaihtelun perusteella voidaan KOHDEVÄYLÄLLE osoittaa kolme kontekstuaalista varianttia. Myös näihin kontekstuaalisiin varianteihin kuuluvien esiintymien välillä esiintyy vaihtelua siinä, kuinka täydellisesti ne elaboroivat protoskeeman. Tällainen monitasoinen vaihtelu ja esiintymien eriasteinen poikkeavuus prototyypistä on tyypillistä säteittäiskategorioille ja prototyyppisille kategorioille (Lewandowska-Tomaszczyk 2007: 148).

5.2 TEMPORAALI

Illatiivilla esiintyy aineistossani seitsemän kertaa myös TEMPORAALIN merkitys. TEMPORAALIN protoskeema kuvaa ajan kognitiivisella alueella tapahtuvaa muutosta, jossa kiintopiste ilmaisee ajan virrasta irrotettua hetkeä, joka toimii loppupisteenä aiemmalle (kontekstuaalisesti merkitykselliselle) ajalle (Evans 2003: 220). Funktionaalisena elementtinä toimii juuri tämä loppupiste. Tässä mielessä TEMPORAALI on varsin lähellä KOHDEVÄYLÄÄ, erityisesti sen ILMESTYMISEN kontekstuaalista varianttia, sillä kummassakin toiminnan tai tapahtuman loppupiste on toiminnan tai tapahtumisen reittiin nähden fokuksessa. TEMPORAALIN protoskeema on esitetty kuviossa 3.

Kuvio 3. Temporaalin protoskeema.

Esimerkit 30 ja 31 elaboroivat protoskeeman varsin täydellisesti. Niissä on temporaaliselle kognitiiviselle alueelle sijoittuva tapahtuma, jonka loppukohdan illatiivi ilmaisee.

(30) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:129–130

– <i>Иредема-нь</i>	<i>суб-сонть</i>	<i>эря-зъ,</i>	<i>пря-нзо</i>
juopuminen-GEN	sumu-DET.INE	elää-GER1	pää-PX.3SG
<i>эцн-изе</i>	<i>пазнэ-нь</i>		
täyttää-PST1.3SG>3SG	pyhäinkuva-GEN		
<i>озныця-тнень</i>	<i>ют-кц=как.</i>	<i>Се</i>	<i>шка-с</i>
rukoilija-PL.DET.GEN	väli-TRA=CLT	DMST	aika-ILL
<i>церькова</i>	<i>потмо-нтъ=как</i>	<i>эз-изе</i>	
kirkko	sisäpuoli-DET.ACC=CLT	NEG-PST1.3SG>3SG	
<i>некине</i>			
nähdä.CNG			

’Juopumuksen sumussa eläen [oli], päänsä täytti pyhäinkuvan rukoilijoiden keskelläkin. Siihen aikaan häntä ei näkynyt kirkossakaan.’

(31) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:178

– <i>Тынь</i>	<i>азѣ-до,</i>	<i>мон</i>	<i>аламо-с</i>
te	mennä-IMP.2PL	minä	vähän.aikaa-ILL
<i>кадов-ан</i>	<i>съкамо-н,</i>	– мер-съ	Вера
jääda-PRS.1SG	yksin-PX.1GS>PL	sanoa-PST1.3SG	vera

’– Menkää te, minä jään vähäksi aikaa yksinäni, sanoi Vera.’

Esimerkissä 30 tämä tapahtuma on *še ška* 'se aika' ja esimerkissä 31 *alamo* 'vähän (aika)'. Esimerkeissä illatiivi ilmaisee siis sitä, että on jokin asiantila, joka vallitsee kiintopisteen tarkoittaman ajanjakson loppuun, jonka jälkeen asiantila muuttuu tai sen voidaan olettaa muuttuvan. Esimerkissä 30 tämä tarkoittaa sitä, että muuttujan (tarinan implisiittisen päähenkilön) juoppous loppuu kiintopisteen *še ška* 'se aika' ilmaiseman ajanjakson loppuessa, ja samoin esimerkissä 31 muuttujan (Vera) yksin oleminen loppuu kiintopisteen *alamo* 'vähän (aika)' ilmaiseman ajanjakson loppuessa. Tämä ajanjakson loppukohdan ilmaiseminen elaboroi protoskeeman funktionaalisen elementin. On huomattava, että kielenkäytön kontekstissa ajanjakson ei ole ilmaisuhetkellä tarvinnut loppua, vaan loppupiste voi olla vielä tulevaisuudessa, kuten esimerkissä 31.

Lisäksi yksi esiintymä aineistossani edustaa hieman erilaista lauserakennetta kuin edeltävät esimerkit. Siinä on kaksi kiintopistettä, joista ablatiivimuotoinen ilmaisee ajankohdan alkupisteen ja illatiivimuotoinen sen loppupisteen. Illatiivimuotoinen kiintopiste elaboroi TEMPORAALIN protoskeeman täydellisesti, sillä se ilmaisee jonkin ajanjakson loppukohtaa. Esimerkki 32 eroaa esimerkeistä 30 ja 31 kuitenkin siten, että siinä ei ole dynaamista tapahtumaa ilmaisevaa predikaattia, vaan kyseessä on predikatiivilause. Tässä mielessä se lähestyy SIJAINNIN merkitystä (ks. luku 5.3). Dynaaminen predikaatti ei kuitenkaan ole oleellinen TEMPORAALIN protoskeemassa, joten esimerkki 32 voidaan luokitella hieman epäprototyyppiseksi TEMPORAALIKSI, koska se muuten elaboroi TEMPORAALIN protoskeeman ja funktionaalisen elementin.

(32) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:568

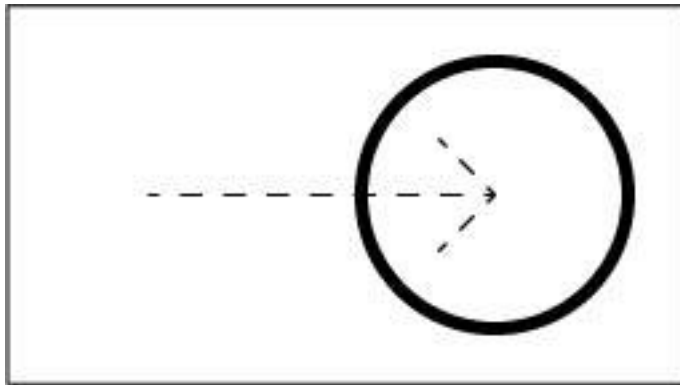
<i>ue-de</i>	<i>ue-c</i>	<i>anak</i>	<i>витне</i>	<i>ведъгеве-сь</i>
vuosi-ABL	vuosi-ILL	NEG	korjailla.CNG	mylly-DET.NOM

'Vuodesta vuoteen mylly (oli) korjaamatta.'

5.3 SIJAINTI ja PYSYMINEN

Ersän illatiivilla on myös kaksi merkitystä, jotka ilmaisevat muuttujan ja kiintopisteen staattista suhdetta. Tämä ei ole kovinkaan odotuksenmukaista, sillä useimpien illatiivin merkitysten protoskeemaan kuuluu suuntainen toiminta. Nämä merkitykset ovat SIJAINTI ja PYSYMINEN. Kummastakin merkityksestä on kuitenkin löydettävissä suuntainen toiminta, joka motivoi illatiivin käytön niissä.

SIJAINNIN merkityksen protoskeemaan kuuluu muuttuja ja kiintopiste sekä niiden välinen staattinen suhde. Juuri tämä sijaintisuhde on merkityksen funktionaalinen elementti. Aineistossani esiintyy kahdeksan SIJAINNIN-merkityksistä illatiivia, jotka voidaan jakaa kahteen kontekstuaaliseen varianttiin predikaatin tyyppin perusteella. SIJAINNIN protoskeema on esitetty kuviossa 4.

Kuvio 4. SIJAINNIN protoskeema.

Ensimmäisessä SIJAINNIN kontekstuaalisessa variantissa predikaatti on muutettu partisiipilla kompleksiseksi atemporaaliseksi relaatioksi (Langacker 1991: 78–81, 2008: 117–122), kuten esimerkissä 33. Tällaisessa tapauksessa predikaattiverbi nähdään kokonaisuutena ilman ajallista (prosesuaalista) ulottuvuutta. Tällöin SIJAINNIN merkitys kuvaa partiisipin ilmaiseman toiminnan loppupisteessä olemista. Toisin sanoen tämä kontekstuaalinen variantti häivyttää esimerkiksi KOHDEVÄYLÄN MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaaliseen varianttiin verrattuna dynaamisuuden lauseen kuvaamasta toiminnasta ja korostaa muuttujan ja kiintopisteen välistä suhdetta toiminnan lopputilanteessa. Toisaalta tämä SIJAINNIN kontekstuaalinen variantti eroaa KOHDEVÄYLÄN ILMESTYMISEN variantista siinä, että SIJAINNISSA predikaatilla ei ole temporaalista hahmoa, kun taas ILMESTYMISESSÄ temporaalinen hamo on olemassa. Esimerkin 33 illatiivi elaboroi SIJAINNIN protoskeeman täydellisesti, sillä siinä on muuttuja, kiintopiste sekä predikaatti, joka ilmaisee niiden staattista suhdetta jonkin toiminnan lopussa.

(33) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:376–377

<i>Сон</i>	<i>сэрей,</i>	<i>кеде-зэ</i>	<i>поводе-зэ</i>
hän	pitkä	käsi-PX.3SG>SG	sitoa-PTCP2
<i>меште</i>	<i>ланг-с</i>	<i>паця</i>	<i>вельде</i>
rinta	yläpuoli-ILL	huivi	avulla

’Hän [on] pitkä, kätensä [on] sidottu rinnan päälle huivin avulla’

Toisessa sijainnin kontekstuaalisessa variantissa taas partisiippi, joka toimii predikaatti, on muutettu jälleen prosessiksi nominaalisen predikaation menneen ajan tunnuksella *-l* (nominaalisen predikaation preesens ei esiintynyt aineistossani illatiivin kanssa). Tämä tunnus on syntynyt verbistä *ul'ems* 'olla' (Bartens 1999: 130–131), joten voidaan katsoa, että se on prosessuaalinen (ks. Langacker 1991: 83–85 verbeistä *be*, *have* ja *do*). Tämä prosessin kuitenkin hyvin staattinen ja ilmaisee ainoastaan, että muuttujan ja kiintopisteen suhde on ajassa jatkuva. Minkäänlaista muutosta suhteeseen se ei implikoi. Tämän takia voidaan katsoa, että esimerkissä 33 esitetyn kaltaiset tapaukset ja esimerkin 34 tyyppiset esiintymät ovat saman merkityksen kontekstuaalisia variantteja. Esimerkki 34 elaboroi SIJANNIN protoskeeman täydellisesti, sillä siinä on muuttuja, kiintopiste ja predikaatti, joka ilmaisee niiden välistä staattista suhdetta. Tässä kontekstuaalisessa variantissa predikaatti voi olla myös itse verbi *ul'hems* 'olla', kuten esimerkissä 35. Myös tässä esimerkissä predikaatti ilmaisee muuttujan ja kiintopisteen staattista suhdetta, joten se elaboroi SIJANNIN protoskeeman täydellisesti.

(34) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:603–604

<i>Валдо черьбуло-зо</i>	<i>кая-зе-ль</i>	<i>сэрей</i>
vaalea palmikko-PX.3SG>SG	heittää-PTCP2-PST	korkea
меште-тнень	ланг-с	
rinta-PL.DET.GEN	yläpuoli-ILL	

'Vaalea palmikkonsa oli heitetty hänen korkeiden rintojensa päälle.'

(35) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:1371–1372

<i>Кода ансяк</i>	<i>эрямо-сь</i>	<i>эй-сэ-нь</i>
kun vain	elämä-DET.NOM	PP-INE-PX.1SG
<i>э-зъ</i>	<i>синтре...</i>	<i>Ламо</i>
NEG-PST1.3SG	särkeä.CNG	paljon
<i>ульне-сть</i>	ланго-зо-т	
olla-PST1.3PL	yläpuoli-ILL-PX.2SG	

'Kun vain elämää sisälläni ei särkenyt... Minulla oli paljon vihaa sinua kohtaan.'

Edellä esitettyjen prototyypisten SIJAINTIEN lisäksi aineistossani esiintyy yksi epäprototyypisempi tapaus. Esimerkissä 36 on SIJAINTI-merkityksinen illatiivi konstruktiossa, joka ilmaisee, että jokin entiteetti on peittynyt johonkin.

(36) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:585–586

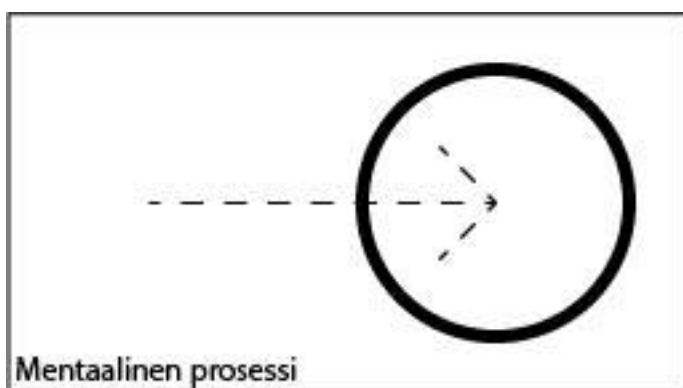
<i>Зяро–бути</i>	<i>ика-нь</i>	<i>юта-зъ</i>	<i>яжиця-сь,</i>
INDF	aika-GEN	kulkea-PTCP2	mylläri-DET.NOM
<i>пря-сто–пильг-с</i>	<i>ашо</i>	<i>пиль-сэ</i>	<i>вельтя-зъ,</i>
pää-ELA–jalka-ILL	valkoinen	pöly-INE	peittyä-PTCP2
<i>лис-сь</i>	<i>ведьгев-стэ-нть</i>		
tulla.ulos-PST1.3SG	mylly-DET.ELA		

’Jonkin ajan kuluttua mylläri, päästä jalkoihin valkoisen pölyn peittämänä, tuli ulos myllystä.’

Esimerkin 36 kaltaisissa tapauksissa entiteetti käsitteistetään RAJATTUNA VÄYLÄNÄ, jonka alkupään ilmaisee elatiivilla merkitty toinen kiintopiste ja joka muodostuu käsitteistäjän seurattessa tarkoitetta mielessään elatiivin ilmaisemasta kohdasta illatiivin ilmaisemaan kohtaan (Langacker 1991: 157–160, 2008: 73–78, Huomo 2010: 59–61). Elatiivin ja illatiivin tarkoitteet ovat tällöin peittyneen entiteetin osia. SIJAINNIN epäprototyypisenä esiintymänä esimerkkiä voidaan pitää siksi, että siinä muuttujan *ašo pul’* ’valkoinen pöly’ ja illatiivimuotoisen kiintopisteen *pil’ge* ’jalka’ välistä suhdetta ilmaistaan staattisella predikaatilla, joka on partisiippi verbistä *vel’t’ams* ’peittyä’. Tämä elaboroi SIJAINNIN protoskeeman kuitenkin vain osittain, sillä muuttuja ei ole suhteessa ainoastaan kiintopisteeseen.

PYSYMISEN merkitys eroaa SIJAINNISTA siinä, että sen protoskeemaan kuuluu dynaamista toimintaa ilmaiseva predikaatti. Tämän predikaatin tulee kuitenkin olla semantiikaltaan erityinen ”jäämisverbi”, eikä muissa illatiivin merkityksissä tyypillinen suuntaista toimintaa ilmaiseva verbi kelpaa merkityksen predikaatiksi. PYSYMISEN protoskeemaan kuuluu siis muuttuja, illatiivimuotoinen kiintopiste sekä ”jäämisverbi”, joka toimii predikaatti. Funktionaalinen elementti on predikaatin semantiikka. Illatiivin käytön voidaan katsoa motivoituvan siitä, että käsitteistäjä havainnoi kiintopisteen tarkoitetta, jolloin havainnointi muodostaa abstraktin VÄYLÄN, jonka päätepisteenä kiintopiste toimii (Huomo 2010: 59–61). Muuttujan ja kiintopisteen suhde on kuitenkin sikäli staattinen, että muuttuja ei kielenulkoisessa maailmassa siirry kohti kiintopistettä. Aineistossani PYSYMINEN esiintyy viisi kertaa. PYSYMISEN protoskeema on esitetty kuviossa 5.

Kuvio 5. PYSYMISEN protoskeema.

PYSYMISEN merkitys voi esiintyä kuvattaessa joko fyysistä tapahtumaa, kuten esimerkissä 37, tai mentaalista kokemusta, kuten esimerkissä 38.

(37) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:459–460

<i>Сельведь</i>	<i>марто</i>	<i>сав-сь</i>	<i>кадо-мс</i>	<i>лов</i>
kyynel	kanssa	täytyä-PST1.3SG	jättää-INF1	lumi
<i>шушмо-нтъ</i>	<i>вакс-с...</i>			
kinos-DET.ACC	luo-ILL			

’Kyynelten kanssa hänet täytyi jättää lumikinoksen luo...’

(38) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:4087

<i>Марто-нзо</i>	<i>эрьва</i>	<i>вастома-сь</i>	<i>кадов-сь</i>
kanssa-PX.3SG	joka	tapaaminen-DET.NOM	jäädä-PST1.3SG
<i>седее-зэ-нь</i>	<i>лембе</i>		
sydän-ILL-PX.1SG	lämpö		

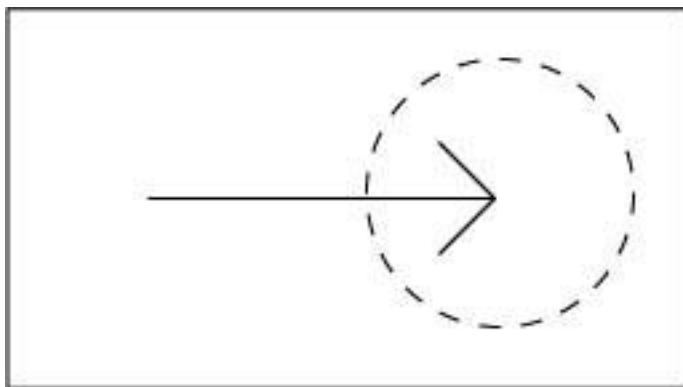
’Jokaisesta tapaamisesta hänen kanssaan jäi sydämeeni lämpö.’

Esimerkissä 37 predikaatti on verbi *kadoms* ’jättää’, joka on hyvin prototyyppinen ”jäämisverbi”. Muuttuja on kolmas persoona ja kiintopiste *lov šušmo* ’lumikinos’, joka ilmaisee paikan, johon muuttuja jää. Esimerkki 37 elaboroi siis PYSYMISEN protoskeeman täydellisesti. Esimerkissä 38 taas predikaatti on *kadovoms* ’jäädä’, joka on kaikista prototyyppisin ”jäämisverbi”. Muuttuja on *l'embe* ’lämpö’ ja kiintopiste *sed'ej* ’sydän’, joka ilmaisee paikan, johon muuttuja kuvainnollisesti jää. Kuten esimerkin 37 esiintymä myös esimerkin 38 esiintymä elaboroi PYSYMISEN protoskeeman täydellisesti. PYSYMISEN merkitys esiintyy

aineistossani ainoastaan verbillä *kadoms* 'jättää' ja sen johdoksilla – sekä itsenäisinä predikaatteina että verbiketjun osina. Aineistoni on liian suppea varmojen päätelmien tekemiseen, mutta sen ja Mordwinisches Wörterbuchin (s. v. *kadoms*) esimerkkien perusteella verbi *kadoms* 'jättää' vaatii illatiivimuotoisen täydennyksen.

5.4 SUUNTA

SUUNTA esiintyy aineistossani vain neljä kertaa ja on näin ollen ilmeisesti hyvin harvinainen illatiivin merkitys. Tämä on ymmärrettävää, sillä pääasiallisesti SUUNTA-merkitys esiintyy latiiivilla (ks. luku 6.2). SUUNNAN funktionaalisenä elementtinä on toiminnan suuntaisuus, toiminnan loppupiste (kiintopiste) on taka-alastettu, eikä merkitys ota kantaa siihen, saavuttaako toiminta loppupisteensä. Tämä eroaa KOHDEVÄYLÄSTÄ, jossa funktionaalinen elementti on toiminnan loppupiste. Aineistossani illatiivin SUUNTA-merkitys esiintyy ainoastaan aistihavaintoverbin kanssa silloin, kun kiintopisteen tarkoitteen voidaan katsoa olevan sellainen, että sitä ei voida aistia kerralla kokonaan. Suunnan protoskeema on esitetty kuviossa 6.

Kuvio 6. Suunnan protoskeema.

Esiintymistä useimmat sisältävät lisäksi leksikaalisen rajoitteen: niissä esiintyy postpositio *langs* 'pään', jolla ei aineistossani esiinny latiivipäätteistä vastinetta (vrt. MWB s. v. *lan̄go*). Merkityksen pienestä frekvenssistä voidaan vetää johtopäätös, että SUUNTA-merkitys on kuitenkin ensi sijassa latiiivin merkitys eikä rakenteita, joissa esiintyy illatiivinen SUUNTA, suosita erityisen paljon. Esimerkissä 39 esiintyy illatiivimuotoinen nomini *moda* 'maa' ja esimerkissä 40 postpositioliaseke *pičet'neñ langs* 'mäntyjä kohti', jotka kummatkin ovat

tarkoitteeltaan (lauseiden kontekstissa) sellaisia, että ihminen ei pysty havaitsemaan niitä kerralla.

(39) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:196

– <i>Ней мезе,</i>	<i>Вера,</i>	<i>а</i>	<i>эрява-н</i>
nyt INTG	vera	NEG	olla.tarpeen-PRS.1SG
<i>тенк? – мода-с</i>	<i>вано-зь,</i>	<i>састо</i>	<i>корта-сь</i>
sinä-ALL maa-ILL	katsoa-GER1	hiljaa	sanoa-PST1.3SG

Ларька.

larjka

’ – Mitä nyt, Vera, enkö ole sinulle tarpeen? – Sanoi Larjka hiljaa maahan katsoen.’

(40) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:528–529

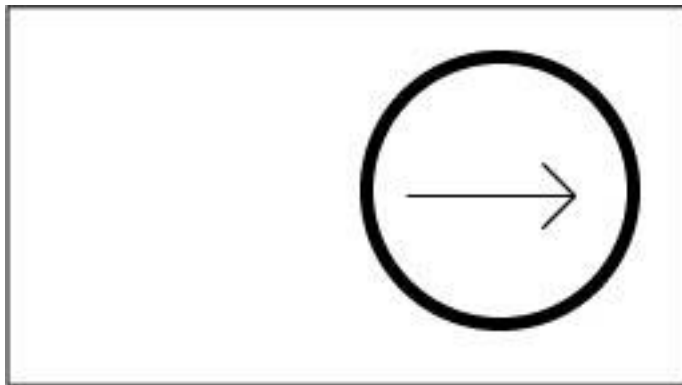
<i>Цитница</i>	<i>лово-сь</i>	<i>сокоргавт-сь</i>
kiiltävä	lumi-DET.NOM	sokaista-PST1.3SG
<i>сельм-ть,</i>	<i>мон</i>	<i>стинь</i>
silmä-PL	minä	nousta.seisomaan.PST1.1SG
<i>куватъ</i>	<i>ван-ынь</i>	<i>ниче-тнень</i>
kauan	katsoa-PST1.1SG	mänty-PL.DET.GEN
<i>ланг-с,</i>	<i>баж-инь</i>	<i>нее-мс</i>
yläpuoli-ILL	haluta-PST1.1SG	nähdä-INF1 väli-ELA-PX.3PL
<i>якстере-нтъ...</i>		

punainen-DET.ACC

’Kiiltävä lumi sokaisi silmät, minä nousin seisomaan ja katsoin kauan mäntyihin päin, halusin nähdä niiden keskellä punaisen...’

5.5 TILA

Illatiivilla esiintyy aineistossani lisäksi kahdesti – eli varsin marginaalisesti – TILAN merkitys. TILAN merkityksen protoskeemaan kuuluu predikaatti, joka ilmaisee implisiittisesti suuntaista toimintaa sekä kiintopiste, joka ilmaisee sen alueen, jolla tämä toiminta tapahtuu. Kuvattu tilanne voi edustaa fyysistä, kuten esimerkissä 41, tai mentaalista tapahtumaa, kuten esimerkissä 42. TILAN protoskeema on esitetty kuviossa 7.

Kuvio 7. TILAN protoskeema.

(41) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:1442

<i>Раняв-инь</i>	<i>жо...</i>	<i>Ми́на</i>	<i>ва́ксо-зо-н</i>
haavoittua-PST1.1SG taas		miina	vieri-ILL-PX.1SG>PL
<i>сезевкине-сь</i>			
revetä-PST1.3SG			

'Haavoituin taas... Miina räjähti vieressäni.'

Esimerkissä 41 predikaatti on *šeževkšnems* 'revetä' ja kiintopiste adverbi *vakso* 'luo-'. Kiintopiste ilmaisee räjähdysten (kontekstuaalisesti merkittävän) alueen, joten se elaboroi protoskeeman kiintopisteen. Predikaatti sen sijaan ei lähtökohtaisesti ilmaise suuntaista toimintaa, mutta ensyklopedisen tiedon perusteella voidaan päätellä, että muutuja *mińa* 'miina' räjähtää sen päälle astuttaessa pääosin yhteen suuntaan eli ylöspäin. Tämän takia esimerkkiä voidaan pitää tila-merkityksen elaboraationa.

(42) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:4177

<i>Весеме-сь,</i>	<i>мезе</i>	<i>печт-инь,</i>	<i>ризксэ-нъ</i>
kaikki-DET.NOM	REL	kuluttaa.aikaa-PST1.1SG	murhe-GEN
<i>сталмо-кс</i>	<i>новоль-сь</i>	<i>рунзо-зо-н</i>	
paino-TRA	roikkua-PST1.3SG	vartalo-ILL-PX.1SG>PL	

'Kaikki aika, jonka kulutin, murheeseen painona riippui vartalollani.'

Esimerkissä 42 taas predikaatti on *novol'ems* 'riippua', joka ensyklopedisen tiedon perusteella kuvaa alaspäin suuntautuvaa toimintaa. Kiintopiste on *rungo* 'vartalo', joka ilmaisee sen

alueen, jolla muuttuja suorittaa predikaatin ilmaisemaa toimintaa. Esimerkki 42 siis elaboroi protoskeeman täydellisesti.

5.6 Eräitä kieliopillistuneita tapauksia

Ersän illatiivi esiintyy joukossa kieliopillistuneita muotoja, pääasiassa adverbeja ja postpositioita. Nykykielen kannalta nämä muodot ovat irtautuneet illatiivin paradigmasta, eikä niiden vartalo voi esimerkiksi ottaa muita paikallissijoja ilman, että ilmauksesta tulee epäkieliopillinen. Todennäköisesti kielenkäyttäjätäkään eivät enää hahmota näitä muotoja illatiiveiksi. Kuitenkin näissä muodoissa on havaittavissa motivaatio, joka on johtanut juuri illatiivin valitsemiseen kyseisiä merkityksiä ilmaisemaan. Ensinnäkin voidaan mainita postpositio *kis* 'takia, vuoksi', jonka käyttö on esitelty esimerkissä 43.

(43) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:374–375

<i>Минь, а</i>	<i>кельмема-нь</i>	<i>ки-с,</i>	<i>карм-инек</i>
me NEG	paleltuminen-GEN	takia	alkaa-PST1.1PL
<i>налксе-ме</i>	<i>сасамка-со.</i>		
leikkiä-INF2	hippa-INE		
'Me aloimme leikkiä hippaa, jotta emme paleltuisi.'			

Tämä muoto esiintyy aineistossani seitsemän kertaa ja muodostaa aineistossani SYYN merkityksen. Aiemmissa tutkimuksissa SYYN on esitetty myös produktiivisena ersän illatiivin merkityksenä (esim. GMJa 1980: 171, Bartens 1999: 95), mutta omassa aineistossani se esiintyy ainoastaan edellä mainituilla muodoilla. SYYN-merkitys motivoituu illatiivilla todennäköisesti siitä, että toiminnan syyn voi nähdä toiminnan tavoiteltuna lopputuloksena. Koska illatiivilla on vahva taipumus nostaa toiminnan lopputulos fokukseen, on tämä kehitys varsin ymmärrettävää. Protoskeemaltaan SYYN merkitys muistuttaa KOHTEEN kontekstuaalista varianttia siinä, että toiminta muodostaa abstraktin reitin, joka johtaa kiintopisteen ilmaisemaan päätepisteeseen. Tämä kehitys esiintyy myös melko yleisesti muissa maailman kielissä (Heine & Kuteva 2002: 39–40).

Toinen jokseenkin yleinen illatiivista kieliopillistunut muoto ersässä on adverbis *ods* 'uudestaan', joka esiintyy aineistossani kahdeksan kertaa. Muoto on esitelty esimerkissä 44.

(44) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:440

<i>od-c</i>	<i>устава-сь</i>	<i>ёвтне-ме</i>	<i>Петрович</i>
uusi-ILL	aloittaa-PST1.3SG	kertoa-INF2	petrovič

'Petrovič alkoi kerotmaan uudestaan'

Alun perin muoto on adjektiivin *od* 'uusi' illatiivimuoto. Muodon voidaan olettaa kieliopillistuneen tapauksista, joissa suuntainen toiminta käsitetään abstraktina reittinä, kuten syyn merkityksessä ja kohteen kontekstuaalisessa variantissa. Adverbin *ods* tapauksessa käsitteistäjä hahmottaa jonkin aiemmin loppuneen tapahtuman reitiksi kyseisen tapahtuman loppuhetkellä vallitsevaan tilanteeseen ja toistaessaan tämän tapahtuman muodostaa eräänlaisen kopion toiminnan muodostamasta reitistä ja sen lopputilanteen muodostamasta päätepisteestä. Kuten monet muutkin illatiivin käytöt, adverbin *ods* käyttö pohjautuu vahvasti illatiivin taipumukseen korostaa toiminnan loppupistettä.

Eräs kieliopillistunut illatiivimuoto on postpositio *ko'as* 'kuin, kuten, mukaisesti, verrattuna', joka esiintyy aineistossani kuusi kertaa. Muodon tyypillinen käyttö on esitelty esimerkissä 45.

(45) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:254–255

<i>Эрзя-нь</i>	<i>кое-нтъ</i>	<i>коря-с</i>	<i>Марька-нень</i>
ersä-GEN	tapu-DET.ACC	mukaisesti-ILL	majka-ALL

<i>эряв-и</i>	<i>лайшема-нь</i>	<i>вайгель</i>	<i>нолда-мс</i>
täytyä-PRS.3SG	itku-GEN	ääni	päästää-INF1

'Ersän tapojen mukaisesti Majkalle itkeä.'

Tämä muoto on kieliopillistunut sanasta *ko'ra* 'mukaisesti, verrattuna, kannalta'. MWB antaa sanalle *ko'as* edellä mainittujen lisäksi merkitykset 'für, wegen, zu, nach' (s.v. *ko'as*). Omassa aineistossani näitä merkityksiä kantavia esimerkkejä ei esiinny, mutta niistä voidaan havaita, että toiminnan loppupiste on ollut fokuksessa myös tämän muodon kieliopillistumisessa, samoin kuin joko KOHTEESSA tai SYYSSÄ. Toisaalta voidaan ajatella, että aineistossani esiintyville muodoille ominainen vertailun merkitys motivoi illatiivin siten, että vertailuasteikko käsitteistetään abstraktina reittinä (Langacker 2008: 501–505), jota käsitteistäjä skannaa illatiivin ilmaisemaan päätepisteeseen. Tämän teorian heikkous on se, että vastaavaa käyttöä ei aineistossani esiinny muilla illatiivimuodoilla eikä sitä mainita muissakaan

lähteissä. Todennäköisesti suurempi aineisto voisi selvittää tätä kysymystä tarkemmin, mutta se on jätettävä myöhemmän tutkimuksen tehtäväksi.

Myös sanan *pel'* 'puoli' illatiivi on kieliopillistunut ilmaisemaan merkitystä 'puoliksi'. Muodon käyttö on esitelty esimerkissä 46.

(46) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:261

<i>Минек</i>	<i>веле-нь</i>	<i>сюнав</i>	<i>Ивано-нь</i>	<i>мейтере-зэ</i>
me.GEN	kylä-GEN	rikas	ivan	tytär-PX.3SG
<i>уль-не-сь</i>	<i>пель-с</i>	<i>сокор</i>		
olla-FRQ-PST1.3SG	puoli-ILL	sokea		

'Meidän kylän rikkaan Ivanin tytär oli puoliksi sokea.'

Tämä merkitys esiintyy aineistossani kerran. Tämän kieliopillistumisen voi käsittää syntyneen konteksteissa, joissa aktiivisen toiminnan lopputuloksena jokin asia on puolitettu. Nykyisin muodon käyttöala on laajentunut ylipäättään kuvaamaan puolikasta toiminnan laadusta riippumatta, mikä onkin kieliopillistumiselle tyypillistä (Hopper & Traugott 2003: 101–103).

Sanonnassa *ped'e pes* 'päästä päähän (~ kokonaan)' sanan *pe* 'pää' illatiivimuoto on kiteytynyt ilmaisemaan jonkin asian toista rajaa. Toista rajaa ilmaisee saman sanan ablatiivimuoto. Tämäkin ilmaus esiintyy aineistossani kerran. Pohjimmiltaan illatiivin käyttö sanonnassa motivoituu samoin kuin esimerkissä 36, eli käsitteistäjä skannaa mielessään jotain asiaa ablatiivin tarkoitteesta illatiivin tarkoitteeseen. Ero esimerkin 36 ja esimerkissä 47 esitellyn sanonnan välillä, on kuitenkin se, että sanontaa *ped'e pes* voidaan käyttää myös aktiivista toimintaa ilmaisevien predikaattien kanssa.

(47) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:539

<i>Зяряя</i>	<i>ие-нь</i>	<i>юта-зэ,</i>	<i>пе-де</i>	<i>пе-с</i>
muutama	vuosi-GEN	kulkea-PTCP2pää-ABL		pää-ILL
<i>чарькод-ия</i>				
ymmärtää-PST1.1SG>3SG				

'Muutaman vuoden kuluttua ymmärsin sen kokonaan.'

Edellä esitettyjen, aineistostani löytyvien kieliopillistuneiden illatiivien lisäksi mainitsen vielä yhden kieliopillistuneen illatiivimuodon, joka noudattaa illatiiville tyypillistä toiminnan loppupisteen fokusointia. Tämä muoto on ersän niin sanotun 1. infinitiivin tunnus *-ms*. Tunnus

on muodostunut verbaalinominin tunnuksesta *-ma*, johon on liittynyt illatiivi (Bartens 1999: 144). Illatiivin kohdalla semanttinen kehitys on tapahtunut SYY-merkityksen kautta (Heine & Kuteva 2002: 38), ja 1. infinitiivi esiintyykin usein nesessiivikonstruktioissa, kuten esimerkissä 48.

(48) МОКШЕР/ SYATKO-2004_1_3-10:151

<i>Эряв-и</i>	<i>сонзэ</i>	<i>яжавто-мс</i>
täytyä-PRS.3SG	hän	jauhaa-INF1
'Se täytyy jauhaa.'		

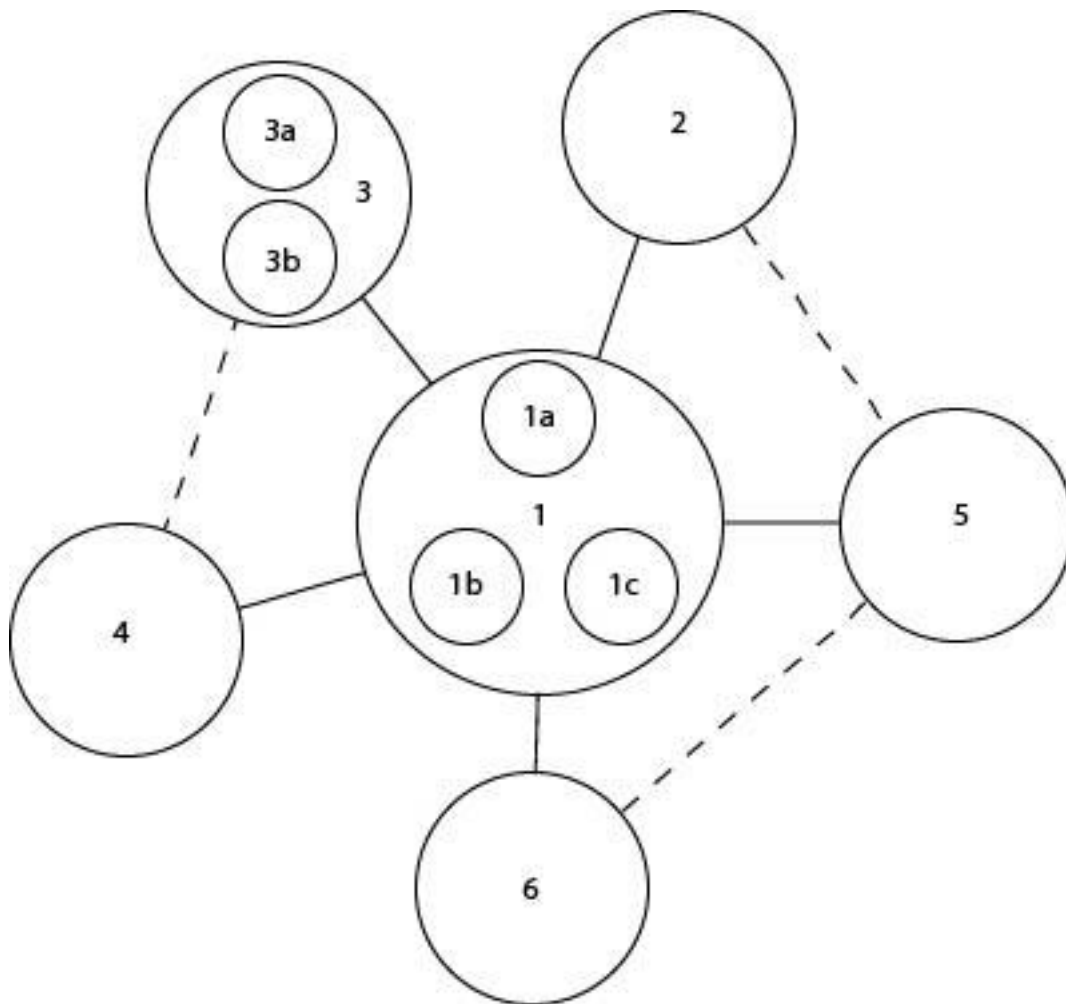
5.7 Illatiivin merkitysten kokoavaa tarkastelua

Olen edellä esitellyt aineistostani löytyvät illatiivin merkitykset sekä niistä esiintyvät kontekstuaaliset variantit. Seuraavassa esittelen kokavasti, miten illatiivin eri merkitykset limittyvät toisiinsa muodostaen illatiivin säteittäiskategorian. Luvun neljä lopussa on esitelty Tylerin ja Evansin (2003: 45–50) viisi kriteeriä, joiden avulla säteittäiskategorian keskeinen jäsen voidaan määrittää. Näistä ersän paikallissijojen merkitysten arvioimiseen sopivat parhaiten kriteerit 2, 4 ja 5. Kriteerin 2 mukaan jos kategoriassa esiintyy jokin hallitseva suhde, tämä suhde on osa protoskeemaa ja näin ollen sen voi olettaa esiintyvän myös kategorian keskeisimmässä jäsenessä. Illatiivin kohdalla tämä suhde on loppupäästä rajattu muuttujan reitti. Kriteerin 4 mukaan protoskeemaan kuuluu merkityselementti, jonka suhteen kategoria on oppositiossa muihin saman tason kategorioihin. Illatiivilla tämä merkityselementti on muuttujan toiminnan korostainen loppupiste (illatiivin funktionaalinen elementti), sillä tämän suhteen illatiivi on oppositiossa muihin paikallissijoihin. Tämä merkityselementti esiintyy myös todennäköisimmin kategorian prototyypisimmässä edustajassa. Kriteerin 5 mukaan kaikkien kategorian merkitysten tulee olla johdettavissa jostakin muusta kategorian merkityksestä ja kategorian keskeisimmästä jäsenestä on todennäköisintä pystyä johtamaan eniten merkityksiä.

Näiden kolmen kriteerin perusteella illatiivin säteittäiskategorian keskeisin jäsen on KOHDEVÄYLÄN merkitys, sillä siinä esiintyy sekä kriteerin 2 mukainen kategorian hallitsevin suhde että kriteerin 4 mukainen koko kategorian funktionaalinen elementti, korostainen toiminnan loppupiste. Lisäksi KOHDEVÄYLÄN merkityksestä on mahdollista johtaa enemmän merkityksiä kuin muista illatiivin merkityksistä. Illatiivi säteittäiskategoriana on esitetty

kuviossa 8. Yhtenäiset viivat kuvaavat merkitysten johtosuhteita ja katkoviivat muita suhteita, joita kielenkäyttäjät mahdollisesti hahmottavat merkitysten välille.

Kuvio 8. Illatiivi säteittäiskategoriana (1 = KOHDEVÄYLÄ, 1a = MÄÄRÄNPÄÄ, 1b = KOHDE, 1c = ILMESTYMINEN, 2 = TEMPORAALI, 3 = SIJAINTI, 3a = atemporaalinen SIJAINTI, 3b = temporaalinen SIJAINTI, 4 = PYSYMINEN, 5 = SUUNTA, 6 = TILA).

Tutkimuksesani olen määritellyt ersän illatiiville kuusi toisistaan eroavaa merkitystä, jotka ovat KOHDEVÄYLÄ, TEMPORAALI, SIJAINTI, PYSYMINEN, SUUNTA ja TILA. Näistä KOHDEVÄYLÄ on ylivoimaisesti produktiivisin, sillä se esiintyy aineistossani 146 kertaa ja sillä on kolme kontekstuaalista varianttia. Muut merkitykset ovat KOHDEVÄYLÄÄN verrattuna varsin marginaalisia, mutta koska niille voi esittää omat funktionaaliset elementit, ovat ne illatiivin itsenäisiä merkityksiä.

Illatiivin merkitysten välille voidaan hahmottaa yhteyksiä, jotka luovat koheesiota illatiivin kategoriaan. Nämä yhteydet voivat todistaa illatiivin historiallisen kehityksen suunnista, mutta esitän ne tässä todistuksena kategorian synkronisesta yhtenäisyydestä.

Kielenkäyttäjät hahmottavat tällaisia yhteyksiä joko tietoisesti tai alitajuisesti ja osaavat niiden avulla tulkita illatiivin merkityksiä myös yhteyksissä, joissa he eivät ole sitä aiemmin kuulleet, sekä tuottaa illatiivin merkityksiä, joita myös muut kielenkäyttäjät ymmärtävät (Lewandowska-Tomaszczyk 2007: 154–157, Tuggy 2007: 86–87).

Mahdollisesti yleisin tällainen suhde on suhde, joka hahmotetaan konkreettisen ja abstraktin merkityksen välillä (Tyler & Evans 2003: 23–30, Lewandowska-Tomaszczyk 2007: 153). Tällainen suhde esiintyy ersän illatiivissa ainakin KOHDEVÄYLÄN ja TEMPORAALIN sekä SIJAINNIN ja PYSYMISEN välillä. KOHDEVÄYLÄN ja TEMPORAALIN välillä yhteys perustuu siihen, että KOHDEVÄYLÄN MÄÄRÄNPÄÄN (ja mahdollisesti KOHTEEN) kontekstuaaliseen varianttiin kuuluva suuntainen toiminta spatiaalisessa maailmassa hahmotetaan suuntaiseksi toiminnaksi toisella kognitiivisella alueella: ajassa. Tämä ei tarkoita sitä, että TEMPORAALI olisi johdettu spatiaalisesta suhteesta (Evans 2003: 13–32), mutta KOHDEVÄYLÄ huomattavasti yleisempänä merkityksenä varmasti vahvistaa TEMPORAALI-merkitystä.

KOHDEVÄYLÄN ja SIJAINNIN suhde taas näkyy siinä, että KOHDEVÄYLÄN protoskeemassa esiintyvä suuntainen toiminta on taka-alaistettu ja ainoastaan toiminnan loppupiste esiintyy korosteisena SIJAINNIN merkityksessä. Kuitenkin suuntainen toiminta esiintyy sijainnin protoskeemassa, johon kuuluu staattiseksi suhteeksi (partisiipiksi) muutettu suuntaista toimintaa ilmaiseva verbi. Tämän takia KOHDEVÄYLÄN ja SIJAINNIN voidaan katsoa olevan keskenään suhteessa, jossa saman tapahtuman voi ilmaista joko dynaamisena tai staattisena. KOHDEVÄYLÄN ja PYSYMISEN merkitysten välinen suhde liittyy myös korosteiseen toiminnan päätepisteeseen. Ero KOHDEVÄYLÄN ja PYSYMISEN välillä on se, että PYSYMISESSÄ toiminta ei ole suuntaista, vaan suuntaisuus syntyy käsitteistäjän ajatellessa kiintopisteen olinpaikkaa omasta sijainnistaan nähden. KOHDEVÄYLÄLLÄ esiintyy myös kaksi kontekstuaalista varianttia, KOHDE ja ILMESTYMINEN, joissa muuttujan reitti ei ole konkreettinen. Tämä yhteys todennäköisesti tukee PYSYMISEN merkityksen käsittämistä osaksi illatiivin kategoriaa. SIJAINNILLA ja PYSYMISELLÄ on keskenään yhtymäkohta siinä, että molemmat ilmaisevat staattista suhdetta muuttujan ja kiintopisteen välillä, vaikka tämä suhde ei ole tyypillinen illatiiville (illatiivin protoskeemaan kuuluu nimenomaan suuntainen toiminta). Tämäkin yhtymäkohta vahvistaa osaltaan illatiivin kategorian yhtenäisyyttä.

SUUNTA on ainut illatiivin merkitys, jossa suuntaisen toiminnan loppupiste ei ole korosteinen, vaan fokuksessa on itse toiminta. Tämä on periaatteessa odotuksenmukainen kehitys, sillä illatiivin protoskeemassa on kaksi korosteista osaa: toiminnan loppupiste ja suuntainen toiminta. Kuitenkin SUUNTA on hyvin harvinainen merkitys illatiivilla aineistossani, mutta se esiintyy melko paljon latiivilla (ks. luku 6.2). SUUNTAA voidaan pitää illatiivin

epäprototyyppisenä käyttönä, joka kuitenkin motivoituu illatiivin protoskeemasta ja jolla on yhteyksiä ainakin KOHDEVÄYLÄÄN, TEMPORAALIIN ja TILAAN, joiden protoskeemassa esiintyy myös suuntainen toiminta. TILA on aineistoni illatiivin merkityksistä harvinaisin, joten sitä voidaan pitää hyvin epäprototyyppisenä illatiivin protoskeeman ekstensiona. TILAN funktionaalisenä elementtinä on alue, jolla predikaatin kuvaaman suuntaisen toiminnan vaikutus ilmenee, eikä itse toiminnan loppupiste. Tämän alueen voi kuitenkin käsittää laajentumaksi loppupisteestä. Se että TILAN protoskeemassa esiintyy suuntainen toiminta ja loppupisteeseen vertautuva alue yhdistää TILAN muihin illatiivin merkityksiin, joissa joko suuntainen toiminta tai toiminnan loppupiste ovat fokuksessa.

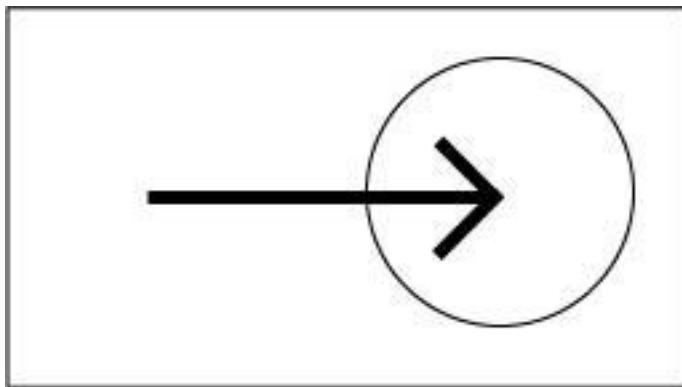
Aineistoni rajallisuuden takia osa illatiivin merkityksistä esiintyy siinä vain hyvin vähän. Tämän takia alle kymmenen esiintymän merkitysten kuvauksia (protoskeemoja ja funktionaalisia elementtejä) on syytä pitää jossain määrin viitteellisinä. Tämä ei tarkoita sitä, että kuvaukset olisivat virheellisiä, vaan että suurempi aineisto voi tarkentaa merkitysten kriteerejä.

Myös luvussa 5.6 esittelemissäni kieliopillistuneissa illatiiveissa on havittavissa tendenssi, jonka mukaan ne ovat kieliopillistuneet ilmaisemaan suuntaisen toiminnan loppupisteitä. Kieliopillistumisessa on tyypillistä, että tietyssä kontekstissa korostainen semanttinen ominaisuus alkaa korostua entisestään muiden semanttisten ominaisuuksien kustannuksella (Hopper & Traugott 2003: 71–98). Se, että illatiivin kieliopillistumisessa juuri toiminnan loppupiste on tämä korostainen ominaisuus, antaa tukea sille oletukselle, että illatiivin erottaa muista tulosijoista nimenomaan toiminnan loppupisteen ilmaisemisen keskeisyys (prominenssi).

6 Latiivin merkitykset

Tässä luvussa esittelen aineistostani löytyvät latiivin merkitykset. Aineistoni koostuu 200 latiivimuotoisesta sanasta. Kuten ersän illatiivin protoskeema, myös latiivin protoskeema kuvaa suuntaista toimintaa kohti jotakin päätepistettä. Myös latiivin protoskeemaan kuuluva toiminta tapahtuu jotakin reittiä tai reitiksi hahmotettavaa entiteettiä pitkin. Toisin kuin illatiivilla latiivin protoskeemaan ei kuitenkaan kuulu toiminnan päätyminen latiivin ilmaisemaan kiintopisteeseen. Sen sijaan keskeistä on toiminnan suuntaisuus eli se, että toiminta kohdistuu johonkin määränpäähän (sen saavuttamisesta riippumatta).

Prototyypissä tapauksessa predikaatti on liikeverbi ja latiivin ilmaisema kiintopiste on jokin asia, joka usein kuitenkin käsitteistetään jollakin tavalla epämääräiseksi. Tämä epämääräisyys voi ilmetä muun muassa kiintopisteen tarkoitteen rajaamattomuutena tai siten, että toiminnan lopussa muuttujan funktionaalinen alue kattaa vain hyvin pienen osan kiintopisteestä. Tämä kiintopisteen epämääräisyys on latiivin protoskeeman funktionaalinen elementti. Aiemmin on esitetty, että illatiivin ja latiivin vaihtelu olisi leksikaalista (ks. esim. Alhoniemi 1985: 49–52 ja Bartens 1978: 166–167, jotka käsittelevät molempia mordvalaiskieliä). Aineistostani ei pysty tekemään yksiselitteistä johtopäätöstä asiasta, mutta Bartensin (mp.) esittämistä 11 sanasta, jotka hänen mukaansa voivat esiintyä molemmissa sijoissa, on aineistossani esimerkki molemmissa sijoissa esiintymisestä vain sanoilla *komnata* 'huone' ja *kudo* 'talo'. Lisäksi aineistoni ulkopuolelta olen löytänyt molemmissa sijoissa taivutetut esimerkit sanasta *kaška* 'kellari'. Latiivin protoskeema on esitetty kuviossa 9.

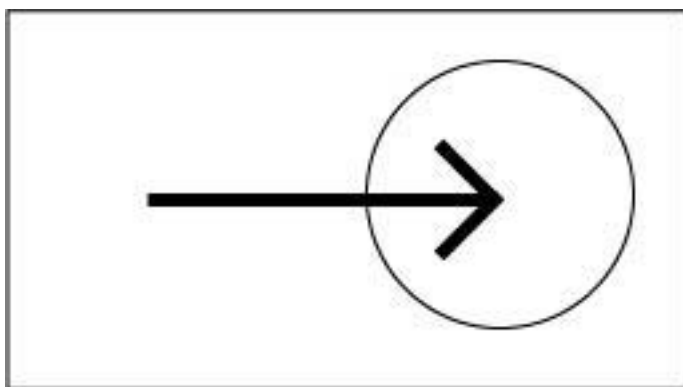

Kuvio 9. Latiivin protoskeema.

Koko latiivikategorian protoskeeman lisäksi jokaiselle latiivin merkitykselle voidaan esittää omat protoskeemat, jotka elaboroivat kategorian protoskeemaa hieman eri tavoin. Nämä protoskeemat esitetään kunkin merkityksen kohdalla erikseen. Lisäksi latiivin merkityksillä esiintyy kontekstuaalisia variantteja, joilla on keskenään sama funktionaalinen elementti, mutta jotka jotenkin muuten eroavat toisistaan. Nämä kontekstuaaliset variantit esitetään asianomaisten merkitysten kohdalla. Esittelen latiivin merkitykset luvuissa 6.1–6.4 frekvenssin mukaisessa järjestyksessä yleisimmästä harvinaisimpaan. Lisäksi esittelen luvussa 6.5 eräitä kieliopillistuneita latiiveja.

6.1 KOHDEVÄYLÄ

Latiivin yleisin merkitys on KOHDEVÄYLÄ. Kaikkiaan KOHDEVÄYLÄN merkitys esiintyy aineistossani 108 kertaa. Kuten illatiivilla, myös latiivilla esiintyy KOHDEVÄYLÄSTÄ kolme eri kontekstuaalista varianttia. Latiivin KOHDEVÄYLÄ-merkityksen protoskeema on pääosin samanlainen kuin illatiivillakin. Protoskeemaan kuuluu suuntaista toimintaa ilmaiseva predikaatti, joka kuvaa muuttujan reittiä kiintopisteeseen ja toiminnan lopussa muuttuja ja kiintopiste ovat joko fyysisesti tai metaforisesti INKLUUSIOSSA, KONTAKTISSA tai ASSOSIAATIOSSA keskenään. Se mikä muuttujan ja kiintopisteen tarkka suhde on, riippuu kiintopisteen tarkoitteesta. Pääasiallinen ero illatiivin ja latiivin KOHDEVÄYLIEN välillä on kiintopisteen käsitteistys. Kuten seuraavassa esitetään, latiivin KOHDEVÄYLÄLLÄ kiintopisteet käsitteistetään jollakin tavalla epämääräisiksi¹³. Tällainen epämääräisyys ilmenee muun muassa nomineissa, joiden tarkoite on jollakin tavalla epätarkasti rajattu tai sellainen, että muuttujan funktionaalinen alue käsittää vain hyvin pienen osan kiintopisteen koko alueesta¹⁴. Samoin epämääräisyys ilmenee postpositioissa, jotka ilmaisevat ASSOSIAATIOTA kiintopisteen funktionaaliseen alueeseen INKLUUSION tai KONTAKTIN sijaan. KOHDEVÄYLÄN protoskeema on esitetty kuviossa 10.

Kuvio 10. KOHDEVÄYLÄN protoskeema.

Ensimmäinen ja kaikista yleisin KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalinen variantti on MÄÄRÄNPÄÄ, joka esiintyy aineistossani 83 kertaa. MÄÄRÄNPÄÄSSÄ predikaatti on liikeverbi, joka ilmaisee muuttujan kiintopisteeseen päättyvää suuntaista liikettä. Liike voi päättyä INKLUUSIOON,

¹³ Tällä ei ole varsinaisesti mitään tekemistä kieliopillisen määräisyyden kanssa.

¹⁴ Tästä valaisevasta huomiosta kiitos fil. maist. Mariann Bernhardtille.

KONTAKTIIN tai ASSOSIAATIOON. Esimerkissä 49 muuttujan ja kiintopisteen suhde toiminnan lopussa on INKLUUSIO.

(49) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:136

<i>Ава-нь=зак</i>	<i>кармавт-сь</i>	<i>яка-мо</i>	<i>ознома</i>
äiti-PX.1SG=CLT	kehottaa-PST1.3SG	kulkea-INF2	rukoileminen
<i>тарка-в</i>			
paikka-LAT			

’Äitinikin kehotti [minua] menemään rukoilupaikkaan.’

Esimerkissä 49 predikaatti (verbiketjun pääverbinä) on liikeverbi *jakams* ’kulkea, kuljeskella, vierailla’, jolla tässä kontekstissa ilmaisee suuntaista liikettä. Tämä johtuu siitä, että kyseisen verbin ensyklopediseen tietoon kuuluu sen merkitys vierailemisesta, joka sisältää suuntaista liikettä. Kiintopiste on *oznoma tarka* ’rukouspaikka’, jonka voidaan hahmottaa olevan kolmiulotteinen tila, kulttuurisen kontekstin perusteella esimerkiksi ikoninurkka tai pyhä lehto. Lisäksi kiintopiste on rajoiltaan epätarkka. Predikaatin ilmaiseman liikkeen lopuksi muuttuja on INKLUUSIOSSA kiintopisteen kanssa. Näin ollen esimerkin 49 latiivi elaboroi KOHDEVÄYLÄN protoskeeman ja täyttää latiivin sille asettaman erityisehdon kiintopisteen ominaisuuksista täydellisesti. Muuttujan ja kiintopisteen suhde voi toiminnan lopussa olla myös KONTAKTI, kuten esimerkissä 50.

(50) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:338–339

<i>Ава-нок</i>	<i>мер-сть:</i>	<i>мечи</i>	<i>скотина-тнень</i>
äiti-PX.1PL	sanoa-PST1.3PL	tänään	karja-PL.DET.GEN
<i>ливть-сынек</i>	<i>пакся-в</i>		
viedä.ulos-PRS.1PL>3PL	pelto-LAT		

’Äitimme sanoivat: Tänään veimme karjan pellolle.’

Esimerkissä 50 predikaatti on suuntaista liikettä ilmaiseva verbi *l'ivt'ems* ’viedä ulos’ ja kiintopiste *paksa* ’pelto’, joka kuvaa funktionaalisesti epämääräisesti rajattua kaksiulotteista aluetta (PINTAA). Tämä johtuu siitä, että vaikka pelto yleensä rajautuu johonkin, ei muuttuja *skot'ina* ’karja’ todennäköisesti pysty täyttämään koko pellon aluetta kerralla. Esimerkin 50 tapaus elaboroi siis latiivin KOHDEVÄYLÄN protoskeeman täydellisesti: Siinä esiintyy muuttujan suuntainen toiminta funktionaalisesti epämääräisesti rajattuun kiintopisteeseen ja liikkeen

lopussa muuttuja ja kiintopiste ovat KONTAKTISSA keskenään. Koska predikaatti on liikeverbi, on kyseessä MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaalinen variantti. Muuttujan ja kiintopisteen suhde toiminnan lopussa voi lisäksi olla ASSOSIAATIO, kuten esimerkissä 51.

(51) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:553

<i>Зярдo</i>	<i>Митя</i>	<i>пачкод-сь</i>	<i>Борямезе-нь</i>	<i>кyдо</i>
kun	mitja	saapua-PST1.3SG	borjameže-GEN	talo

икеле-в

edus-LAT

'Kun Mitja saapui Borjamežen talon eteen'

Esimerkissä 51 predikaatti on suuntaista liikettä ilmaiseva verbi *pačkod'ems* 'saapua' ja kiintopiste postpositiolausekkeen *kudo ikel'e* 'talon edus' muodostama epämääräisesti rajattu alue. Tämän alueen voidaan katsoa olevan epämääräinen, sillä talon edustan ja muun maailman välillä ei ole mitään tarkkaa rajaa, vaan niiden välinen kontrasti riippuu siitä, mikä kulloinkin on kiintopisteen tarkoitteen funktionaalinen alue. Kun predikaatin ilmaisema toiminta loppuu, muuttuja ja kiintopiste ovat ASSOSIAATIOSSA keskenään. Tämä johtuu siitä, että kiintopisteen tarkoitetta ei voida hahmottaa SÄILIÖNÄ tai PINTANA. SÄILIÖKSI hahmottaminen on mahdotonta, sillä kysessä ei ole rajattu kolmiulotteinen tila, ja PINNAKSI hahmottaminen mahdotonta siksi, että kiintopisteen hahmoon kuuluu rajaamaton kolmiulotteinen alue, kun taas PINTA on kaksiulotteinen. Kuitenkin esimerkki 51 elaboroi KOHDEVÄYLÄN protoskeeman ja sen määränpään kontekstuaalisen variantin täydellisesti, sillä siinä esiintyy muuttujan suuntainen liike, joka päättyy epämääräiseen kiintopisteeseen¹⁵.

Lisäksi hyvin lähellä prototyypistä KOHDEVÄYLÄN MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaalista varianttia voidaan pitää tapauksia, joissa esiintyy indefiniitti tai interrogatiivi. Toisin kuin illatiivin KOHDEVÄYLÄ-merkityksessä, jossa tällaisia tapauksia voidaan pitää epäprototyypisinä (ks. esimerkki 19 edellä), latiivin KOHDEVÄYLÄ-merkityksessä indefiniitit ja interrogatiivit voivat toimia prototyypisinä kiintopisteen elaboraatioina. Tämä johtuu siitä, että latiivin funktionaalinen elementti sisältää jollakin tavalla epämääräisen kiintopisteen. Sekä indefiniittien että interrogatiivien ilmaisemat kiintopisteet ovat äärimmäisen skemattisia ja ne saavat sisältönsä joko deiktisesti tai muusta puhekontekstista. Itse ne sisältävät vain tiedon siitä,

¹⁵ On syytä huomata, että toisin kuin illatiivin KOHDEVÄYLÄ-merkityksessä, latiivin KOHDEVÄYLÄSSÄ epämääräistä aluetta ilmaiseva postpositiolauseke on protoskeeman täydellinen elaboraatio (vrt. esimerkki 13 edellä). Tämä johtuu illatiivin ja latiivin kiintopisteiden erilaisista vaatimuksista.

että on olemassa jokin entiteetti, joka voi toimia kiintopisteenä. Tämä epämääräisyys elaboroi latiiivin funktionaalisen elementin lähes täydellisesti. Indefiniittiset ja interrogatiiviset tapaukset ovat kuitenkin hieman epäprototyyppisiä KOHDEVÄYLÄN edustajia siksi, että niiden kiintopiste ei varsinaisesti ole spatiaalinen entiteetti. Esimerkissä 52 esiintyy interrogatiivi.

(52) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:197

– <i>Мезе-кс</i>	<i>те-й</i>	<i>суть?</i>
INTR-TRA	DMST-LAT	saapua.PST1.2SG

’Miksi tulit tänne?’

Esimerkissä 52 predikaatti on prototyyppinen suuntaista liikettä ilmaiseva verbi *sams* ’saapua, tulla’. Kiintopiste on interrogatiivi *t’ej* ’tänne’, joka ilmaisee muuttujan paikan liikkeen lopussa. Kiintopiste saa tarkemman sisältönsä deiktisesti kontekstista, ja esimerkissä 52 se onkin latiiivin protoskeeman kiintopisteille tyypillisesti epämääräinen. Predikaatti ja kiintopiste elaboroivat KOHDEVÄYLÄN protoskeeman ja sen funktionaalisen elementin lähes täydellisesti, ja esimerkki edustaa MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaalista varianttia, sillä predikaatti ilmaisee suuntaista liikettä.

Näiden prototyyppisten tapausten lisäksi MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaaliseen varianttiin voidaan laskea kuuluvaksi myös joukko KOHDEVÄYLÄN protoskeeman ekstensioita. Esimerkissä 53 tällaista ekstensiota edustaa konkreettisen kiintopisteen korvaaminen abstraktilla.

(53) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:524

<i>сестэ тонавтн-инь</i>	<i>Урало-нь</i>	<i>техникум-со,</i>
silloin opiskella-PST1.1SG	ural-GEN	teknikum-INE

<i>сынъ</i>	<i>каникула-в</i>
saapua.PST1.1SG	loma-LAT

’Silloin opiskelin Uralin teknikumissa, saavuin lomalle.’

Esimerkissä 53 kiintopiste ei ole mikään spatiaalinen paikka, vaan tapahtuma *kanikula* ’loma’, joka käsitteistetään SÄILIÖKSI (tapahtumien käsitteistämisestä tiloina ks. Langacker 2008: 120–122), johon predikaatin *sams* ’saapua, tulla’ kuvaama muuttujan suuntainen liike päättyy. Esimerkki 53 ei elaboroi KOHDEVÄYLÄN protoskeemaa täydellisesti, sillä kiintopiste ei ole spatiaalinen paikka. Kuitenkin kiintopiste täyttää vaatimuksen latiiivin kiintopisteen tarkoitteen epämääräisyydestä, sillä loma ei ole tarkkarajainen tila, vaan se koostuu tietystä ajanjaksosta ja

joukosta vaihtelevia toimintoja, joita sen aikana suoritetaan. Muilta osin KOHDEVÄYLÄN protoskeema elaboroituu täydellisesti: predikaatti kuvaa suuntaista toimintaa ja toiminnan lopussa muuttuja ja kiintopiste ovat INKLUUSIOSSA. Esimerkki 53 edustaa siis KOHDEVÄYLÄN MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaalisen variantin ekstensiota tapahtumien kognitiiviselle alueelle. Toinen epäprototyyppinen tapaus on esitelty esimerkissä 54.

(54) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:488–489

<i>Сестэ Токтохо</i>	<i>бойкасто</i>	<i>капод-изе</i>	<i>граната-нтъ</i>
silloin toktoho	nopeasti	napata-PST1.3SG>3SG	kranaatti-DET.ACC
<i>ды ёрт-ызе</i>		<i>немец-тнень</i>	<i>пильге-ст</i>
ja heittää-PST1.3SG>3SG	saksalainen-PL.DET.GEN		jalka-PX.3PL
ало-в.			
alus-LAT			

’Silloin Toktoho nappasi nopeasti kranaatin ja heitti sen saksalaisten jalkojen alle.’

Esimerkissä 54 on hieman epäprototyyppistä suuntaista liikettä ilmaiseva predikaatti *jortams* ’heittää’ ja kiintopiste on postpositioliaseke *pil'gest alov* ’jalkojensa alle’. Kiintopisteen tarkoite tekee tästä esimerkistä erityisen epäprototyyppisen latiivin kohdeväylän edustajan, sillä toisin kuin tyypillisillä latiivin kiintopisteillä, esimerkin 54 kiintopisteellä on varsin tarkasti rajattu tarkoite. Tämä poikkeavuus johtuu kuitenkin todennäköisesti siitä, että postpositio *alov* on kiteytynyt jo hyvin kauan sitten¹⁶. Näin ollen latiivin käyttö esimerkin 54 kaltaisissa tapauksissa on enemmänkin postposition leksikaalinen kuin tilanteen käsitteistyksestä johtuva ominaisuus. Toki olisi mahdollista argumentoida, että jalkojen alus on epämääräisesti rajattu, mikä motivoisi latiivin, mutta tällä selityksellä ei liene varsinaista kognitiivista pohjaa. Sen sijaan latiivin esiintyminen kiintopisteessä sitoo esimerkin 54 tyypiset tapaukset synkroniseen latiivin kategoriaan. MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaalisella variantilla esiintyy aineistossani vieläkin epäprototyyppisempiä kiintopisteitä, kuten esimerkissä 55.

(55) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:391

– <i>Кода=як</i>	<i>а</i>	<i>кадов-и...</i>	<i>Як-инь</i>
INDF=CLT	NEG	jääda-PRS.3SG	kulkea-PST1.1SG
больница-в...	<i>Ванны-зь...</i>	<i>Синд-ия</i>	<i>кеде-нтъ.</i>

¹⁶ Kyseinen postpositio ei taivu kummassakaan mordvalaiskielessä sijoissa, joissa on *s*-aines, joten kyseessä on todennäköisesti hyvin vanha muoto (ks. luku 2.3).

sairaala-LAT   katsoa-GER1 rikkoa-PST1.1SG>3SG   käsi-DET.ACC

’– Mihinkään ei jää... Menin sairaalaan... Katsos... Rikoin käteni.’

Esimerkissä 55 kiintopiste on *bol'nica* ’sairaala’, joka on varsin tarkasti rajattu alue. Periaatteessa voitaisiin ajatella, että sairaala käsitetään isoksi tilaksi, josta muuttuja vie toiminnan lopussa vain pienen osan. Tämä tulkinta vaikuttaa kuitenkin intuitiivisesti hieman erikoiselta. Esimerkki 55 on tulkittava määränpääksi MÄÄRÄNPÄÄKSI, sillä siinä esiintyy suuntaista liikettä, joskin epäprototyyppistä, ja liikkeen lopussa muuttuja ja kiintopiste ovat INKLUUSIOSSA. Nämä elementit elaboroivat KOHDEVÄYLÄN protoskeemaa riittävästi. Myös esimerkissä 56 esiintyy latiiville hyvin epätyypillinen kiintopisteen tarkoite.

(56) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:135

<i>Нама,</i>	<i>вина-съ=как</i>	<i>те-сэ,</i>	<i>сы</i>
tietenkin	viina-DET.NOM=CLT	tämä-INE	saapua.PRS.3SG
<i>кудо-в</i>	<i>меня-м</i>		
koti-LAT	isä-PX.1SG>SG		

’Tietenkin, viinaakin täällä, isäni saapui kotiin.’

Esimerkissä 56 esiintyy vieläkin tarkemmin rajattu kiintopiste *kudo* ’koti’. Predikaatti on suuntaista liikettä ilmaiseva verbi *sams* ’saapua, tulla’. Kohdeväylän protoskeema elaboroituu osittain, sillä toiminta on suuntaista ja toiminnan lopussa muuttuja ja kiintopiste ovat inkluusiossa. Epäprototyyppistä sen sijaan on kiintopisteen rajattuus. Tyypillisempää olisi, jos lauseessa käytettäisiin illatiivia (ks. esimerkki 14 edellä). Molemmat esimerkit ovat kuitenkin aineistossani yksittäistapauksia, joten niiden motivaation etsiminen on lähinnä spekulatiota. Se voi joko johtua kielenkäyttäjän käsitteistyksestä tai olla illatiivin käytön mukaista analogiaa, jossa tulosijojen merkitysten välillä ei nähdä mitään eroa.

Toinen aineistossani esiintyvä KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalinen variantti on KOHDE. Yleensä KOHTEEN kontekstuaalisessa variantissa kiintopiste on jokin tietty, tarkasti rajattu olio (ks. luku 5.1). Latiivilla kiintopiste taas on tyypillisesti jokseenkin epämääräinen, joten on hieman epäodotuksenmukaista, että KOHDE esiintyy aineistossani jopa 23 kertaa. Voi olla, että latiiivin KOHTEEN esiintymiseen vaikuttavat leksikaaliset ja analogiset syyt, joita ei tässä tutkimuksessa ole mahdollista käsitellä tarkemmin. Esimerkissä 57 on aineistossani tyypillinen latiiivin KOHDEVÄYLÄN KOHTEEN kontekstuaalisen variantin käyttö.

(57) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:481–482

– Ялга-м,	азёдо!	Мон	сынст	кирдь-сынъ.
ystävä-PL	menkää	minä	heidän	pitää-PRS.1SG>3PL
Бути мезе	– нач-тядо		Бурятия-в	монъ
jos INDF	tiedottaa-PRS.2PL		Burjatia-LAT	minun
эй-смэ...				
PP-ELA				

’– Ystävät, menkää! minä pidättelen heitä. Jos jotain – [niin] tiedottakaa Burjatiaan minusta...’

Esimerkissä 57 predikaatti on verbi *pačt'ems* ’tiedottaa’, joka ilmaisee suuntaista toimintaa. Kiintopiste on *Burjatia*, joka ilmaisee rajattua aluetta sekä samalla predikaatin kuvaaman toiminnan loppupistettä (ks. myös Bernhardt (tulossa): 41–42). Latiivin KOHDEVÄYLÄN protoskeema elaboroituu täydellisesti, sillä esimerkissä esiintyy suuntaista toimintaa ilmaiseva predikaatti ja kiintopiste, jonka kanssa muuttuja on toiminnan lopussa metaforisessa KONTAKTISSA. Esimerkki 57 on monin tavoin samanlainen kuin esimerkki 50 edellä. Kuten esimerkin 50 kiintopiste *pakša* ’pelto’, myös *Burjatia* on tarkasti rajattu alue, jonka voi käsittää PINNAKSI. Kuitenkin predikaatin kuvaama toiminta ei kata koko aluetta, vaan alueella elävän henkilön tai joukon henkilöitä, joille tiedottaminen on kohdistettu. Tämä elaboroi latiivin KOHDEVÄYLÄ-merkityksen funktionaalisen elementin, sillä muuttujan funktionaalinen alue on toiminnan lopussa hyvin pieni verrattuna kiintopisteen koko alaan. Esimerkki edustaa KOHTEEN kontekstuaalista varianttia, sillä predikaatti ei kuvaa liikettä vaan muuta suuntaista toimintaa. Esimerkissä 58 on kiintopisteeltään hieman epäprototyypisempi KOHDE.

(58) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:567

[- -] яжиця-нзо	саекшн-изъ	война-в [- -]
mylläri-PX.3SG	ottaa-PST1.3PL>3SG	sota-LAT
’[- -] myllärin ottivat sotaan [- -]’		

Esimerkissä 58 predikaatti on suuntaista toimintaa ilmaiseva prediaatti *sajekšhems* ’ottaa’ ja kiintopiste *vojna* ’sota’, joka ilmaisee toiminnan loppupisteen. Kuten esimerkki 53 edellä, myöskään esimerkki 58 ei elaboroi KOHDEVÄYLÄN protoskeemaa täydellisesti, sillä kiintopiste ei ilmaise spatiaalista paikkaa vaan tapahtumaa. Kiintopiste voidaan kuitenkin hahmottaa toiminnan epämääräiseksi loppupisteeksi. Lisäksi kuten useissa esimerkeissä edellä myöskään

esimerkissä 58 muuttuja ei kata koko kiintopisteen aluetta toiminnan lopussa, vaan sen funktionaalinen alue on hyvin pieni verrattuna koko kiintopisten alueeseen. Tämä elaboroi latiivin KOHDEVÄYLÄN funktionaalisen elementin. Esimerkki 58 edustaa KOHTEEN kontekstuaalista varianttia, sillä predikaatin kuvaama toiminta ei ole liikettä vaan muuta suuntaista toimintaa. Myös esimerkissä 59 kiintopiste on latiiville epäprototyypinen.

(59) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:551–552

<i>Течи колхозо-нь прято-сь</i>	<i>Мутя-нь, тракторо-нь</i>
tänään kolhoosi-GENesimies-DET.NOM	mitja-GEN traktori-GEN
<i>прицепи́ке-нть, куч-изе</i>	<i>од урожае-нь розь</i>
peräkärri-DET.ACC lähettää-PST1.3SG>3SG	uusi sato-GEN ruis
<i>улав марто Рябинина</i>	<i>веле-нь ведъгеве-в</i>
kuorma kanssa rjabinina	kylä-GEN mylly-LAT

’Tänään kolhoosin päällikkö Mitjan [ja] traktorin peräkärryn, lähetti uuden sadon ruiskuorman kanssa Rjabininan myllylle.’

Esimerkissä 59 esiintyy epäprototyypinen KOHTEEN kontekstuaalisen variantin edustaja. Kiintopiste siinä on *ved'gev* ’mylly’, joka on hyvin rajattu alue. Predikaatti on suuntaista liikettä ilmaiseva verbi *kučems* ’lähettää’. Epäprototyypisen esimerkistä 59 tekee se, että sen kiintopiste ei ole varsinaisesti epämääräinen, toisin kuin protoskeeman täydellinen elaboraatio vaatisi. Kuitenkin esimerkin 59 tapauksessa voisi argumentoida, että muuttuja *traktorón pričepščik* ’traktorin peräkärri’ ei ensyklopedisen tiedon perusteella tyypillisesti päädy INKLUUSIOON kiintopisteen kanssa, vaan toiminnan lopussa suhde on ASSOSIAATIO, jolloin latiivi motivoituisi epämääräisestä kiintopisteen tarkoitteesta (myllyn läheinen traktorin peräkärryn pysäköintipaikka). Joka tapauksessa esimerkki 59 edustaa KOHDEVÄYLÄN merkityksen KOHTEEN kontekstuaalisen variantin ekstensiota, sillä siinä tapahtuu suuntaista toimintaa, joka päättyy kiintopisteeseen tai sen funktionaaliselle alueelle.

Lisäksi aineistossani esiintyy kaksi KOHDEVÄYLÄN ILMESTYMISEN kontekstuaalisen variantin edustajaa, joissa on latiivimuotoinen kiintopiste. Tämä on epäodotuksenmukaista, sillä kuten KOHTEEN kontekstuaalisessa variantissa myös ILMESTYMISEN kontekstuaalisessa variantissa kiintopiste on useimmiten melko tarkasti rajattu, kun taas latiivin KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalisilla varianteilla kiintopiste käsitteistetään usein jollain tavalla epämääräiseksi. ILMESTYMISEN kontekstuaalista varianttia esiintymät edustavat sen takia, että kuten illatiivin ILMESTYMISEN kontekstuaalisessa variantissa myös niissä

predikaatti on ”ilmestymisverbi”. Kummassakin tapauksessa kiintopistettä ilmaisee postpositioliaseke, jossa postpositiona on *ikelev* [etuosa.LAT]. Tästä postpositiosta ei ole illatiivista muotoa (MWB s. v. *ikele*), joten latiivin motivoituminen näissä kahdessa tapauksessa voi olla enemmän leksikaalinen kuin käsitteistämiseen liittyvä ilmiö. Toisaalta voidaan argumentoida, että etuosa on epämääräisesti rajattu alue, jota hyvin harvan muuttujan funktionaalinen alue täyttää kokonaan, joten latiivi voisi motivoitua kiintopisteen epämääräisyydestä, kuten muillakin latiivisilla KOHDEVÄYLILLÄ. Aineiston suppeuden takia asiasta ei kuitenkaan tässä voida päästä varmuuteen ja latiivin motivaation selvittäminen on jätettävä tulevan tutkimuksen tehtäväksi. Ilmestymisen kontekstuaalinen variantti esiintyy esimerkissä 60.

(60) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:154–155

<i>сельме-нзэ</i>	<i>икеле-в</i>	<i>сельме-сб</i>	<i>аба-30</i>
silmä-PX.3SG>PL	etuosa-LAT	herätä.eloon-PST1.3SG	äiti-PX.3SG>SG

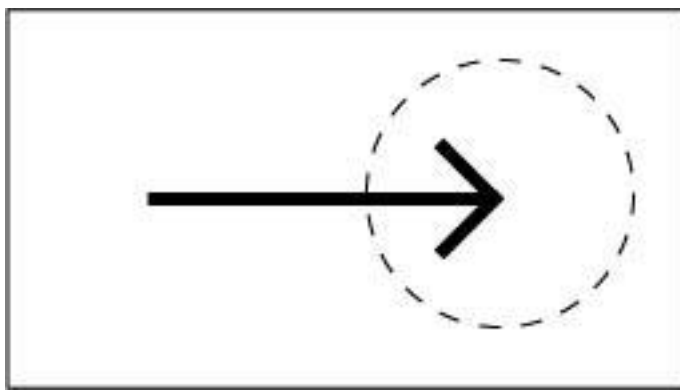
’Silmiensä eteen heräsi eloon äitinsä.’

Esimerkissä 60 predikaatti on *vel'mems* ’herätä eloon’, joka kuvaa ilmestymistä. Kiintopiste on *šel'menze ikelev* ’silmiensä eteen’, joka ilmaisee toiminnan loppupistettä. Kuten illatiivisissa ilmestymisissä (ks. luku 5.1), myös latiivisissa ilmestymisissä toiminta voidaan hahmottaa suuntaiseksi, mutta ainoastaan sen loppupiste on lauseessa fokuksessa. Näin ollen esimerkki 60 elaboroi kohdeväylän protoskeeman lähes täydellisesti lukuun ottamatta sitä, että kiintopiste ei välttämättä ole epämääräiseksi käsitteistetty. Ilmestyminen on latiiville hyvin epäprototyyppinen käyttö, minkä voi havaita kiintopisteen olemuksen herättämistä kysymyksistä sekä esiintymien vähyydestä.

Esimerkeistä 49–60 voidaan havaita, että latiivin KOHDEVÄYLÄ on hyvin samankaltainen kuin illatiivinkin. Kummallakin sijalla MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaalinen variantti on yleisin, ja KOHDE ja ILMESTYMINEN ovat harvinaisempia. Suurin ero kontekstuaalisten varianttien esiintymisessä on se, että illatiivilla KOHDE on varsin yleinen (42 esiintymää), kun taas latiivilla se on erittäin harvinainen (3 esiintymää). Pääasiallinen ero sijojen KOHDEVÄYLÄ-merkitysten välillä liittyy kiintopisteen tarkoitteeseen. Illatiivilla kiintopisteen tarkoite on pääasiassa jollain tavalla määräinen (tietty olio, tarkasti rajattu alue, SÄILIÖ jne.) kun taas latiivilla kiintopiste on useimmiten mahdollista käsittää jollain tavalla epämääräiseksi. KOHDEVÄYLÄSSÄ sijavalintaa ohjaa siis kiintopisten käsitteistys.

6.2 SUUNTA

Aineistossani esiintyy 77 latiivia, jotka edustavat SUUNNAN merkitystä. SUUNTA on siis KOHDEVÄYLÄN MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaalisen variantin jälkeen yleisin latiivin merkitys aineistossani. SUUNNAN protoskeemaan kuuluu, kuten illatiivillakin, suuntainen toiminta ja kiintopiste, jota kohti toiminta suuntautuu. Kuten illatiivillakin, SUUNNAN funktionaalinen elementti on nimenomaan toiminnan suuntaisuus, eikä merkitys ota kantaa siihen päättykö toiminta kiintopisteeseen. Toisin sanoen kiintopiste on taka-alaisitettu. SUUNNAN protoskeema on esitetty kuviossa 11.

Kuvio 11. SUUNNAN protoskeema.

Esimerkki 61 edustaa prototyypistä SUUNTA-merkityksen esiintymää.

(61) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:180–181

<i>Ава-сь</i>	<i>эзь</i>		<i>фатя=як,</i>	<i>кода</i>
nainen-DET.NOM	NEG.PST1.3SG		huomata.CNG=CLT	INDF
<i>ваксо-зо-нзо</i>	<i>са-сь</i>		<i>сакалов,</i>	<i>каргоць</i>
vieri-ILL-PX.3SG	tulla-PST1.3SG		parrakas	likainen
<i>фуфайка-со</i>	<i>сыре</i>	<i>атя</i>	<i>ёно-в</i>	<i>мол-иця</i> <i>цёра</i>
paita-INE	vanha	ukko	suunta-LAT	kulkea-PTCP1 mies

’Nainen ei huomannutkaan, kuinka hänen viereensä tuli parrakas, likaisessa paidassa vanhan ukon suuntaan kulkeva mies.’

Esimerkissä 61 on predikaatti suuntaista liikettä ilmaiseva partisiippi *mol'ica* ’menevä’ ja kiintopiste postpositioliaseke *at'a jonov* ’ukon suuntaan’, joka ilmaisee epämääräisesti rajattua aluetta muuttujan nykyisen sijainnin ja kiintopisteen tarkoitteen (ukon) välillä. Tämä elaboroi

SUUNNAN protoskeeman täydellisesti, sillä kiintopiste on epämääräinen eikä lauseesta käy ilmi, saavuttaako muuttuja kiintopistettä, vaan fokus on itse toiminnassa. Tämä on SUUNNAN protoskeeman funktionaalinen elementti. Erityisen selväksi SUUNTA-merkityksen esimerkissä 61 tekee se, että siinä on päälause, jossa muuttuja saavuttaa toisen, illatiivilla ilmaistun kiintopisteen *vaksozozzo* [vieri.ill.px.3sg]. Tästä voidaan päätellä, että lauseen kuvaamassa tilanteessa muuttuja on vasta matkalla latiivilla merkittyyn kiintopisteeseen. Myös esimerkissä 62 esiintyy prototyypinen SUUNTA.

(62) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:106

[- -] <i>мейле</i>	<i>велявт-ызе</i>	<i>пря-нзо</i>	<i>Вера-нь</i>
sitten	kääntää-PST1.3SG>3SG	pää-PX.3SG	vera-GEN

ёно-в

suunta-LAT

'[- -] sitten käänsi päätään Veran suuntaan.'

Esimerkissä 62 taas predikaatti on hieman epäprototyypisempää suuntaista liikettä ilmaiseva verbi *vel'avtoms* 'kääntää'. Kiintopiste on postpositiolauseke *Verañ jonov* 'Veran suuntaan', joka ilmaisee epämääräistä aluetta muuttujan ja kiintopisten välillä, samoin kuin esimerkissä 61. Esimerkki 62 ei ota kantaa siihen, tapahtuuko liike loppuun asti, joten siinä esiintyy SUUNNAN protoskeeman funktionaalinen elementti. Koska myös predikaatti ja kiintopiste täyttävät SUUNNAN protoskeemalle asetetut ehdot, voidaan esimerkkiä pitää prototyypisenä SUUNNAN edustajana. Esimerkissä 63 taas on SUUNTA, jossa predikaatti on muu kuin liikeverbi.

(63) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:600

<i>Митя варишта-сь</i>	<i>вайгеле-нтъ</i>	<i>пеле-в</i>
mitja katsoa-PST1.3SG	ääni-ACC.DET	puoli-LAT

'Mitja katsoi äänen suuntaan.'

Esimerkissä 63 on illatiivin SUUNTA-merkitystä vastaava tapaus (ks. luku 5.4), sillä esimerkin predikaatti on suuntaista aistihavaintoa ilmaiseva predikaattiverbi *varštams* 'katsoa'. Kiintopiste on postpositiolauseke *vajgel'eñt' pelev* 'äänen puoleen (~ suuntaan)'. Kiintopiste ilmaisee epämääräistä aluetta muuttujan ja kiintopisteen tarkoitteen (äänen lähde) välillä. Näin ollen sekä predikaatti että kiintopiste täyttävät suunnan protoskeeman niille asettamat vaatimukset ja elaboroivat sen täydellisesti. Lisäksi lause ei ota kantaa siihen, saavuttaako

katsominen jonkinlaisen päätepisteen, vaan fokus on itse toiminnan suuntaisuudessa, kuten protoskeeman funktionaalinen elementti vaatii. Esimerkki 64 taas edustaa kiintopisteeltään esimerkeistä 61–63 poikkeavaa SUUNTA-merkityksistä latiiavia.

(64) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:455

– <i>Удало-в!</i>	<i>Пота-до</i>	<i>удало-в!</i>	<i>Капица-до!</i>
takana-LAT	perääntyä-IMP.2PL	takana-LAT	kiirehtiä-IMP.2PL
– <i>сере-сь</i>	<i>сержанто-сь</i>		
huutaa-PST1.3SG	kersantti-DET.NOM		
- ’ – Taakse! Perääntykää taakse! Kiirehtikää! – huusi kersantti.’

Esimerkki 64 eroaa edellisistä esimerkeistä siinä, että sen kiintopisteellä ei ole varsinaista tarkoitetta, vaan se ilmaisee implisiittistä (skemaattista) aluetta, joka on jossain suhteessa muuttujaan. Esimerkissä 64 kiintopiste on *udalov* [takana.LAT], joten kiintopiste sijaitsee muuttujan takapuolella. Predikaatti on suuntaista liikettä ilmaiseva verbi *potams* ’perääntyä’. Esimerkki on hyvin prototyyppinen SUUNTA, sillä predikaatin merkitys sisältää muuttujan liikkeen taaksepäin lauseen kuvaaman hetken sijainnista ja kiintopiste on varsin skemaattinen eli epämääräinen, kuten latiivilla pääasiassa on. Näiden ominaisuuksien takia esimerkin 64 esiintymä elaboroi SUUNNAN protoskeeman ja sen funktionaalisen elementin täydellisesti.

Esimerkeistä 61–64 voidaan havaita, että SUUNNAN merkitys suosii epämääräisillä postpositioilla ja adverbilla ilmaistuja kiintopisteitä. Kuitenkin SUUNNAN merkitys on mahdollinen myös silloin, kun kiintopiste on konkreettinen olio. Tällöin predikaatin semantiikka on se, josta näkee, että kyseessä on nimenomaan SUUNNAN merkitys eikä esimerkiksi KOHDEVÄYLÄ. Esimerkki 65 on puolestaan hieman epäprototyyppisempi SUUNTA-merkityksen edustaja.

(65) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:95–96

<i>КОЛМОНЕНЕК</i>	<i>ульт-имизь</i>	<i>интернато-в</i>
kolmestaan	kuljettaa-PRS.2PL>1SG	internaatti-LAT
- ’Kolmestaan kuljetatte minua internaattiin.’

Esimerkissä 65 kiintopiste on *int’ernat* ’internaatti’, joka ei ole erityisen epämääräinen, kuten latiiivin kiintopisteeltä voisi odottaa. Kiintopiste on saman tyyppinen kuin esimerkissä 55 edellä, eli sen tarkoite on mahdollista käsittää niin suureksi, että muuttujan funktionaalinen alue ei

kattaisi siitä liikkeen lopussa erityisen suurta osaa. Tällöin latiivi motivoituisi kiintopisteen epämääräisyydestä. SUUNNAN merkitys sen sijaan syntyy siitä, että predikaatti on suuntaista toimintaa ilmaiseva verbi *il't'ems* 'kuljettaa' preesensissä. Aikamuoto siirtää lauseessa fokuksen suuntaiseen toimintaan toiminnan lopputuloksen sijaan. Jos lauseessa olisi preteriti olisi se todennäköisesti tulkittava KOHDEVÄYLÄKSI. Esimerkki 65 elaboroi SUUNNAN protoskeeman ja sen funktionaalisen elementin osin, sillä kiintopisteen tarkoite on paljon tarkempi kuin useimmissa SUUNNAN esiintymissä, eikä lauseen fokus ole aivan ehdottomasti itse toiminnan suuntaisuudessa. Esimerkin 65 kaltaisia tapauksia on aineistossani hyvin vähän ja niitä onkin syytä pitää epäprototyyppisinä SUUNTA-merkityksen edustajina, jotka käytöltään lähestyvät KOHDEVÄYLÄN merkitystä.

Lisäksi aineistossani esiintyy latiivimuotoisia indefiniittejä ja interrogatiiveja, joilla on SUUNNAN merkitys. Tämä on odotuksenmukaista, sillä indefiniittien ja interrogatiivien ilmaisemat kiintopisteet ovat äärimmäisen skemaattisia, eli ne elaboroivat latiivin protoskeeman (ja näin ollen myös suunnan protoskeeman) kiintopisteen erittäin hyvin. Täysin prototyyppisinä SUUNNAN edustajina indefiniitin tai interrogatiivin sisältäviä lauseita ei voida pitää, sillä niiden tarkoite ei ole tarkalleen ottaen spatiaalinen paikka, vaan ne viittaavat deiktisesti kontekstista tai ensyklopedisen tiedon avulla ilmikäyvään spatiaaliseen paikkaan. Esimerkissä 66 esiintyy SUUNTA-merkityksinen indefiniitti.

(66) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:471–472

<i>Сон</i>	<i>кувать</i>	<i>ван-сь</i>	<i>ко-в-бути</i>	<i>икеле-в</i>
hän	kauan	katsoa-PST1.3SG	INDF-LAT	ylä-LAT

'Hän katsoi kauan johonkin ylös.'

Esimerkissä 66 kiintopisteeseen viittaa indefiniitti *kov-but'i* 'johonkin, jonnekin' ja predikaatti on suuntaista toimintaa ilmaiseva verbi *vanoms* 'katsoa'. SUUNNAN protoskeema elaboroituu siis melko täydellisesti. Predikaatti elaboroi protoskeeman funktionaalisen elementin ja protoskeeman vaatimuksen suuntaisesta toiminnasta. Latiivimuotoinen indefiniitti elaboroi epämääräisen kiintopisteen, jota protoskeema myös vaatii. Ainoa epäprototyyppinen asia esimerkissä 66 on edellä mainittu kiintopisteen tarkoitteen ilmipanemattomuus. Lauseen toinen latiivimuotoinen jäsen, adverbiaali *ikel'ev* [ylä.LAT], elaboroi indefiniitin ilmaisemaa äärimmäisen skemaattista kiintopistettä jonkin verran (antaa kiintopisteen sijainnille suunnan), mutta tämä skemaattisuuden väheneminen on nimenomaan adverbiaalinen, ei indefiniitin ominaisuus. Esimerkissä 67 puolestaan esiintyy kiintopisteeseen viittaava interrogatiivi.

(67) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:165

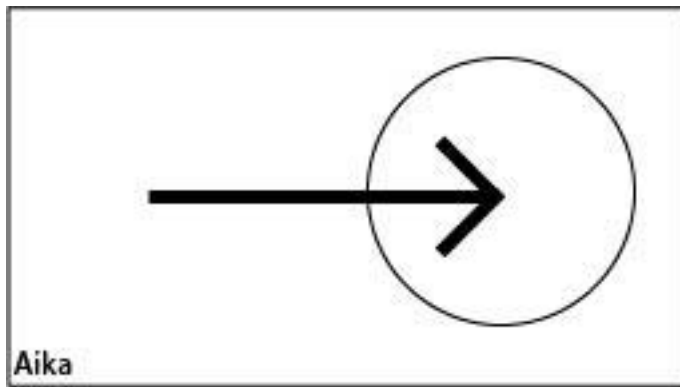
Арс-ян,   меске   эр-и,   КО-в   веле-стэнтъ
ajatella-PRS.1SG   täällä   elää-PRS.3SG INTG-LAT   kylä-DET.ELA
му-и?
lähteä-PRS.3SG

'Ajattelen, täällä elää, mihin kylästä lähteä?'

Esimerkissä 67 kiintopisteeseen viittaa interrogatiivi *kov* 'mihin, minne' ja predikaatti on suuntaista liikettä kuvaava verbi *tujems* 'lähteä'. Samoin kuin esimerkki 66, myös esimerkki 67 elaboroi SUUNNAN protoskeeman ja sen funktionaalisen elementin täydellisesti lukuun ottamatta sitä, että kiintopisteellä ei ole tarkoitetta. SUUNTA-merkityksisiä interrogatiiveja voidaan ehkä pitää indefiniittejä epäprototyyppisempinä, sillä niiden ilmaiseman kiintopisteen tarkoite ei aina käy ilmi edes kontekstista, kuten esimerkissä 67.

6.3 TEMPORAALI

Aineistossani esiintyy neljä latiivia, joilla on TEMPORAALIN merkitys. TEMPORAALIA voidaan siis pitää hyvin marginaalisena latiivin merkityksenä. TEMPORAALIN protoskeema vastaa KOHDEVÄYLÄN protoskeemaa siten, että predikaatin tulee ilmaista suuntaista toimintaa, joka päättyy kiintopisteeseen. Toisin kuin KOHDEVÄYLÄSSÄ, TEMPORAALISSA kiintopisteen tarkoitteen tulee kuvata entiteettiä, joka esiintyy temporaalisella kognitiivisella alueella. Toisin sanoen kiintopisteen tulee olla käsitettävissä ajankohdaksi. Näin ollen TEMPORAALI ilmaisee mihin ajankohtaan asti jokin toiminta tapahtuu tai mikä on jonkin tapahtuman ajallinen loppupiste. Tämä loppupiste toimii protoskeeman funktionaalisenä elementtinä (ks. myös luku 5.2 edellä). TEMPORAALIN protoskeema on esitetty kuviossa 12.

Kuvio 12. TEMPORAALIN protoskeema.

Esimerkissä 68 on prototyypinen latiivin TEMPORAALI-merkityksen edustaja.

(68) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:501–502

<i>Весть чопоньбеле-в</i>	<i>са-сь</i>	<i>те-нек</i>	<i>сыре</i>
kerran illansuu-LAT	tulla-PST1.3SG	tämä-PX.1PL	vanha
<i>патья-м.</i>			
täti-PX.1SG>SG			

'Kerran illansuussa vanha isoäitini tuli luoksemme.'

Esimerkissä 68 predikaatti on suuntaista toimintaa ilmaiseva verbi *sams* 'tulla, saapua' ja kiintopiste **čopónbel'* 'illansuu', jonka tarkoite on temporaalisella kognitiivisella alueella sijaitseva entiteetti. Kiintopiste ilmaisee sen ajankohdan, jolloin suuntainen tekeminen loppuu ja näin ollen elaboroi protoskeeman funktionaalisen elementin. Myös predikaatti ja kiintopiste elaboroivat protoskeeman täydellisesti, joten esimerkin 68 esiintymää voidaan pitää prototyypisenä TEMPORAALIN edustajana. Se, mikä esimerkissä 68 motivoi nimenomaan latiivin käytön, ei kuitenkaan ole täysin selvää. On mahdollista argumentoida, että illansuu on ajankohtana epämääräinen, joten se täyttäisi latiivin protoskeeman epämääräisen kiintopisteen vaatimuksen. Toisaalta esimerkissä 31 edellä kiintopiste on *alamos* [vähän.aikaa.ILL], joka myös kuvaa jokseenkin epämääräistä aikaa. Lisäksi **čopónbel'* 'illansuu' on yhdyssana, jonka jälkiosa on *pel'* 'puoli', joka todistetusti voi esiintyä myös illatiivin kanssa, kuten esimerkissä 46 edellä. Sen sijaan, että illansuu käsitettäisiin erityisesti epämääräiseksi, kyseessä voikin olla kielipiillistunut muoto, jossa esiintyy aina latiivi. Yhden esiintymän aineistosta tämän tarkempia päätelmiä on kuitenkin mahdoton tehdä. Esimerkissä 69 on kyseessä hieman epäprototyypisempi temporaali.

(69) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:220–221

<i>Сундeрьгадома</i>	<i>мала-в,</i>	<i>келя,</i>	<i>эряв-и</i>
hämärtyminen	läheisyys-LAT	kuulemma	täytyä-3SG
<i>юта-мс</i>	<i>коммунистэ-нь</i>	<i>кудо-ва</i>	
kulkea-INF1	kommunisti-GEN	koti-PROL	

’Lähes hämärtymiseen asti, kuulemma, täytyy kommunistin kuljeskella kotia pitkin.’

Esimerkissä 69 kiintopiste on postpositiolauseke *suñd'erǵadoma malav* ’hämärtymisen lähelle’, joka ilmaisee sen ajankohdan, johon asti predikaatin toiminta kestää. Predikaatti on kuitenkin verbi *jutams* ’kulkea, kuljeskella’, joka ei kuvaa ainakaan prototyypillisesti suuntaista toimintaa. Tämän takia temporaalin protoskeema elaboroituu vain osin. Sen sijaan kiintopiste vastaa täysin protoskeeman kiintopistettä, sillä se kuvaa epämääräistä temporaalista entiteettiä.

Aineistossani esiinty lisäksi yksi kieliopillistunut adverbi, jolla on TEMPORAALIN merkitys. Tämä adverbi on *talaj* ’jokin aika sitten’. Esimerkki 70 edustaa adverbien tyypillistä käyttöä.

(70) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:426

[- -] <i>талай</i>	<i>чокине</i>	<i>ту-инек</i>
jokin.aika.sitten.LAT	ilta	tuoda-PST1.1PL>3SG
<i>веле-нтенъ.</i>		
kylä-DET.ALL		

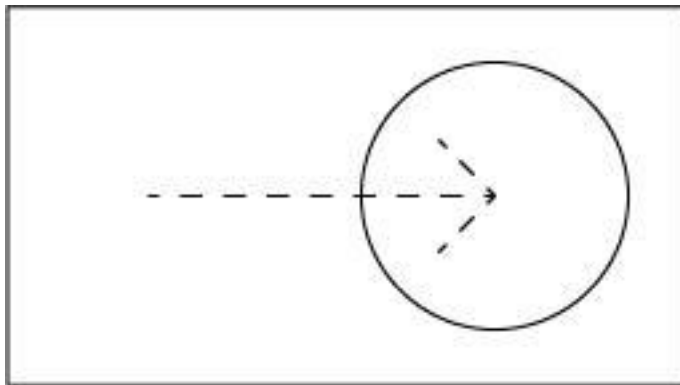
’[- -] jokin aika sitten illalla toimme sen kylään.’

Adverbi *talaj* on ilmeisesti muodostettu sanasta *tala, jonka merkitys liittyy jotenkin lyhyeen aikaan (vrt. MWB s. v. *-tala*). Erikoisen tästä adverbista tekee se, että vaikka siinä esiintyy latiiivin vanha tunnus *-j*, on siitä mahdollista muodostaa illatiivinen muoto *talajs* ’hetken, jonkin aikaa’ (muoto ei esiinny aineistossani, mutta ks. MWB s. v. *talajs*). Kuitenkin muoto toimii TEMPORAALIN protoskeeman kiintopisteenä, kuten muutkin temporaaliset latiiivit ja ilmaisee epämääräistä ajankohtaa, jolloin toiminta loppuu, kuten esimerkistä 70 voidaan havaita. Esimerkissä predikaatti on suuntaista toimintaa ilmaiseva verbi *tujems* ’tuoda’, joten esimerkki 70 elaboroi TEMPORAALIN protoskeeman täydellisesti.

6.4 SIJAINTI ja PYSYMINEN

Myös latiivilla esiintyy staattiset merkitykset SIJAINTI ja PYSYMINEN. Tämä on sikäli epäodotuksenmukaista, koska kumpaankin merkitykseen sisältyy jokseenkin tarkka paikka (kiintopisteen tarkoite), jossa muuttuja sijaitsee. Latiivin protoskeemaan taas kuuluu kiintopisteen jollain tavoin realistuva epämääräisyys. Sekä SIJAINTIA että PYSYMITÄ voidaan siis pitää hyvin epäprototyyppeinä latiivin merkityksinä. Aineistoni esiintymissä näistä merkityksistä latiivimuotoinen sana onkin aina sellainen, jolla ei ole ersässä illatiivimuotoista vastinetta, mikä selittää osaltaan näiden merkitysten esiintymisen latiivilla.

Latiivin SIJAINNIN merkityksen protoskeemaan kuuluu muuttuja ja kiintopiste sekä niiden välinen staattinen suhde samoin kuin illatiivillakin. Merkityksen funktionaalisena elementtinä toimii juuri kyseinen staattinen suhde. Aineistossani esiintyy kolme SIJAINTI-merkityksistä latiivia. Niiden voidaan katsoa edustavan kahta eri kontekstuaalista varianttia predikaatin ominaisuuksien mukaan jaoteltuna. SIJAINNIN protoskeema on esitelty kuviossa 13.

Kuvio 13. SIJAINNIN protoskeema.

SIJAINNIN ensimmäinen kontekstuaalinen variantti esiintyy esimerkissä 71.

(71) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:602

<i>Be</i>	<i>кeдe-3э</i>	<i>нyтo-3e-лb</i>	<i>пpя-нзo</i>
yksi	käsi-PX.3SG>SG	laittaa-PTCP2-PST.PRD	pää-PX.3SG
<i>aлo-6</i>			
alapuoli-LAT			
'Yksi kätensä oli pantuna päänsä alle.'			

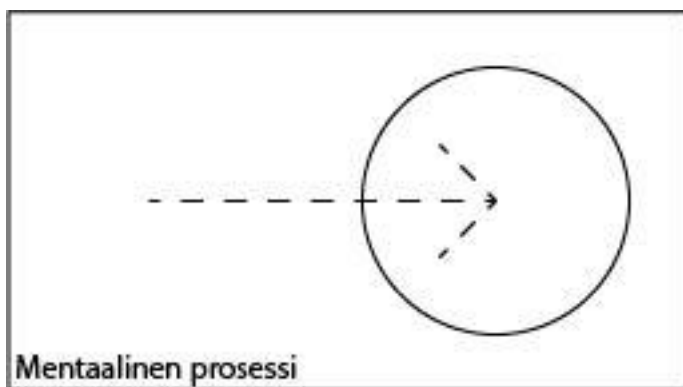
Esimerkissä 71 esiintyvässä kontekstuaalisessa variantissa predikaatti on partisiippi, joka edustaa kantaverbinsä tekemisestä muodostettua kompleksista atemporaalista relaatiota (Langacker 2008: 118–122). Tämä partisiippi on taas muutettu prosessiksi menneen ajan nominipredikaatiolla (ks. esimerkki 34 edellä). Predikaatti ilmaisee sen, että muuttujan ja kiintopisteen suhde on sama kuin predikaatin kantaverbin lopputilanne ja se jatkuu ajassa. Muuttuja esimerkissä on *ked'* 'käsi' ja kiintopiste on postpositiolarauseke *pr'anzo alov* 'päänsä alle'. Nämä oliot ovat predikaatin ilmaisemassa staattisessa suhteessa, joten esimerkki elaboroi SIJAINNIN protoskeeman täydellisesti. Toinen sijainnin kontekstuaalinen variantti esiintyy esimerkissä 72.

(72) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:453–454

<i>Кекше-мс</i>	<i>a</i>	KO-B.
piiloutua-INF1	NEG	INDF-LAT
'Ei [ole] mihin piiloutua.'		

Esimerkissä 72 esiintyvässä SIJAINNIN kontekstuaalisessa variantissa kyseessä eksistentiaalirakenne. Lauseessa esiintyy infinitiivi *kekšems* 'piiloutua', joka ilmaisee suuntaista toimintaa. Tämän voidaan katsoa elaboroivan latiiivin protoskeeman suuntaisen toiminnan osarakenteen, vaikka elaboraatio on ainoastaan osittainen, koska kyseessä on infiniittinen muoto. Esimerkki 72 edustaa epäprototyyppistä SIJAINNIN merkitystä, sillä siinä ei ole ilmipantua muuttujaa, vaan kiintopiste on suhteessa jonkin asian yleiseen olemassaoloon tai esimerkin 72 tapauksessa olemassaolemattomuuteen. Myös kiintopiste on hyvin skemaattinen, sillä sitä edustaa indefiniitti *kov* '(ei) mihinkään'. Tämän takia esimerkkiä 72 voidaan pitää epäprototyyppisenä SIJAINNIN-merkityksen ekstensionana.

Aineistossani esiintyy myös yksi latiiivimuoto, jolla on PYSYMISEN merkitys. PYSYMISTÄ voidaan pitää latiiivin epäprototyyppisimpänä merkityksenä. PYSYMISEN merkityksen protoskeema on latiiivilla ja illatiivilla samanlainen, eli predikaatti on ”jäämisverbi” ja kiintopiste ilmaisee muuttujan sijainnin. Funktionaalinen elementti on predikaatin semantiikka, eli verbin pitää ilmaista ”jäämiseksi” käsitteistettävää tapahtumaa. PYSYMISEN protoskeema on esitetty kuviossa 14.

Kuvio 14. PYSYMISEN protoskeema.

Esimerkki 73 on aineistoni ainoa PYSYMINEN-merkityksinen latiivi. Siinä on predikaatti *kadovoms* 'jäädä', joka on prototyyppisin "jäämisverbi". Kiintopiste on demonstratiivi *tov* 'tänne', joka ilmaisee deiktisesti sen alueen, jossa muuttuja tapahtumahetkellä sijaitsee. Esimerkki 73 elaboroi PYSYMISEN protoskeeman lähes täydellisesti. Ainoa epäprototyyppinen elementti on demonstratiivilla ilmaistu kiintopiste, sillä kuten jo edellä on todettu, tällöin kiintopisteellä ei ole konkreettista tarkoitetta, vaan kiintopiste on hyvin skemaattinen paikka, jonka tarkempi olemus täydentyy kontekstista tai ensyklopedisen tiedon persteella.

(73) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:66

<i>Родня-т</i>	<i>те-ў</i>	<i>кадов-сть?</i>
sukulainen-PL	DMST-LAT	jäädä-PST1.3PL

'Sukulaiset jäivät tänne?'

6.5 Eräitä kieliopillistuneita tapauksia

Kuten illatiivista, myös latiivista esiintyy aineistossani kieliopillistuneita muotoja. Aineistossani esiintyy neljä tällaista tapausta. Ensimmäinen on *odov* 'uudestaan'. Tämä adverbii on siinä mielessä kiinnostava, että siitä esiintyy myös illatiivinen variantti *ods* 'uudestaan' (ks. esimerkki 44 edellä). Muoto *odov* esiintyy esimerkissä 74.

(74) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:460–461

<i>Тукше кана-сь</i>	<i>пал-сь.</i>	<i>Одо-е</i>
heinä kasa-DET.NOM	palaa-PST1.3SG	uusi-LAT

чополгад-сь.

pimetä-PST1.3SG

'Heinäkasa paloi. Pimeni uudestaan.'

Kuten illatiivisen variantin käsittelyssä jo todettiin, muoto motivoituu siitä, että jokin aiempi teko tai tapahtuma käsitteistetään väylänä, jonka loppupiste on teon tai tapahtuman loppu. Kun toiminta tapahtuu uudestaan, se etenee samanlaista lopputilannetta kohti, mikä motivoi tässä tapauksessa latiivin. Toiminta elaboroi latiivin protoskeeman suuntaisen toiminnan osarakenteen ja toiminnan lopputulos kiintopisteen osarakenteen. Toisin sanoen adverb *odov* elaboroi latiivin protoskeeman. Elaboraatio ei kuitenkaan välttämättä ole täydellinen, sillä on aineistoni perusteella ei voida sanoa kuvaako *odov* jollain tavalla epämääräiseksi käsitteistettyä lopputulosta. Aineistoni perusteella, joka koostuu kahdesta esiintymästä, illatiivisella ja latiivisella variantilla ei nimittäin vaikuta olevan mimkäänlaista merkityseroa. Kiintopisteiden käsitteistyksessä olevan eron sijaan todennäköisempää on, että *odov* on kieliopillistunut ensin, sillä latiivin tunnus on vanhempi kuin illatiivin, ja jostain syystä myöhemmin on samaan tarkoitukseen kieliopillistunut muoto *ods*.

Tulosijan motivaatio uudelleen tekemistä kuvaavissa ilmauksissa on läsnä myös kiteytyneessä fraasissa *śed'e tov* 'uudestaan (kirjaimellisesti: sieltä tuonne)', joka esiintyy aineistossani kerran. Ilmaus esiintyy esimerkissä 75.

(75) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:468

– Монь	ран-имизь,	– мер-инь			
minä.GEN	haavoittaa-PST1.3PL>1SG	sanoa-PST1.1SG			
ялга-нтень	ды	се-де	то-в	мезе=як	а
ystävä-DET.ALL	ja	DMST-ABL	DMST-LAT	INDF=CLT	NEG
<i>помн-ян...</i>					
muistaa-PRS.1SG					

'He haavoittivat minua, sanoin ystävälle ja uudestaan menetin tajuntani...'

Fraasissa *śed'e tov* on kaksi kiintopistettä, ablatiivimuotoinen *śed'e* 'sieltä', joka ilmaisee toiminnan lähtöpisteen ja latiivimuotoinen *tov* 'tuonne', joka ilmaisee toiminnan loppupisteen. Samoin kuin muodon *odov* kohdalla, tulosijainen kiintopiste ilmaisee toiminnan lopputilannetta ja näin ollen elaboroi latiivin protoskeeman kiintopisteen osarakenteen. Nykyisin fraasia käytetään ilman predikaatiota, joten suuntaisen toiminnan osarakenteen elaboroituu ainoastaan implisiittisesti kontekstista. Myös kiintopisteen epämääräisyyden määrittelyssä on sama

ongelma kuin muodon *odov* kanssa. On myös mahdollista, että kieliopillistuessaan muodot menettävät tämän latiiville tyypillisen ominaisuuden, sillä kieliopillistumisprosessissa muodot tyypillisesti menettävät joitakin ominaisuuksiaan (Hopper & Traugott 2003: 116–118). Esimerkissä 76 taas esiintyy latiivinen postpositio *turtov* 'takia, vuoksi', joka on myös kieliopillistunut.

(76) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:210

<i>Ульне-сь</i>	<i>ика,</i>	<i>зярдо</i>	<i>яволявтокино-сть:</i>
olla-PST1.3SG	aika	kun	tiedottaa-PST1.3PL
<i>религия-сь</i>	<i>– народо-нть</i>	<i>муртов</i>	<i>опиум.</i>
uskonto-PST1.3SG	kansa-DET.ACC	varten.LAT	oopium
'Oli aika, kun samottiin: uskonto [on] kansaa varten oopiumia.'			

Postposition *turtov* 'takia, vuoksi' kantasanan olisi oltava *turto. Tämän sanan merkitys on epäselvä, mutta sananloppuinen *-v* on selkeästi latiivin tunnus, sillä se vaihtelee eräissä murteissa päätteen *-η* kanssa (MWB s. v. *turtov*), joka on latiivin tunnuksen alkuperäinen muoto. Postposition merkitys on SYY. SYYN merkitys on kehittynyt tulosijoille myös muissa maailman kielissä (Heine & Kuteva 2002: 39–40), ja ersän illatiivilla on vastaava merkitys (ks. luku 5.6 edellä). Tulosija motivoituu siitä, että usein toiminnan lopputulos on toiminnan tekemisen syy. Ersän latiivilla ei kuitenkaan produktiivisesti esiinny SYYN merkitystä. Postpositio mainitaan kuitenkin aiemmissa kieliopeissa (esim. GMJa 1980: 387). Muoto on esitelty esimerkissä 76.

Hieman samanlainen kieliopillistuminen kuin illatiivimuodola *pel's* 'puoliksi' (ks. esimerkki 46) on tapahtunut numeraalin kaksi latiivimuodolle *kavtov* 'kahtia'. Tämä muoto esiintyy esimerkissä 77.

(77) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:1073–1074

<i>– мер-сь</i>	<i>Макся</i>	<i>ды</i>	<i>од-с</i>	<i>вайкста-зь</i>
sanoa-PST1.3SG	maksja	ja	uusi-ILL	voihkaista-GER1
кавто-в	<i>мендяв-сь.</i>			
kaksi-LAT	taipua-PST1.3SG			
'– sanoi Maksja ja uudestaan voihkaisten taipui kahtia.'				

Muoto *kavtov* motivoituu siitä, että jonkin toiminnan lopputulos käsitteistetään reitin loppupisteenä. Tämän toiminnan lopputulos on myös sellainen, jonka seurauksena muuttuja on joko konkreettisesti tai metaforisesti kahdessa osassa. Esimerkki 77 vertautuu KOHDEVÄYLÄN MÄÄRÄNPÄÄN kontekstuaaliseen varianttiin siinä mielessä, että predikaatti on liikeverbi ja kiintopiste ilmaisee muuttujan tilaa liikkeen lopussa. Esimerkki 77 eroaa kuitenkin KOHDEVÄYLÄSTÄ siinä, että kiintopisteen tarkoite ei ole konkreettinen tai abstrakti paikka eikä muuttujan ja kiintopisteen suhdetta voi tarkalleen ottaen hahmottaa INKLUUSIOKSI, KONTAKTIKSI tai ASSOSIAATIOKSI.

Eräs kieliopillistunut latiivi on myös *malav* 'lähelle, lähes'. Muoto voi esiintyä postpositiona (ks. esimerkki 69), jolloin se ilmaisee suuntaista toimintaa pääsanansa tarkoitteen läheisyyteen. Esiintyessään adverbina *malav* tarkoittaa kuitenkin hieman eri asiaa. Adverbinen *malav* ilmaisee jonkin toiminnan frekvenssiä, kuten esimerkissä 78.

(78) MOKSHER/SYATKO/5-2003/1:863

<i>Heй</i>	<i>цёрыне-сь</i>	<i>мала-в</i>	<i>эрыва</i>
nyt	nuorukainen-DET.NOM	läheisyys-LAT	joka
<i>чи-стэ</i>	<i>сакшн-ы</i>	<i>те-ў</i>	
päivä-ELA	tulla-PRS.3SG DMST-LAT		
'Nyt nuorukainen lähelle joka päivästä (~ lähes joka päivä) tulee tänne'			

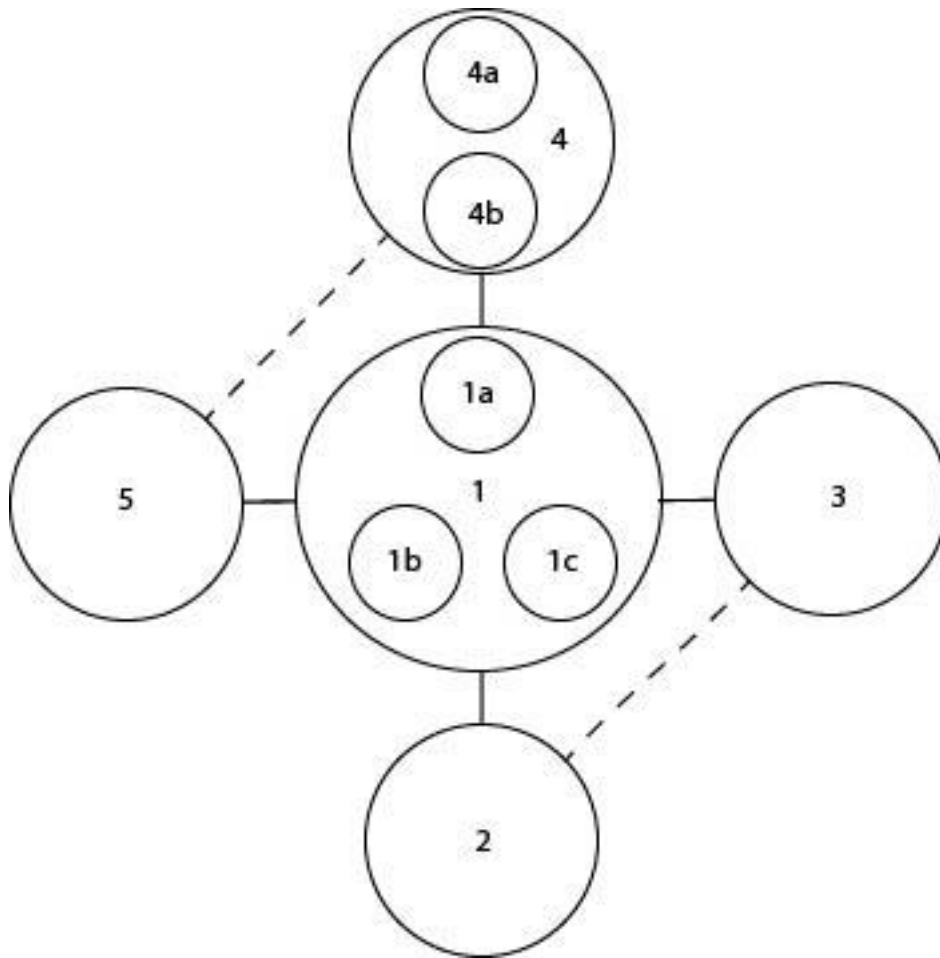
Esimerkissä 78 adverbina *malav* ilmaisee sitä, että predikaatin *sakšnoms* 'tulla' kuvaaman toiminnan tapahtumisfrekvenssi lähestyy lauseen kiintopisteen *er'va čiste* 'joka päivä' kuvaamaa frekvenssiä. Adverbin *malav* latiivi motivoituu siis siitä, että se kuvaa muutosta jollain asteikolla kohti asteikon loppupistettä (Langacker 2008: 532–534). Esimerkin 78 kaltaiset tapaukset ovat samantyyppisiä kuin SUUNNAN merkitys siinä, että fokus ei ole kiintopisteessä vaan muuttujan reitissä. Esimerkin 78 kaltaisissa tapauksissa muuttujan reitti on kuitenkin abstrakti asteikko, jota pitkin toiminnan kertojen määrä etenee kohti sen loppuistettä.

6.6 Latiivin merkitysten kokoavaa tarkastelua

Edeltävissä viidessä alaluvussa olen esitellyt aineistostani löytyvät latiivin merkitykset sekä niiden kontekstuaaliset variantit, jos sellaisia esiintyi. Seuraavaksi esittelen latiivin säteittäiskategoriana. Aluksi määritän Tylerin ja Evansin (2003: 45–50) kriteerien mukaan

säteittäiskategorian keskeisen (prototyypin) jäsenen. Kuten olen jo edellä todennut, heidän esittämistään kriteereistä parhaiten ersän tulosijojen arvioimiseen sopivat kriteerit 2, 4 ja 5. Kriteerissä 2 sanotaan, että jos kategoriassa esiintyy jokin hallitseva suhde, tämä suhde on osa kategorian protoskeemaa. Latiivilla tämä suhde on suuntainen toiminta kohti kiintopistettä. Kriteerin 4 mukaan kategorian protoskeemaan kuuluu sellainen merkityselementti, jonka suhteen kategoria on oppositiossa muihin saman tason kategorioihin, tässä tapauksessa muihin paikallissijoihin. Latiivilla tämä on muuttujan toiminnan loppupiste, kuten illatiivillakin. Ero illatiivin ja latiivin välillä on kuitenkin se, että latiivilla toiminnan loppupiste ei ole korostainen, vaan usein jollain tavalla epämääräinen ja enemmän tai vähemmän taka-alaisesti muuttujan suuntaiseen toimintaan nähden. Tämä kiintopisteen epämääräisyys on samalla latiivin protoskeeman funktionaalinen elementti. Kriteerin 5 mukaan kategorian keskeisestä jäsenestä on mahdollista johtaa suurin osa sen muista jäsenistä.

Näiden kriteerien perusteella latiivin säteittäiskategorian keskeisin jäsen on KOHDEVÄYLÄN merkitys. Siinä esiintyy kriteerin 2 mukainen suhde eli suuntainen toiminta kohti kiintopistettä sekä kriteerin 4 mukainen merkityselementti eli kiintopisteen epämääräisyys. Lisäksi KOHDEVÄYLÄN merkityksestä voidaan johtaa kaikki latiivin muut merkitykset. Latiivi säteittäiskategoriana on esitetty kuviossa 15. Yhtenäiset viivat kuvaavat johtosuhteita ja katkoviivat muita suhteita, joita kielenkäyttäjät voivat hahmottaa merkitysten välillä.

Kuvio 15. Latiivi säteittäiskategoriana (1 = KOHDEVÄYLÄ, 1a = MÄÄRÄNPÄÄ, 1b = KOHDE, 1c = ILMESTYMINEN, 2 = SUUNTA, 3 = TEMPORAALI, 4 = SIJAINTI, 4a = temporaalinen SIJAINTI, 4b = eksistentiaalinen SIJAINTI, 5 = PYSYMINEN)

Tutkimuksessani olen määritellyt latiiville viisi toisistaan eroavaa merkitystä: KOHDEVÄYLÄ, SUUNTA, TEMPORAALI, SIJAINTI ja PYSYMINEN. Näistä KOHDEVÄYLÄ on selkeästi produktiivisin, ja sillä esiintyykin kolme kontekstuaalista varianttia, mutta myös SUUNTA vaikuttaa olevan varsin salientti merkitys kielenkäyttäjien mielessä. Muut merkitykset ovat hyvin marginaalisia. Koska niille on mahdollista esittää KOHDEVÄYLÄSTÄ ja SUUNNASTA eroavat funktionaaliset elementit, on ne kuitenkin katsottava itsenäisiksi merkityksiksi.

Kuten illatiivin, myös latiivin eri merkitysten välille kielenkäyttäjät hahmottavat yhteyksiä, jotka luovat yhtenäisyyttä latiivin säteittäiskategoriaan ja mahdollistavat ennennäkemättömien latiiviesiintymien oikean tulkinnan. Konkreettisen ja abstraktin välille hahmotettu suhde esiintyy myös latiivin merkitysten välillä. Tällainen suhde vallitsee KOHDEVÄYLÄN ja TEMPORAALIN, SIJAINNIN sekä PYSYMISEN välillä. KOHDEVÄYLÄN MÄÄRÄNPÄÄN ja KOHTEEN kontekstuaalisissa varianteissa suuntainen toiminta tapahtuu spatiaalisessa maailmassa, kun taas TEMPORAALISSA se tapahtuu ajan kognitiivisella alueella.

Vaikka latiiivinkaan kohdalla ei ole varsinaista syytä olettaa, että TEMPORAALI olisi syntynyt KOHDEVÄYLÄSTÄ (ks. luku 5.7 illatiivista), on KOHDEVÄYLÄ niin paljon TEMPORAALIA yleisempi, että se varmasti tukee TEMPORAALIN hahmottamista latiiivin säteittäiskategorian jäseneksi.

KOHDEVÄYLÄN ja SIJAINNIN sekä PYSYMISEN suhde on myös samanlainen kuin illatiivilla. Molemmissa KOHDEVÄYLÄÄN kuuluva suuntainen toiminta on taka-alaistettu ja muuttujan ja kiintopisteen staattinen suhde on protoskeemassa korosteisena. SIJAINNIN tapauksessa tämä staattinen suhde on lopputulos muuttujan toiminnasta, jonka lopputulos on muuttujan sijainti kiintopisteessä. PYSYMISESSÄ taas suuntaisen toiminnan mielikuva syntyy siitä, että muuttuja ja kiintopiste ovat suhteessa keskenään ja tilanteen käsitteistäjä siirtyy mentaalisesti omasta sijainnistaan muuttujan sijaintiin. SIJAINNIN ja PYSYMINEN ovat myös suhteessa keskenään, sillä molemmat kuvaavat muuttujan ja kiintopisteen staattista suhdetta, kun muut latiiivin merkitykset kuvaavat dynaamista suhdetta. KOHDEVÄYLÄN KOHTEEN ja ILMESTYMISEN kontekstuaaliset variantit edustavat myös siirtymää konkreettisesta abstraktimpaan. Vaikka kaikki KOHDEVÄYLÄN kontekstuaaliset variantit sijoittuvat spatiaaliseen maailmaan, ovat KOHDE ja ILMESTYMINEN siinä mielessä abstraktimpia, että niissä esiintyy useimmiten jonkinlaista muuta suuntaista tai suuntaiseksi käsitettävää toimintaa kuin liikettä.

SUUNNAN merkitys on latiiivin kehityksen eräänlainen luonnollinen päätepiste. Siinä latiiivin protoskeemaan kuuluva suuntainen toiminta on niin korostunut, että kiintopiste on lähes menettänyt merkityksensä. Tämä on luonnollista latiiiville siksi, että latiiivin protoskeeman funktionaalinen elementti on epämääräinen kiintopiste ja SUUNNAN merkityksessä kiintopiste on aina taka-alaistettu eli funktionaalisesti hyvin epämääräinen. SUUNNAN ja KOHDEVÄYLÄN välinen suhde perustuu suuntaisen toiminnan esiintymiseen molempien merkitysten protoskeemassa, ja tämä yhtäläisyys yhdistää SUUNNAN osaksi latiiivin säteittäiskategoriaa.

Latiivi esiintyy aineistossani käytöissä, joita voidaan pitää epäprototyyppeinä ottaen huomioon latiiivin protoskeeman. Tällaisia käyttöjä ovat SIJAINNIN ja PYSYMISEN merkitykset sekä KOHDEVÄYLÄN ILMESTYMISEN kontekstuaalinen variantti. Latiivi esiintyy näissä käytöissä kuitenkin hyvin harvoin ja aina sellaisilla lekseemeillä, joiden tulosija voi olla ainoastaan latiivi. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi demonstratiivi *tov* 'sinne, tuonne', interrogatiivi tai indefiniitti *kov* 'mihin' sekä postpositio *alov* 'alas, alle'. Tällaiset lekseemit edustavat ersän vanhinta sanastokerrosta ja ovat kieliopillistuneet todennäköisesti jo ennen illatiivin kehittymistä ersään. Jos nämä lekseemit esiintyvät SIJAINNIN, PYSYMISEN tai

ILMESTYMISEN merkityksessä, on niissä tästä syystä välttämättä latiivi. Näissä tapauksissa ei siis todennäköisesti ole kyse siitä, että käsitteistäjät tekisivät eron tarkan ja epämääräisen kiintopisteen välillä, vaikka erityisesti *tov* ja *kov* ilmaisevatkin hyvin skemaattisia ja näin ollen epämääräiseksi hahmotettavia kiintopisteitä. On kuitenkin kiinnostava sattuma, että juuri näitä epämääräisiä kiintopisteitä ilmaisevat lekseemit eivät ole korvautuneet illatiivisilla versioilla.

Kuten illatiivilla, myös latiivilla esiintyy joukko aineistossani epäfrekventtejä merkityksiä, joiden kuvaukset (protoskeemat ja funktionaaliset elementit) ovat viitteellisiä. Jatkossa tehtävä tutkimus tulee varmasti vahvistamaan ja tarkentamaan kuvauksia.

Luvussa 6.5 esittelemäni kieliopillistuneet latiivit vahvistavat sitä käsitystä, että myös latiivin keskeinen tehtävä on suuntaisen toiminnan loppupisteen tai -tuloksen ilmaiseminen ja että ero illatiivin ja latiivin välillä on jokin muu kuin toiminnan kuvaus. Kiinnostavaa on se, että samoin kuin illatiivilla myös latiivilla esiintyy SYYN merkitykseksi tulkittavaa käyttöä mutta ainoastaan kieliopillistuneella muodolla *turtov* 'varten, takia'.

7 Lopuksi

Olen edellä käsitellyt ersän illatiivia ja latiivia historiallisesta, typologisesta ja kognitiivisesta näkökulmasta. Lisäksi olen esitellyt ersän illatiivin ja latiivin kuvauksen historiaa. Tutkimus pohjautui korpusaineistoon, jossa esiintyi lehtitekstiä, pääasiassa haastatteluja ja proosaa.

Historiallisesti ersän illatiivi ja latiivi ovat eri-ikäisiä. Latiivi on vanhempi ja palautuu kantauralin * η -latiiviin. Ersän illatiivin päätteenä toimivan *s*-aineksen historiasta on viime aikoina keskusteltu paljon, mutta tuorein ja samalla uskottavin teoria palauttaa *s*-aineksen joko kantauraliin tai länsiuraliin eli siihen kielimuotoon, jonka jälkiä näkyy itämerensuomalaisissa, saamelais-, mordvalais- ja marilaisissa kielissä. Tutkimusten perusteella se olisi tuolloin syntynyt postpositiorakenteesta.

Typologisesti ersän illatiivi ja latiivi ovat periaatteessa osa maailman kielissä hyvin yleistä kolmijakoista paikallissijasysteemiä, jossa on oma ilmaus olemiselle, tulemiselle ja lähtemiselle. Ersässä on kuitenkin yhden olo-, tulo- ja erosijan lisäksi toinen marginaalisesti erosijana käytetty sija, kaksi varsin frekventtiä tulosijaa sekä prolatiivi, jonka perusmerkitys on VÄYLÄN ilmaiseminen. Ersän paikallissijasysteemin typologia ei varsinaisesti kuulunut tutkimuksen fokukseen, joten asian selvittäminen on jätettävä tulevan tutkimuksen huoleksi. Liikettä ersä ilmaisee kuten tyypilliset satelliittikielet, eli liikkeen tapa ilmaistaan verbissä ja liikkeen suunta niin sanotussa satelliitissa eli lauseen ydinjäsenten ulkopuolisessa

argumentissa. Liikkeen suunnan ilmaiseminen ersässä on myös mahdollista, mutta sitä koodaavia verbejä on liikkeen tapaa koodaaviin verbeihin nähden hyvin vähän.

7.1 Tutkimuksen tulokset

Tutkimuksen pääosa koostuu kahdesta luvusta, joissa käsittelen ersän illatiivin ja latiivin merkityksiä. Olen aluksi määritellyt illatiiville protoskeeman, jonka erilaisia variantteja kaikki merkitykset ovat. Illatiivin protoskeema vastaa lähes sen frekventeintä merkitystä eli KOHDEVÄYLÄÄ. Illatiivin protoskeeman ja KOHDEVÄYLÄN protoskeeman ainoa ero on se, että koko illatiivin protoskeemaa on pidettävän skemaattisempaa kuin KOHDEVÄYLÄN protoskeemaa. Illatiivin protoskeemassa on kiintopiste, joka on jotenkin rajattu ja rajojen sisällä on sisäpuoleksi käsiteltävä alue. Skeemassa predikaatti on suuntaista toimintaa ilmaiseva verbi ja illatiivi ilmaisee toimintaa, joka päättyy kiintopisteen rajojen sisälle. Aineistostani löytyvät illatiivin merkitykset ovat:

1. KOHDEVÄYLÄ, joka ilmaisee muuttujan suuntaista toimintaa kohti jotakin kiintopistettä. Illatiivin KOHDEVÄYLÄSSÄ on oleellista, että muuttujan toiminta päättyy INKLUSIOON tai KONTAKTIIN kiintopisteen kanssa. KOHDEVÄYLÄLLÄ esiintyy kolme kontekstuaalista varianttia, jotka ovat MÄÄRÄNPÄÄ, KOHDE ja ILMESTYMINEN. MÄÄRÄNPÄÄ kuvaa muuttujan liikettä, KOHDE muuta muuttujan suuntaista toimintaa ja ILMESTYMINEN muuttujan olemassaolemaan tulemista kiintopisteen vaikutusalaan. Kontekstuaalisista varianteista MÄÄRÄNPÄÄ on selkeästi yleisin (81 esiintymää), mutta myös KOHDE esiintyy varsin usein (52 esiintymää). ILMESTYMINEN on kontekstuaalisista varianteista selkeästi harvinaisin (13 esiintymää).
2. TEMPORAALI-merkitys, joka ilmaisee jonkin ajan loppupistettä tai ajankohtaa. TEMPORAALISSA kiintopiste ilmaisee aina aikaa. TEMPORAALI esiintyy aineistossani seitsemän kertaa.
3. SIJAINNIN merkitys, joka ilmaisee entiteetin olemista teon lopputilanteen määrittämässä paikassa. SIJAINNIN merkitys esiintyy vain nominaalistettujen verbien tai nominaalipredikaation kanssa. SIJAINNIN esiintyy aineistossani kahdeksan kertaa.
4. PYSYMINEN, joka ilmaisee sitä, että jokin entiteetti jää tai on jäänyt kiintopisteeseen. PYSYMINEN merkitys motivoituu illatiivin protoskeemasta siten, että muuttuja skannaa mentaalisesti reittiä omasta sijainnistaan kohti kiintopistettä. Monet jäämistä ilmaisevat

verbit vaativat tulosijaisen, useimmiten illatiivisen, täydennyksen. PYSYMINEN esiintyy aineistossani viisi kertaa.

5. SUUNTA, joka ilmaisee muuttujan muuta toimintaa kuin liikettä, joka on suunnattu kohti kiintopistettä. SUUNNAN merkityksessä kiintopiste on aina epämääräinen tai liian laaja kerralla hahmotettavaksi. SUUNTA esiintyy aineistossani neljä kertaa.
6. TILAN merkitys, joka ilmaisee jonkin tapahtuman tapahtumista tietyllä alueella. TILA-merkityksessä esiintyvä tapahtuma ei välttämättä ole suuntaista, mutta se voidaan käsitteistää sellaiseksi. TILA esiintyy aineistossani kahdesti.
7. Ainoastaan kieliopillistuneilla illatiiveilla esiintyvä SYYN merkitys, joka esitetään useissa kieliopissa illatiivin merkitykseksi (esim. GMJa 1980: 171, Bartens 1999: 95). SYYN merkityksessä kiintopiste on se entiteetti, jonka takia predikaatin kuvaama toiminta tehdään. Illatiivin käyttö motivoituu siitä, että toiminta käsitteistetään VÄYLÄNÄ, joka johtaa kiintopisteeseen.

Lisäksi olen esitellyt illatiivin säteittäiskategoriana. Säteittäiskategoriassa esiintyvistä yhteyksistä nähdään, että kaikki esittelemäni illatiivin merkitykset ovat yhteydessä KOHDEVÄYLÄN merkitykseen. Lisäksi osalla merkityksistä on yhteyksiä muihin merkityksiin. Nämä yhteydet perustuvat merkitysten samankaltaisuuksiin. Yhteyksistä voidaan myös nähdä merkitysten mahdollinen historiallinen kehitys, vaikka tämän vahvistaminen vaatisi tutkimuksen suuremmalla aineistolla.

Olen määrittänyt myös latiiville protoskeeman ja aineistossani sillä esiintyvät merkitykset. Latiivin protoskeemassa esiintyy suuntaista toimintaa ja kiintopiste, johon tämä toiminta suuntautuu. Toiminnan lopussa muuttuja ja kiintopiste ovat inkluusiossa, kontaktissa tai assosiaatiossa keskenään. Ero illatiivin ja latiivin protoskeemojen ja näin ollen sijojen käytön välillä on kiintopisteen käsitteistys. Illatiivilla kiintopiste käsitteistetään jollain tavalla määräiseksi. Tämä määräisyys voi ilmetä esimerkiksi kiintopisteen tarkkarajaisuutena. Latiivilla taas kiintopiste on jollain tavalla epämääräinen, esimerkiksi rajoiltaan sumea. Aineistossani esiintyvät latiivin merkitykset ovat:

1. KOHDEVÄYLÄ, joka ilmaisee muuttujan suuntaista toimintaa kohti jotakin kiintopistettä. Latiivin KOHDEVÄYLÄSSÄ muuttujan toiminta päättyy INKLUUSIOON, KONTAKTIIN tai ASSOSIAATIOON kiintopisteen kanssa. KOHDEVÄYLÄLLÄ esiintyy kolme kontekstuaalista varianttia, jotka ovat MÄÄRÄNPÄÄ, KOHDE ja ILMESTYMINEN, joiden käyttö vastaa illatiivin KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalisten

varianttien käyttöä. Kontekstuaalisista varianteista MÄÄRÄNPÄÄ on yleisin (83 esiintymää). KOHDE (23 esiintymää) ja ILMESTYMINEN (kaksi esiintymää) ovat huomattavasti harvinaisempia.

2. SUUNNAN merkitys joka ilmaisee muuttujan suuntaista toimintaa kohti kiintopistettä. Toisin kuin illatiivilla, latiivin SUUNTA ei aseta reunaehtoja predikaattiverbin semantiikalle, vaan predikaatti voi ilmaista sekä liikettä että muuta toimintaa. SUUNTA esiintyy aineistossani 77 kertaa.
3. TEMPORAALI, joka ilmaisee toiminnan ajallista loppupistettä. TEMPORAALIN kiintopisteen tarkoite ilmaisee aina aikaa. TEMPORAALI esiintyy aineistossani neljä kertaa.
4. SIJAINTI, joka ilmaisee entiteetin olemista teon lopputilanteen määrittämässä paikassa. SIJAINNIN merkitys vaatii, että predikaatti on infiniittinen verbimuoto tai tällaisesta muodostettu finittinen predikaatti. SIJAINTI esiintyy aineistossani kolme kertaa.
5. PYSYMINEN, joka ilmaisee entiteetin olemista kiintopisteen vaikutusalueella. PYSYMINEN motivoituu samoin kuin illatiivin PYSYMINEN. PYSYMINEN esiintyy aineistossani kerran.
6. Myös latiivilla esiintyy SYYN merkitys. Tämä merkitys esiintyy vain kieliopillistuneilla latiiveilla ja motivoituu samoin kuin illatiivin vastaava merkitys.

Listoista voidaan havaita, että TILAN merkitystä lukuun ottamatta illatiivilla ja latiivilla esiintyvät samat merkitykset ja ero sijojen välillä on merkitysten esiintymisfrekvenssissä, mihin vaikuttaa kiintopisteen käsitteistys. Sellaisissa merkityksissä, joissa määräinen kiintopiste on luonteva, eli toiminta kohdistuu melko tarkasti rajatulle alueelle, kuten ILMESTYMISSÄ, SIJAINNISSA ja PYSYMISSÄ, illatiivi on yleisempi. Jos taas kiintopiste on epämääräinen tai jollain tavoin taka-alastettu, on latiivi selkeästi yleisempi valinta. Tällainen merkitys on erityisesti SUUNTA. Kaiken kaikkiaan muut merkitykset kuin KOHDEVÄYLÄ ovat kuitenkin marginaalisia sekä illatiivilla että latiivilla.

7.2 Keskustelua

Tutkimuksessani selviää, että ersän illatiivia ja latiivia on kuvattu 1800-luvun puolivälistä 2000-luvulle hyvin monin tavoin. Vähimmillään sijojen käytön kuvauksena on ollut pelkkä

sijan nimi ja enimmillään käyttöjä on eritelty yhden sijan kohdalla kymmenen. Suurin osa kuvauksista on kuitenkin varsin maltillisia ja niissä sijoille on esitetty kolmesta kuuteen käyttöä. Monissa kuvauksissa käytetään käyttöjen erottelemiseen sekaisin syntaktisia ja semanttisia kriteerejä, mikä aiheuttaa sekaannusta sekoittaessaan kielen eri tasoja. Lisäksi latiivi jää erityisesti varhaisemissa kieliopeissa kuvaamatta tai sitä pidetään johtimena tai illatiivin allomorfina.

Luvussa 3 esitellään kaikki vanhoissa kieliopeissa ilmoitetut ersän illatiivin ja latiivin merkitykset (taulukot 3 ja 4). Illatiivin kohdalla eri kieliopeissa esitetään 18 eri merkitystä. Lukuun ottamatta objektia, attribuuttia ja rektioadverbiaalia, jotka ovat syntaktiseen asemaan perustuvia käyttöjä, kaikki merkitykset voidaan yhdistää tässä tutkimuksessa esittämiini merkityksiin. Vanhoissa kieliopeissa esitetyistä merkityksistä määränpää, kohde, lopputulos, kontakti ja raja edustavat KOHDEVÄYLÄÄ ja sen eri kontekstuaalisia variantteja. Myös oppiminen ja halu kuuluvat KOHDEVÄYLÄN merkitykseen, todennäköisesti KOHTEEN kontekstuaaliseen varianttiin, sillä niissä suuntaisen (tai suuntaiseksi käsitteistettävän toiminnan) lopputulos on selkeästi prominentti. On kuitenkin mahdollista, että oppiminen ja halu edustavat myös SUUNNAN merkitystä, jos lausekontekstista ei selviä saavutetaanko halun kohde tai oppimisen päätepiste. Vanhojen kielioppien suunta edustaa SUUNNAN merkitystä, paikka SIJAINNIN tai TILAN merkitystä, siitä riippuen, onko predikaatin toiminta staattista vai dynaamista, ja jääminen PYSYMISEN merkitystä. Tapahtuman tai toiminnan kesto, loppukohta ja ajankohta edustavat TEMPORAALIN merkitystä. Vanhoissa kieliopeissa esitetyistä illatiivin käytöistä syy ja osa esiintyvät aineistossani vain kieliopillistuneiden illatiivien merkityksinä.

Latiiville vanhoissa kieliopeissa esitetään neljä käyttöä. Näistä määränpää KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalista varianttia, suunta SUUNNAN merkitystä ja halu kiintopisteen saavuttamisesta riippuen jompaakumpaa merkitystä. Paikka edustaa sijainnin merkitystä. Aineistossani esiintyy vielä kolme merkitystä, joita vanhat kieliopit eivät ole esittäneet. Nämä merkitykset ovat TEMPORAALI, hyvin marginaalinen JÄÄMINEN ja ainoastaan kieliopillistuneilla latiiveilla esiintyvä SYY.

Vertaamalla vanhoissa kieliopeissa esitettyjä illatiivin merkityksiä tässä tutkimuksessa esitettyihin voidaan huomata, että prototyyppejä kategorioita ja tarkkoja kriteerejä käyttämällä voidaan saada paljon selkeämpi kuva kielen ilmiöstä. Toisaalta aineiston tarkka tutkiminen osoittaa, että latiivin käyttöala on laajempi kuin ennen on ajateltu. Lisäksi jos katsotaan vanhoissa kieliopeissa esiintyviä illatiivin ja latiivin käyttöjä vaikuttaa helposti siltä, että latiivi on vain vähemmän käytetty illatiivi. Tämä ei kuitenkaan tutkimukseni perusteella

pidä paikkaansa, vaan erilaisten käyttöalojen sijaan illatiivin ja latiivin ero on ilmaistavan tilanteen käsitteistyksessä.

Tämä tutkimus on keskittynyt ersän illatiivin ja latiivin eri merkitysten tutkimiseen ja näiden sijojen käytön eron löytämiseen. Tämän takia – ja koska pro gradu -tutkielman laajuus on rajattu – on tutkimuksen ulkopuolelle ollut pakko jättää eräitä aihetta sivuavia kysymyksiä ja näkökulmia. Tärkein on allatiivin ja määräisen taivutuksen tulosijan merkitysten selvittäminen. Erityisen kiinnostavaa olisi selvittää, pystyykö määräisen taivutuksen tulosijalla ilmaisemaan epämääräisiä merkityksiä, kuten SUUNTA. Toinen tärkeä selvitettävä asia olisi tulosijojen suhde muihin paikallissijoihin, eli se, kuinka ersän paikallissijasysteemi jakaa tilaa ja minkälaisia muita merkityksiä kaikille paikallissijoille on muodostunut. Mikä on esimerkiksi tulosijojen ja prolatiivin suhde ja onko elatiivi merkityksiltään tulosijojen vastakohta? Lisäksi eräs näkökulma, joka ansaitsisi tulla tutkituksi on, informaattiorakenteen vaikutus tulosijojen merkityksiin.

8 Lähteet

- AJANKI, RIGINA 2014: Zero transitive clauses in erzya and finnish. Teoksessa Nobufumi Inaba, Jorma Luutonen, Arja Hamari ja Elina Ahola (toim.) *Juuret marin murteissa, latvus yltää Uraliin. Juhlakirja Sirkka Saarisen 60-vuotispäiväksi 21.12.2014* s. 3–17. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 270. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- ALHONIEMI, ALHO 1985: Über die wohin-kasus im mordwinischen. – *Ural-altaische jahrbücher* 5 s. 45–53
- ALHONIEMI, ALHO 1997: Fennougristiikan monet kasvot. – *Sananjalka* 39 s. 7–15.
- AMEKA, FELIX 1995: The linguistic construction of space in ewe. – *Cognitive linguistics* 6 s. 139–181.
- BARTENS, RAIJA 1978: *Synteettiset ja analyttiset rakenteet lapin paikanilmauksissa*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 166. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- BARTENS, RAIJA 1996: Über die deklinationen im mordwinischen. – *Finnisch-ugrische forschungen* 53 s. 1–113.
- BARTENS, RAIJA 1999: *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 232. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- BEAVERS, JOHN, BETH LEVIN JA SHIAO WEI THAM 2010: The typology of motion events revisited. – *Journal of linguistics* 46 s. 1–47.
- BELLAVIA, ELENA 1996: The german über. Teoksessa Martin Pütz ja René Dirven (toim.) *The construal of space in language and thought* s. 73–107. Cognitive linguistics research 8. Berlin: Mouton de Gruyter.
- BERNHARDT, MARIANN 2016: *Ersämordvan kielen genetiivi- ja inessiiviobjektien vaihtelu*. Pro Gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- BERNHARDT, MARIANN (TULOSSA): *Definiteness marking on proper nouns in mordvin*.
- BROWN, PENELOPE 1994: The INs and ONs of tzeltal locative expressions. The semantics of static descriptions of location. – *Linguistics* 32 s. 743–790.

- BRUGMAN, CLAUDIA JA GEORGE LAKOFF 2006 [1988]: Cognitive topology and lexical networks. Teoksessa Dirk Geeraerts (toim.) *Cognitive linguistics. Basic readings* s. 109–139. Cognitive linguistics research 34. Berlin: Walter de Gruyter
- BUBRIH 1953 = БУБРИХ, Д. В. 1953: *Историческая грамматика ерзянского языка. Под редакцией М. Н. Колядёнкова и Н. Ф. Цыганова*. Саранск: Мордовское книжное издательство.
- BUDENZ, JÓZSEF 1876: *Moksa- és erza-mordvin nyelvtan*. Budapest: M. T. Akademia könyvkiadó hivatal.
- CASAD, EUGENE 2003: Speakers, context, and cora conceptual metaphor. Teoksessa Eugene Casad ja Gary Palmer (toim.) *Cognitive linguistics and non-indo-european languages* s. 65–89. Cognitive linguistics research 18. Berlin: Mouton de Gruyter.
- CASAD, EUGENE JA GARY PALMER 2003: Introduction. Rice taboos, broad faces and complex categories. Teoksessa Eugene Casad ja Gary Palmer (toim.) *Cognitive linguistics and non-indo-european languages* s. 1–37. Cognitive linguistics research 18. Berlin: Mouton de Gruyter.
- COOK, KENNETH 1996: The temporal use of hawaiian directional particles. Teoksessa Martin Pütz ja René Dirven (toim.) *The construal of space in language and thought* s. 455–466. Cognitive linguistics research 8. Berlin: Mouton de Gruyter.
- CREISSELS, DENIS 2006: Encoding the distinction between location, source and destination. A typological study. Teoksessa Maya Hickmann ja Stéphane Robert (toim.) *Space in languages. Linguistic systems and cognitive categories* s. 19–28. Amsterdam: John Benjamins publishing company.
- CREISSELS, DENIS 2009: Spatial Cases. Teoksessa Andrej Malchukov ja Andrew Spencer (toim.) *The Oxford handbook of case* s. 609–625. Oxford: Oxford university press.
- CYGANKIN JA DÉVAJEV 1975 = ЦЫГАНКИН, Д. В. JA С. З. ДЕБАЕВ 1975: *Очерк сравнительной грамматики мордовских (моксианского и эрзянского) литературных языков*. Саранск.
- DOSTAL, ROBERT 2002: Introduction. Teoksessa Robert Dostal (toim.) *The Cambridge companion to Gadamer* s. 1–12. Cambridge: Cambridge university press.
- DUMITRESCU, ANDREI 2018: *Spatiaalisten adpositioiden ja sijojen järjestelmien symmetria euraasialaisissa kielissä*. Pro Gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/236215> (5.6.2019)
- EK = ЦЫГАНКИН, Д. В. (toim.) 2000: *Эрзянь кель: Морфемика, валонь теема ды морфология*. Саранск: Республиканской типографиясь «Красный Октябрь».
- EVANS, VYVYAN 2003: *The structure of time*. Human cognitive processing 12. Absterdam: John Benjamins publishing company.
- FLOYD, RICK 2003: Completion, comas and other downers. Observations on the semantics of the wanca quechua directional suffix -lpu. Teoksessa Eugene Casad ja Gary Palmer (toim.) *Cognitive linguistics and non-indo-european languages* s. 39–64. Cognitive linguistics research 18. Berlin: Walter de Gruyter.
- GEERAERTS, DIRK 1992: The semantic structure of dutch over. – *Leuvense bijdragen* 81 s. 205–230.
- GEERAERTS, DIRK 2006: Introduction. A rough guide to cognitive linguistics. Teoksessa Dirk Geeraerts (toim.) *Cognitive linguistics. Basic readings* s. 1–28. Cognitive linguistics research 34. Berlin: Mouton de Gruyter.
- GEERAERTS, DIRK 2006 [1989]: Prospects and problems of prototype theory. Teoksessa Dirk Geeraerts (toim.) *Cognitive linguistics. Basic readings* s. 142–165. Cognitive linguistics research 34. Berlin: Mouton de Gruyter.

- GEERAERTS, DIRK JA HUBERT CUYCKENS 2007: Teoksessa Dirk Geeraerts ja Hubert Cuyckens (toim.) *The Oxford handbook of cognitive linguistics* s. 3–21. Oxford: Oxford university press.
- GMJa 1962 = КОЛЯДЕНКОВ, М. Н. JA P. A. ЗАВООДОВА (toim.) 1962: *Граммати́ка мордовских (мокишанского и эрзянского) языков: Часть 1 фонетика и морфология*. Саранск: Мордовское книжное издательство.
- GMJa 1980 = ЦЫГАНКИН, Д. В. (toim.) 1980: *Граммати́ка мордовских языков: Фонетика, графика, орфография, морфология*. Саранск.
- GRÉA, PHILIPPE 2017: Inside in french. – *Cognitive linguistics* 28 s. 77–130.
- GRÜNTAL, RIHO 2003: *Finnic adpositions and cases in change*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 244. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- HASPELMATH, MARTIN 2009: Terminology of case. Teoksessa Andrej Malchukov ja Andrew Spencer (toim.) *The Oxford handbook of case* s. 505–517. Oxford: Oxford university press.
- HEBEDOVÁ, PETRA 2017: Suomen illatiivi ja kognitiivisen kieliopin näkökulma taivutusmorfologiaan. – *Sananjalka* 59 s. 104–124.
- HEINE, BERND JA TANIA KUTEVA 2002: *World lexicon of grammaticalization*. Cambridge: Cambridge university press.
- HUUMO, TUOMAS 2006: "I woke up from the sofa". Subjective directionality in finnish expression of a spatio-cognitive transfer. Teoksessa Marja-Liisa Helasvuo ja Lyle Campbell (toim.) *Grammar from the human perspective. Case, space and person in finnish* s. 41–65. Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science 277. Amsterdam: John Benjamins publishing company.
- HUUMO, TUOMAS 2010: Is perception a directional relationship. On directionality and its motivation in finnish expressions of sensory perception. – *Linguistics* 48 s. 49–97.
- HUUMO, TUOMAS 2013: Many ways of moving along a path. What distinguishes prepositional and postpositional uses of finnish path adpositions. – *Lingua* 133 s. 319–335
- HUUMO, TUOMAS JA KRISTA OJUTKANGAS 2006: An introduction to finnish spatial relations. Local cases and adpositions. Teoksessa Marja-Liisa Helasvuo ja Lyle Campbell (toim.) *Grammar from the human perspective. Case, space and person in finnish* s. 11–20. Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science 277. Amsterdam: John Benjamins publishing company.
- ITKONEN, ERKKI 1966: Esiintyykö s-latiivi permiläisissä kielissä. – *Virittäjä* 70 s. 273–280.
- ISK = HAKULINEN, AULI, MARIA VILKUNA, RIITTA KORHONEN, VESA KOIVISTO, TARJA RIITTA HEINONEN JA IRJA ALHO 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 950. Helsinki: SKS.
- IWASAKI, SHOICHI 2013: *Japanese. Revised edition*. London oriental and african language library 17. Amsterdam: John Benjamins publishing company.
- JANDA, LAURA 1993: *A geography of case semantics. The czech dative and the russian instrumental*. Cognitive linguistics research 4. Berlin: Mouton de Gruyter.
- JANDA, LAURA, LENE ANTONSEN JA BERIT BAAL 2014: *A radial category profiling analysis of north sámí ambipositions*. High desert linguistic society proceedings 10. <http://hdl.handle.net/10037/6673> (5.6.2019).
- JANHUNEN, JUHA 1982: On the structure of proto-uralic. – *Finnish-ugrische Forschungen* 44 s. 23–42.
- JANURIK, BOGLÁRKA 2016: Varieties of erzya–russian code-switching in radio Vaygel broadcasts. Teoksessa Reetta Toivanen ja Janne Saarikivi (toim.) *Linguistic genocide or superdiversity. New and old language diversities* s. 91–107. Linguistic diversity and language rights 14. Bristol: Multilingual matters.

- JEVSEVJEV 1928 = ЕВСЕВЬЕВ М. Е. 1928: *Основы мордовской грамматики. Эрзянь-грамматика с приложением образцов мокианских склонений и спряжений*. Москва: Центральное издательство народов СССР.
- KARLSSON, FRED JA NILS ENKVIST 2000: Kielitieteet. Teoksessa Päiviö Tommila ja Allan Tiitta (toim.) *Suomen tieteen historia. 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet* s. 224–295. Porvoo: WSOY
- KOLJADENKOV 1954 = КОЛЯДЕНКОВ, М. Н. 1954: *Грамматика мордовских (ерзянского и мокианского) языков: Часть 2 синтаксис*. Саранск: Мордовское книжное издательство.
- KOLJADENKOV 1959 = КОЛЯДЕНКОВ, М. Н. 1959: *Структура простого предложения в мордовских языках: Предложение и его члены*. Саранск: Мордовское книжное издательство.
- KORHONEN, MIKKO 1996: *Typological and historical studies*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 223. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- KORHONEN, RIITTA JA MARIA VILKUNA 2005: *Sananselityksiä: Ison suomen kieliopin termejä*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 1. <http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk1/> (5.6.2018).
- KREITZER, ANATOL 1997: Multiple levels of schematization. A study in the conceptualization of space. – *Cognitive Linguistics* 8 s. 291–325.
- LANGACKER, RONALD 1991: *Concept, image, and symbol. The cognitive basis of grammar*. Cognitive linguistics research 1. Berlin: Mouton de Gruyter.
- LANGACKER, RONALD 2008: *Cognitive grammar. A basic introduction*. Oxford: Oxford university press.
- LAKOFF, GEORGE 1987: *Women, fire and dangerous things. What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago press.
- LAKOFF, GEORGE 2006 [1993]: The contemporary theory of metaphor. Teoksessa Dirk Geeraerts (toim.) *Cognitive linguistics. Basic readings* s. 185–238. Cognitive linguistics research 34. Berlin: Walter de Gruyter
- LEHISMETS, KERSTEN 2013a: Yli, läpi ja kautta. Suomen grammirakenteiden voimadynamiikkaa. – *Virittäjä* 117 s. 346–371.
- LEHISMETS, KERSTEN 2013b: Verbit ja väylät. – *Sananjalka* 55 s.29–50.
- LEHTINEN, TAPANI 2007: *Kielen vuosituhannet. Suomen kielen kehitys kantaauralista varhaisuomeen*. Tietolipas 215. Helsinki: SKS.
- LEINO, PENTTI 1989: Paikallissijat ja suhdesääntö. Kognitiivisen kieliopin näkökulma. – *Virittäjä* 93 s. 161–219.
- LEINO, PENTTI 1993: *Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Polysemia. Kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEINO, PENTTI JA TIINA ONIKKI 1994: *Suomen kielen kognitiivista kielioppia 2. Näkökulmia polysemiaan*. Kieli 8. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK, BARBARA 2007: Polysemy, prototypes, and radial categories. Teoksessa Dirk Geeraerts ja Hubert Cuyckens (toim.) *The Oxford handbook of cognitive linguistics* s. 139–169. Oxford: Oxford university press.
- MALCHUKOV, ANDREJ, MARTIN HASPELMATH JA BERNARD COMRIE 2010: Ditransitive constructions. A typological overview. Teoksessa Andrej Malchukov, Martin Haspelmath ja Bernard Comrie (toim.) *Studies in ditransitive constructions* s. 1–64. Berlin: Mouton de Gruyter.
- MOKSHER = МОКСШЕР v.3 2010: Mokšan ja ersän sähköinen korpus. Turun yliopisto.

- MVD = RAVILA, PAAVO JA MARTTI KAHLA (toim.) 1938–1981: *Mordwinische volkdichtung I–VIII*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia LXXVII, LXXXI, LXXXIV, XCI, 161, 162, 176, 178. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- MWB = HEIKKILÄ, KAINO, HANS-HERMAN BARTENS, ALEKSANDR FEOKTITSOV, GRIGORI JERMUSHKIN JA MARTTI KAHLA (toim.) 1990–1999: *H. Paasonens mordwinisches wörterbuch*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII: 1–6. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2008: Mihin suomessa tarvitaan sisä-grammeja. – *Virittäjä* 112 s. 382–400.
- ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2001: *Sarjoja. Nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 817. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- PAASONEN, HEIKKI 1893: *Mordwinische Lautlehre*. Helsingfors: Finnischen litteratur-gesellschaft.
- PAASONEN, HEIKKI 1953: *Mordwinische Chrestomathie mit Glossar und grammatikalischem Abriss*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten IV. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- PACHALSKA, MARIA JA BRUCE MACQUEEN 2009: The microgenetic revolution in contemporary neuropsychology and neurolinguistics. Teoksessa Michel Weber ja Anderson Weekes (toim.) *Process approaches to consciousness in psychology, neuroscience, and philosophy of mind* s. 295–326. Albany: State university of New York press.
- PEYRAUBE, ALAIN 2006: Motion events in chinese. A diachronic study of directional complements. Teoksessa Maya Hickmann ja Stéphane Robert (toim.) *Space in languages. Linguistic systems and cognitive categories* s. 122–135. Amsterdam: John Benjamins publishing company.
- ROSENBERG, GREGG 2009: The carrier theory of causation. Teoksessa Michel Weber ja Anderson Weekes (toim.) *Process approaches to consciousness in psychology, neuroscience, and philosophy of mind* s. 273–291. Albany: State university of New York press.
- RUETER, JACK 2016: Towards a systematic characterization of dialect variation in the erzya-speaking world. Isoglosses and their reflexes attested in and around the Dubyonki raion. Teoksessa Ksenia Shagal ja Heini Arjava (toim.) *Mordvin languages in the field* s. 109–148. Uralica Helsingiensia 10. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 2009: On the origin of the illative singular morphology in saami. – *Finnisch-ugrische forschungen* 60 s. 9–28.
- SLOBIN, DAN 2004: The many ways to search for a frog. Linguistic typology and the expression of motion events s. 219–257. Teoksessa Sven Strömqvist ja Ludo Verhoeven (toim.) *Relating events in narrative. Vol 2. Typological and contextual perspectives* s. 159–190. Mahwah: Lawrence Erlbaum associates.
- SCHULTZE-BERNDT, EVA 2007: On manners and paths of refining Talmy's typology of motion expressions via language documentation. Teoksessa Peter Austin, Oliver Bond ja David Nathan (toim.) *Proceedings of conference on language documentation and linguistic theory* s. 223–233. London: The school of oriental and african studies.
- SPENCER, ANDREW 2009: Case as a morphological phenomenon. Teoksessa Andrej Malchukov ja Andrew Spencer (toim.) *The Oxford handbook of case* s. 185–199. Oxford: Oxford university press.

- TAYLOR, JOHN 1996: The syntax and semantics of locativised nouns in zulu. Teoksessa Martin Pütz ja René Dirven (toim.) *The construal of space in language and thought* s. 287–305. Cognitive linguistics research 8. Berlin: Mouton de Gruyter.
- TUGGY, DAVID 2007: Schematicity. Teoksessa Dirk Geeraerts ja Hubert Cuyckens (toim.) *The Oxford handbook of cognitive linguistics* s. 82–116. Oxford: Oxford university press.
- TYLER, ANDREA JA VYVYAN EVANS 2003: *The semantics of english prepositions. Spatial scenes, embodied meaning and cognition*. Cambridge: Cambridge university press.
- UTMN 1967 = МАСКАЕВА, А. И. 1967: *Устно-поэтическое творчество мордовского народа. Том третий. Часть вторая. Эрзянские сказки*. Саранск: Мордовское книжное издательство.
- VAINIK, ENE 1993: Esimerkkejä viron ulkopaikallissijoista kognitiivisen kieliopin kontekstissa. Teoksessa Matti Suojanen ja Auli Kulkki-Nieminen (toim.) *Folia fennistica & linguistica. 19. kielitieteen päivät Tampereella 8.–9. toukokuuta 1992* s. 345–353. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 16. Tampere: Tampereen yliopisto.
- VEISMANN, ANN 2005: Peale ja pärast. – *Emakeele seltsi aastaraamat 51* s. 170–183.
- VEISMANN, ANN 2008: Eesti kaassõnade tähenduste kirjeldamise probleemidest. – *Keel ja kirjandus 5* s. 335–352.
- WIEDEMANN, F. J. 1865: *Grammatik der Ersä-Mordwinische Sprache nebst einem kleinen Mordwinisch-Deutschen und Deutsch-Mordwinischen Wörterbuch*. St. Petersburg: Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
- YLIKOSKI, JUSSI 2011: A survey of the origins of directional case suffixes in european uralic. Teoksessa Jussi Ylikoski, Katja Västi ja Seppo Kittilä (toim.) *Case, animacy and semantic roles* s. 235–280. Typological studies in language 99. Amsterdam: John Benjamins publishing company.
- YLIKOSKI, JUSSI 2015: From compound nouns to case marking. Prolatives in south saami and lule saami. – *Finnisch-ugrische mitteilungen 39* s. 101–155.
- YLIKOSKI, JUSSI 2016: The origins of the western uralic s-cases revisited. Historiographical, functional-typological and samoyedic perspectives. – *Finnisch-ugrische forschungen 63* s. 6–78.
- ZLATEV, JORDAN 2003: Holistic spatial semantics of thai. Teoksessa Eugene Casad ja Gary Palmer (toim.) *Cognitive linguistics and non-indo-european languages* s. 305–336. Cognitive linguistics research 18. Berlin: Mouton de Gruyter.
- ZLATEV, JORDAN JA PEERAPAT YANGKALNG 2004: A third way to travel. The place of thai in motion-event typology. Teoksessa Sven Strömquist ja Ludo Verhoeven (toim.) *Relating events in narrative. Vol 2. Typological and contextual perspectives* s. 159–190. Mahwah: Lawrence Erlbaum associates.

Liite 1: Glossauksessa käytetyt lyhenteet

1	1. persoona
2	2. persoona
3	3. persoona
ACC	genetiivi-akkusatiivi (vain määräisessä taivutuksessa)
ABE	abessiivi
ALL	allatiivi
CLT	(indefiniittinen) liitepartikkeli
CNG	konnegatiivimuoto
CNJ	konjunktiiivi
DET	määräinen taivutus
ELA	elatiivi
GEN	genetiivi
GER1	ž-tunnuksinen gerundi
ILL	illatiivi
IMP	imperatiivi
INDF	indefiniittipronomini
INE	inessiivi
INF1	<i>ms</i> -tunnuksinen infinitiivi
INF2	<i>mo-/me</i> -tunnuksinen infinitiivi
INTG	interrogatiivipronomini
LAT	latiivi
NEG	kieltoaines
NOM	nominatiivi
PL	monikko, possessiivisen taivutuksen monikollinen omistettu
PP	<i>e</i> - postpositioavartalo
PRD	nominipredikaatiossa käytetty verbin pääte
PROL	prolatiivi
PRS	preesens
PST	nominipredikaation preteriti
PST1	1. preteriti
PST2	2. preteriti
PTCP1	<i>íá</i> -tunnuksinen partisiippi
PTCP2	ž-tunnuksinen partisiippi

PX	possessiivisuffiksi
REFL	refleksiivipronomini
REL	relatiivipronomini
SG	yksikkö, possessiivisen taivutuksen yksiköllinen omistettu
SUP	superlatiivi(partikkeli)
TRA	translatiivi
>	possessiivisessa taivutuksessa omistaja > omistettu objektikonjugaatiossa subjekti > objekti